

USAID
FROM THE AMERICAN PEOPLE

Global Civil
Society Strengthening

COUNTERPART
INTERNATIONAL

БАРНОМАИ ҶАВОНОНИ ПЕШСАФ

**Дастурамали I
оиди
Маърифати Шаҳравандӣ**

Пешниҳод гардидааст: 1-уми марти соли 2012

Пешниҳод гардидааст ба: USAID/Ҷумҳуриҳои Осиёи Миёна

Дафтари «Барномаи Ҷавонони Пешсаф»-и Counterpart International

Хиёбони Рӯдакӣ 66, Хонаи 04, ш. Душанбе, Ҷумҳурии Тоҷикистон

АРЗИ СИПОС

Барномаи ҷавонони пешсафи (YLP) Каунтерпарт ба ҳамаи онҳое, ки вақт ва меҳнати худро дар таҳияи Дастурамали I-и YLP оид ба маърифати шаҳрвандии ғайрирасмӣ дарёғ надоштанд, миннатдории худро изҳор мекунад. Дастурамали мазкур аз ҷониби муаллифони тоҷик ва англис омода гардида, баъдан ба забонҳои тоҷикӣ, русӣ ва англисӣ тарҷума шудааст.

Наشري ин китоб бидуни кӯмаки шахсони бешумор, ки тавассути шарҳ додан, пешниҳод намудани маслиҳату тавсияҳо ва инчунин таҳрир намудан дар ин кор саҳм гузоштаанд, ғайриимкон мебуд.

Мо ба Равшан Абдуллоев, Эдвард Лемон ва Мутриба Латипова барои таҳияи сохтори дастурамал ва мундариҷаи он;

- ба Нуриддин Қаршибоев ва Нодира Раҳмонбердиева барои таҳрир ва такмили минбаъдаи дастурамал;

- ба Тимур Юнусов, Шодибег Қодиров, Манзура Ҷураева, Рустем Тахиров, Наталя Кунтувдий, Азиз Шарифов, Ҳафиза Раҷабова, Малика Додоева, Назира Валиева, Фирдавс Нуоров, Қурбонали Носиров, Назарзод Мамадгазанов ва дигар аъзоёни гурӯҳи манфиатдори маърифати шаҳрвандӣ барои кӯмак ва дастгириашон дар раванди шарҳи китоби мазкур арзи сипос менамоем.

Бо эҳтиром,

Фаррух Тюръяев
Директори Барномаи ҷавонони пешсафи
Каунтерпарт Интернэшнл
Ҷумҳурии Тоҷикистон

МУНДАРИЧА

МУҚАДДИМА ВА ЁДДОШТ БАРОИ МУАЛЛИМОНИ КУРС.....	4
БОБИ 1: МУҚАДДИМАИ КУРСИ МАЪРИФАТИ ШАҲРВАНДИИ ҒАЙРИРАСМӢ.....	7
БОБИ 2: ҲУҚУҚҲОИ ИНСОН	14
БОБИ 3: ТАҲАММУЛПАЗИРӢ ВА СОЗИШ.....	23
БОБИ 4: ДИН ВА ҲУҚУҚҲО	27
БОБИ 5: ҚОМЕА ВА ҲОКИМИЯТИ МАҲАЛЛӢ	31
БОБИ 6: ФАЪОЛИЯТИ ИХТИЁРӢ, ФАЪОЛИЯТИ ҚАМЪИЯТИ ВА МАСЪУЛИЯТИ ШАҲРВАНДИӢ.....	37
БОБИ 7: МАҲОРАТИ ГУЗАРОНИДАНИ ГУФТУШУНИДҲО.....	46
БОБИ 8: МАҲОРАТИ СУХАНРОНИИ УМУМӢ, БАРОМАД ВА МУБОҲИСА...52	
БОБИ 9: РУШДИ ИМКОНОТИ ҚАВОНОН	60
БОБИ 10: ФАЪОЛИЯТИ ГУРУҲҲОИ ТАШАББУСКОР ВА ТАШКИЛОТҲОИ ҚАМЪИЯТИ. ПЕШКАШ НАМУДАНИ НАҚШАИ АМАЛИ ШАҲСӢ.....	67

МУҚАДДИМА

Дастури мазкур ба муаллимони барномаҳои омӯзиши маърифати шаҳрвандӣ бо истифодаи усулҳои интерактивӣ (ҳамфаъл) тавсия мегардад.

Ҷумҳурии Тоҷикистон ба масъалаҳои иштироки шаҳрвандонаш дар фаъолияти ҷамъиятию сиёсӣ, ташаккули афкори ҳуқуқӣ, сиёсӣ, иқтисоди ва фарҳанги, баланд бардоштани сатҳи дониш ва шуурнокии онҳо аҳамияти калон медиҳад.

Барои расидан ба ин ҳадафҳо шаҳрвандонро аз кӯдаки бояд тайёр намуд. Дар ин замина, таълими маърифати шаҳрвандӣ бо усулҳои интерактивӣ ба наврасону ҷавонон муҳим аст, зеро онҳо баъди хатми мактаб метавонанд дар ҳаёти ҷамъиятӣ фаъолона иштирок намоянд.

МАЪЛУМОТ БАРОИ МУАЛЛИМОНИ КУРС

Курси маърифати шаҳрвандии ғайрирасмӣ мазкур барои амалӣ кардани як қатор мақсадҳои асосӣ ба амсоли андӯхтани дониш оид ба таҷрибаҳои демократӣ ва ниҳодҳо, омӯзиши ақидаҳо ва арзишҳои демократӣ, пешниҳоди малакаю маҳорати шаҳрвандӣ ва ҷалби ҷавонон барои иштироки комилу бошуурона дар корҳои ҷамъиятӣ таҳия шудааст. Он ҳамчунин ба ҷавонон барои фаъолона ширкат варзидан дар ҳалли масъалаҳои мавҷуда дар ҷамеаҳои худ метавонад ёрӣ диҳад.

Дар асоси баҳодихӣ ва санҷишҳои барномаҳои маърифати шаҳрвандии қаблӣ (USAID-2002. *Усулҳо барои Маърифати шаҳрвандӣ: Дарсҳои азхудкардашуда*)

ва барои баланд бардоштани самараю таъсири ин иқдом тавсияҳои зерин ифода шудаанд, ки барои кафолати боздеҳи иқдомҳои минбаъда аз гурӯҳҳои мунтахаб муҳим ҳастанд:

- 1. Дарсҳо бояд мунтазам баргузор шаванд**, зеро ҳар қадар чорабиниҳо бисёр доир гарданд, ҳамон қадар гурӯҳи мунтахаб майл ба азхуд кардан ва нигоҳ доштани ахборот пайдо мекунад;
- 2. Методҳои таълимии гуногун ва муштарак истифода бурда шаванд**, зеро методҳои дарси интерактивӣ нисбат ба дарси ғайрифавол (анъанавӣ) ба монанди маъруза ё тақсими маводҳо, ки қаблан бисёртар истифода мешуд, пурсамартар буда ба дараҷаҳои баланди тағйироти мусбӣ оварда мерасонанд.
- 3. Муаллимон** бояд аз муҳити маҳал огоҳ бошанд ва мутобиқи он фаъолияти хешро пеш баранд, зеро сифати маҳорати муаллим ба сифати курс таъсири бевосита мерасонад. Муаллими курси маърифати шаҳрвандӣ бо вучуди доштани таасуроти амиқу устувор дар бораи гурӯҳи мунтахаб, бояд ҳамеша дар ҷустуҷӯ ва пайдо кардани иттилооти наву тоза бошанд.

Ҳамзамон:

- Бо истифода аз роҳи усулҳои гуногун монеаҳое, ки бар зидди иштироки доимӣ равона шудаанд, пеш аз амалӣ намудани барнома бартараф намоед.
- Ҷиҳати иштирок намудан дар барномаи маърифати шаҳрвандии сиёсӣ ва иҷтимоӣ тавассути ташкилотҳои ғайридавлатӣ ва ё шахсонӣ расмӣ давлатӣ барои бевосита иштирок намудани гурӯҳ дар барнома шароит фароҳам биёред.

- Ба мавзӯҳо, ки бевосита ба ҳаёти ҳаррӯзаи одамон мувофиқат мекунад эътибор диҳед. Менечерони барнома бояд проблемаи аввалиндараҷаи мардумро муайян намуда, баъдан нишон диҳанд, ки чи тавр масъалаҳои демократӣ ва идоракунӣ ба ҳалли проблемаҳо мусоидат карда метавонанд.
- Ба такмили омӯзиши муаллимон бояд сармоягузорӣ кард, зеро таҳияи курси муҳим ва методҳои дарсдиҳӣ, омӯзиши барандагон дар пешрафти курси маърифати шаҳрванди муҳим аст.
- Ба масъалаҳои гендерӣ (ҷинсӣ) диққат диҳед, зеро духтарон назар ба писарон дар масъалаҳои иштирок дар ҳаёти ҷомеа, истифодабарии манбаъҳо ва арзишҳои фарҳангиву маданӣ бештар ба монетаҳо рӯ ба рӯ мешаванд.

Оғози ҳар як дарси нав нуктаи муҳим ва асосӣ мебошад. Ин лаҳзаест, ки муаллим метавонад диққати иштирокчиёро ба даст орад ё аз даст диҳад. Дар аввали дарс муаллим бояд машқи/бозии «яхшикан»ро эҳтиёткорона интихоб намояд, ки тавонад диққати иштирокчиёро ба худ ҷалб намуда, шароити бо ҳамдигар хубтар шинос шудани онҳоро фароҳам биёрад. Ин машқҳои шиносӣ барои тез ошно шудан ва баланд бардоштани таъби иштирокчиён пеш аз оғози машғулиятҳо истифода мешавад. Машқҳои шиносӣ чунин паҳлуҳои мусбӣ доранд:

- ба ҷавонон барои зуд бо якдигар шинос шудан имконият медиҳанд;
- иштирокчиён якдигарро дар муҳити солим ва беҳатар мешиносанд;
- дар оғози машғулият хурсандӣ ва таъби болидаро таъмин менамояд ва ҳамчун барангезанда онро метавон тамоми рӯз истифода бурд;
- ба ҷавонон имконият фароҳам меорад, ки якҷоя хурсандӣ кунанд ва хастагиро эҳсос накунанд;
- бо тезӣ ҷавонро ҷалб менамоянд, ки монетаҳоро бартараф намуда ба дарси асосӣ омода шаванд;
- ёрӣ медиҳанд, ки ҷавонони гуногунхислат раванди муносибатро барқарор намоянд ва паҳлӯ ба паҳлӯ дар дарс ширкат варзанд.

Муаллим ҳангоми дарс бояд озодона рафтор намояд ва аз усулҳои гуногуни интерактивӣ бомаҳорат истифода карда тавонад. Дар дарсҳои маърифати шаҳрвандӣ муаллим ба қоидаҳои, ки дар якҷоягӣ бо иштирокчиён таҳия ва қабул шудааст таъян намояд. Муаллим бояд кӯшиш ба харҷ диҳад, ки аз чорҷӯбаҳои дарси анъанавӣ (муаллим-талаба) истифода накарда, то ҳадди имкон дар раванди дарс шароити баробарӣ, ҳамдигарфаҳмӣ ва озодбаёнӣро фароҳам оварад.

Асоси кори муаллим дар раванди таълими маърифати шаҳрвандӣ ин- фасилитатори аст. Баранда-фасилитатор ўҳдадор аст, ки ба иштирокчиён шароити якҷоя кор кардан ва мадад карданро омода созад (ҳалли дурусти вазифаҳои гузошташуда, таҳияи нақшаҳои фаъолият, ҳангоми ҳалли машқ пеш рафтан, дар вақти додашуда ба анҷом расонидани амалиёт ва ғайра).

Муаллим ҳамеша нақшаи аввалаи фаъолияти худро дорад. Лекин онро бо назардошти шароити воқеӣ ўҳдабароёна амалӣ мегардонад.

Одатан дар дарсҳои интерактивӣ ва тренингҳо баранда дар якҷоягӣ бо иштирокчиён қоидаҳои кор дар гурӯҳ, ё ба истилоҳи дигар «созишнома» («қарордод») қабул мекунад. Ин қоидаҳо дар раванди дарс ё тренинг ҳамеша ба баранда барои таҳмини тартибот ва

самаранок пеш бурдани раванди таълим дар фазои озод кӯмак мерасонад. Одатан, қоидаҳо нуқтаҳои зеринро дарбар мегиранд:

- ✓ сухани якдигарро набуридан;
- ✓ қоидаи «дасти боло»;
- ✓ гӯш кардан ва шунидани сухани ҳамдигар;
- ✓ бо навбат як нафари сухан кардан;
- ✓ таҳқир накардани иштирокчиёни дигар;
- ✓ эҳтироми фикри ҳамдигар ва аз номи худ сухан кардан;
- ✓ аз мавзӯ дур нарафтан;
- ✓ иштироки якҷоя ва ғайра.

Муаллимон дар дарсҳои интерактиви метавонанд озодона аз усулҳои гуногуни омӯхташон моҳирона истифода намоянд. Муҳим он аст, ки усули интихоб шуда барои ба мақсад расидани муаллим ва иштирокчиён мусоидат намояд. Барандагон вобаста ба вақт ва шароити мусоид метавонанд истифодаи ин ё он усулро ба нақша гиранд. Усулҳои гуногуни интерактиви мавҷуданд, аммо усулҳои зерин бештар ва васеъ истифода карда мешаванд:

- ❖ Муҳокимаи умумӣ
- ❖ Кор дар гурӯҳҳои хурд
- ❖ Кор дар ҷуфтҳо
- ❖ Хучуми фикри
- ❖ Лексияи хурд
- ❖ Бозиҳои нақӣи
- ❖ Саволу ҷавоб
- ❖ Муаррифи

Қайд кардан лозим аст, ки Хар як усули интерактиви қоидаҳо ва тартиби истифодаи худро дорад, ва муаллим бояд онҳоро ҳатман риоя намояд, дар акси ҳол истифодаи усул ба натиҷаи назаррас оварда намерасонад ва моҳияташро гумм мекунад.

НАҚШАИ ДАРС		
Мақсад:		Вазифаҳо:
<ul style="list-style-type: none"> ❖ Ба иштирокчиён ба таври умуми фаҳмонда додани мақсад, вазифаҳо ва мундариҷаи курси маърифати шаҳрвандӣ. ❖ Ҳавасманд гардонидани ҷавонон барои омӯзиш ва иштирок дар курс. 		<ul style="list-style-type: none"> • Фароҳам овардани фазои мусоид, то ки иштирокчиён худро бароҳат ҳис намоянд; • Барқарор намудани робитаи иштирокчиён тавассути муоширату муколама ва ҳамкори; • Муаррифии кӯтоҳи мундариҷаи курси маърифати шаҳрвандӣ; • Муқаррар намудани қоида ва талаботҳои зарурӣ, бо назардошти шаклҳои муошират барои иштирок дар курсҳои омӯзишӣ, ки дар дар давоми 10 ҳафта амалӣ мешаванд; • Муайян намудани интизориҳои иштирокчиёни курси омӯзиш;
Вақт	Машғулият	Манбаъҳо ва воситаҳо
25 дақиқа	<i>Ифтитоҳ ва назорат</i> <ul style="list-style-type: none"> - Муаллими курси маърифати шаҳрвандӣ ҳамаи иштирокчиёнро хайра макдам меғӯяд. - Худро ва дигар муаллимони маърифати шаҳрвандиро муаррифи мекунад (агар ин лаҳза дигарон низ ширкат варзанд). - Аз иштирокчиён хоҳиш карда мешавад, ки бо истифодаи нақшаи муайяни дар флипчарт навишта шуда худро муаррифи намоянд. - Муаллими курси маърифати шаҳрвандӣ бояд ҳамаи иштирокчиёнро дар рӯзнома қайд намояд. Рӯзномаи бақайдгирии иштирокчиён бояд дар ҳар як дарс истифода бурда шавад. 	<ul style="list-style-type: none"> - Флипчарт бо ибораи “ХУШ ОМАДЕД!” дар боло навишта шудааст, қаблан тайёр намудан зарур мебошад. <ul style="list-style-type: none"> • Варақҳо барои кроссворд ва маркерҳо • Флипчарт бо чунин навиштаҷот: ном, синф, мактаб ва сабаби иштирок.
20 дақиқа	Интизориҳо ва қоидаҳои асосӣ <ul style="list-style-type: none"> • Интизориҳои муаллими омӯзиши маърифати шаҳрвандӣ • Интизориҳои иштирокчиён 	Флипчарт, маркер, тақсими дастурамалҳо ба иштирокчиён
25 дақиқа	Мӯҳтавои курс <ul style="list-style-type: none"> • Гузаронидани муҳокимаи умумӣ: Иштирок дар ин курси омӯзиши ба шумо чи фоида оварда метавонад? 	
35 дақиқа	<ul style="list-style-type: none"> • Пешсаф ва намудҳои пешсафӣ. Супориши амали барои иштирокчиён. 	
15 дақиқа	Хулосаҳо ва ҷамъбасти дарс Саволу ҷавоб	Пешниҳоди маводи иловагӣ
120 дақиқа	Вақти умумӣ	

Мукаддима

Маърифати шахрвандӣ – ҳамчун таҳсилоти ғайрирасмӣ, яке аз қисматҳои муҳими омӯзиш ба шумор рафта, ба шахрвандон ёрӣ медиҳад, ки дар чараёни рушду инкишоф ва демократикунонии ҷомеа ширкат намуда, ҳуқуқҳояшонро истифода баранд ва бо донишу малакаю-маҳорати лозима ӯҳдадорихояшонро ба иҷро расонанд.

Муаллими курси маърифати шахрвандӣ дар инҷо бояд оиди фарқияти таҳсилоти расмӣ (таҳсилоти мактаби миёна, миёнаи махсус, омузишгоҳҳои касбӣ, мактабҳои олии) ва таҳсилоти ғайрирасмӣ (иштирок дар курсҳои гуногуни кӯтоҳмуддат ва тренингиҳо) мухтасар гуфта гузарад.

Шахрванд ва шахрвандӣ

(Муаллим бо истифода аз адабиёти ҳуқуқи дар бораи мафҳумҳои «шахрванд» ва «шахрвандӣ» маълумоти мухтасар пешниҳод мекунад).

Шахрванд шахсест, ки садоқатмандии худро нисбати кишваре, ки зодгоҳаш аст ва ё нисбати кишваре, ки дар он ҷо ҳуқуқи шахрвандӣ дорад нигоҳ медорад ва ҳуқуқҳои ӯ аз тарафи он кишвар таҳти ҳимоя қарор дорад. Аз ин рӯ, шахрвандӣ мақомест, ки шахс ба он соҳиб шуда метавонад. Ин мақом шахсро ӯҳдадор месозад ва ҳуқуқи бартари медиҳад.

Шахрванди ҳуқуқест, ки кас баробари ба дунё омадани соҳиби он мегардад.

Дар Конститутсияи мамлакати мо, ҳуқуқ ва вазифаҳои шахрванд, инчунин, ки ҳуқуқи шахрванди мамлакати моро дошта метавонад, аниқ муайян карда шудаанд. Дар аксари мамлакатҳо ба шахс ҳуқуқи шахрвандӣ танҳо як мамлакатро медиҳанд.

Дар аксари давлатҳои калимаи «шахрванд» барои муроҷиат ба шахс истифода мешавад, ки асосан ин муомила дар байни калонсолон маъмул аст. Дар раванди омӯзиши ин дастур ва ё дар Конститутсияи калимаи шахрванд ба маънои мазкур истифода нашудааст.

Шахрвандӣ ба миллат ягон ҳел умумият надорад. Дар аксар мамлакатҳо дар шиноснома миллати соҳиби он нишон дода нашудааст. Масалан, шахрвандони давлатҳои дигар бо дархости худ ва мувофиқи Қонуни конститутсионии метавонанд шахрванди Ҷумҳурии Тоҷикистон гарданд ва масъалаҳои шахрвандиро шахсан президент ҳал мекунад.

Ҳар тифли дар Тоҷикистон таваллудшуда, агарчи волидонаш мақоми шахрвандӣ надоранд, метавонад шахрванди ин мамлакат бошад. Дар бисёр мамлакатҳо ба кӯдакони дар онҷо таваллудшуда, ҳатто дар сурати шахрвандӣ он ҷо набудани волидонаш, мақоми шахрвандӣ дода мешавад. Айнан бо ҳамин усул шахрванди Тоҷикистон метавонад баъди ду соли дар Австралия зиндаги кардан ва аз ҷониби мақомоти муҳоҷирати қабул гаштани аризааш шахрванди он кишвар гардад. Дар ҳолати қабул кардани шахрвандӣ, шахс ҳама гуна ӯҳдадорӣ ва ҳуқуқҳои шахрвандии ин мамлакатро ба худ мегирад. Бо вучуди ин, вай аз назари милливу маданӣ тоҷик менамояд.

Одатан, шахрванди ин ё дигар кишварро шиноснома (паспорт) ва ё гувоҳнома дар хусуси таваллуд тасдиқ мекунад. Ҳуқумат ҳуқуқи ивази шахрвандиро дар он маврид медиҳад, ки агар шахс дар бораи иваз кардани шахрвандиаш ариза пешниҳод кунад.

Ҳар як шаҳрванди мамлакат, сарфи назар аз миллаташ, бояд дар баробари дигар шаҳрвандон ҳамон ҳуқуқ ва ўҳдадорихоро дошта бошад. Маҳз бо ҳамин сабаб дар шиносномаи аксар мамлакатҳо миллати соҳиби он навишта намешавад. Ба ҳамин тарик, ақидае гаштаву баргашта тақвият меёбад, ки барои консепсияи шаҳрвандӣ нажод ва халқият аҳамият надорад.

Шаҳрвандиро набояд бо **ватандӯстӣ** омехта кард. Ҳатто онҳое, ки барои содир кардани ҷинойти вазнин ё бо кӯшиши сарнагун кардани ҳукумат маҳбус шудаанд, аз баъзе бартариятҳо, масалан, ҳуқуқи иштирок дар интихобот маҳруманд, вале шаҳрванди он мамлакат мебошанд. Ба ҳамин тарик модоме, ки шумо дар мамлакат ҳамчун сайёҳ ҳузур надоред ё гуреза нестед, шумо яқин **шаҳрванди он ҳастед**, ҳатто агар синну солатон ба шумо дар овоздиҳи ширкат варзиданро иҷозат надихад.

Шаҳрванд ҳуқуқ дорад ва масъул аст, ки дар ташкил ва рушди ҷомеаи худ иштирок намояд. Вале, ҳангоми ҷалби шаҳрвандон мо бо ақидаҳои гуногун бармехурем. Чунин вазъият одатан барои мо маълум аст ва дар аксар мавридҳо натиҷаҳои мусбӣ медиҳад. Ба ибораи дигар, баъзан фикру ақидаҳои шумову дигар шаҳрвандон зид мебошанд. Ба ҳар васила, идоракунӣ ва иштирок дар ҳаёти ҷомеа ҳунарест, ин санҷатест дар ҳалли мушкилотҳои ҷомеа. Мушкилотҳои ҷомеа бояд тавре ҳал гардад, ки ҳамаи шаҳрвандони маҳал аз он нафъ бардоранд.

МАҚСАД АЗ КУРСИ МАЪРИФАТИ ШАҲРВАНДӢ:

Интизориҳо ва қоидаҳои асосӣ:

- Ҳар як гурӯҳ (муаллими маърифати шаҳрвандӣ ва иштирокчиён) бояд дар флипчарт интизориҳои худро нависанд.
- Интизориҳои муаллим аз таълими курси маърифати шаҳрвандӣ
- Интизориҳои иштирокчиён аз иштирок дар курси маърифати шаҳрвандӣ

Муаллими курси маърифати шаҳрвандӣ бояд боварӣ ҳосил намояд, ки қоидаҳои асосии иштирок дар курси маърифати шаҳрвандӣ дар яқҷоягӣ бо иштирокчиён таҳия шудаанд. Инчунин муаллим аҳамияти риояи ин қоидаҳо ва талаботҳоро бояд қайд намояд ва нақшаи курси омӯзиширо ба иштирокчиён тақсим карда бо таври возеҳу равшан онҳоро бо интизориҳои дар флипчарт навишта шуда шинос намояд.

Мӯхтавои курс

Ин курси «Маърифати шаҳрвандӣ» аз 10 дарс ва мавзӯъ иборат мебошад. Нақша ва мақсадҳои ҳар як дарс чунинанд:

Дарси 1.

Муқаддимаи курс. Ба ҷавонон имконият фароҳам оварда мешавад, ки бо якдигар шинос шуда, қоидаҳо, мақсаду интизорихо, ҷадвал ва нақшаи курсро фаҳманд. Мавзӯи нахустини курс - «Пешсаф ва фаъолияти пешсафи» -ро барраси намуда, иштирокчиён бо мафҳуми пешсафи ва аҳамияти нақши он дар рушди ҷомеа шинос мешаванд.

Дарси 2.

Ҳуқуқи инсон. Иштирокчиён мафҳумҳои «Ҳуқуқи инсон», «Қонуният» ва «Ҳуқуқ ва ӯҳдадорихо»-ро меомӯзанд.

Дарси 3.

Таҳаммулпазирӣ ва созиш. Иштирокчиён атрофи мафҳуми таҳаммулпазирӣ ва созиш муҳокимаронӣ мекунанд.

Дарси 4.

Дин ва ҳуқуқҳо. Ҷавонон мафҳумҳои ба монанди «давлати дунявӣ» «динҳои ҷаҳонӣ» ва «гуногунондешии фарҳангӣ»-ро азхуд менамоянд.

Рӯзи 5.

Ҷомеа ва ҳокимияти маҳаллӣ. Ҷавонон роҳҳои чи тавр дар рушди ҷомеаҳои хеш иштирок карданро азхуд менамоянд.

Рӯзи 6.

Фаъолияти ихтиёрӣ, масъулияти шаҳрвандӣ ва фаъолият ба манфиати ҷомеа. Ҷавонон мафҳуми марбут ба фаъолияти интиёри, масъулият ба тақдирӣ ҷомеа ва аҳамияти кор ба манфиати ҷомеаро тавассути ширкати фаъолна дар рушди он азхуд менамоянд.

Рӯзи 7.

Малакаю маҳорати гузаронидани гуфтушунидҳо: Иштирокчиён усулҳо, воситаҳо ва малакаю маҳорати махсус, ки низоъро бартараф мекунанд ва инчунин барои ҳалли проблемаҳои ҳаррӯза мусоидат мекунанд, меомӯзанд.

Рӯзи 8.

Маърӯза, суҳанронӣ дар назди халқ ва малакаю маҳорати муҳокимаронӣ: Ҷавонон малакаи суҳанронӣ ва маҳорати муоширати ҳудро тақмил дода, чи тавр дар назди халқ баён намудани ақидаҳои ҳудро меомӯзанд.

Дарси 9.

Рушди имконоти ҷавонон. Иштирокчиён роҳҳои баланд бардоштани қобилияти пешсафиро дар ҷомеа, инчунин аҳамияти таҳияи иқдомҳо, лоихаҳо, фаъолият ва дигар чорабиниҳоро азхуд менамоянд.

Дарси 10.

Фаъолияти гурӯҳҳои ташаббускор ва ташкилотҳои ҷамъиятӣ. Иқдоми ҷавонон дар ҳалли мушкилоти ҷомеа. Пешниҳод кардани нақшаи амалии иштирокчиён.

Гузаронидани муҳокимаи умумӣ

Ин ҷо муаллим бо иштирокчиён бо овардани мисолҳои мушаххас дар бораи он, ки онҳо ҳамчун фард аз иштирок дар курси мазкур чи фоида ба даст меоранд, нақл мекунад. Барои ба ҳадаф расидан бо муҳокимаи таъсири потенциалии курсҳои маърифати шаҳрвандии мазкур, ки аз он ҳар як иштирокчиё метавонад баҳра гирад ва чи тавр онро дар ояндаи худ истифода карда ҳаёти ҳудро пас аз ба охир расидани курс тағйир диҳад, фаҳмонида мешавад. Ба онҳо оид ба донишу малакаҳои, ки курси мазкур дарбар мегирад, онҳоро ҷӣ тавр истифода кардан мумкин аст, дар доираи ҷомеаҳои худ чи корҳоро амалӣ карда метавонанд ва ҳамаи ин ба ҷӣ оварда мерасонад, кадом бехбудихоро дар ҷомеа ба миён оварданаш мумкин аст, нақл намоед.

Пасон, муаллим хулоса мекунад, ки таълими курси маърифати шаҳрвандӣ ба тарбияи ҷавонону духтарони фаъол ва пешсаф мусоидат менамояд.

Эзоҳ барои муаллимони курси маърифати шахрвандӣ.

Ба иштирокчиён дар бораи пешсаф (сарвар) ва фаъолияти онҳо нақл намоед..

Муаллими маърифати шахрвандӣ ба иштирокчиён дар бораи «пешсаф» ва мисолҳои пешсафӣ, хислатҳои пешсаф, нақши пешсафони ҷавон дар рушди ҷомеа маълумот пешниҳод менамояд.

Пешсафи аз ҷониби бисёр муҳаққиқон ҳамчун ҷараён ва ҳамчун хусусият барраси мегардад. Дар аксари мавридҳо мафҳуми пешсафиро аз нуқтаи назари ҷараён муайян намуда дорой хусусиятҳои нуфуз будани онро қайд мекунанд.

Пешсафи ин таъсир расонии ғайрирасми ба гурӯҳи одамон бо мақсади идоракунии ва ҳамоҳанг сози амалиёти он ҷиҳати расидан ба мақсад аст. Бинобар ин мафҳуми пешсафи дар маънои васеъ чунин аст:

- ✓ таъсир расонидан ба гузоштани мақсадҳо ва муайян намудани стратегия;
- ✓ таъсир расонидан ба мутобиқати рафтор ҷиҳати ба мақсад расидан;
- ✓ таъсир расонидан ба дастгирии гуруҳ;
- ✓ таъсир расонидан ба фарҳанги ташкили;

Пешсафи ҳамчун хусусият ҷамъи хосият ва ё системаи сифатҳои онҳоро, ки таъсир расонии ғайри маҷбуриро амали менамоянд, мефаҳмонад. Пешсафи ба истифода намудани имкониятҳои қудрати, қувва маҷбуруни, фишороварӣ, ки ба мавқеи шахс дар ҷомеа ва ё вақолати расмӣ вобастаги дорад, марбут нест. Он ҳамкориҳои байни одамон ва аз ҷониби аъзоёни гурӯҳ, ки пешсаф низ ба он дохил аст, дастгирии ёфтани пешсафро тақозо мекунад. Ҳамаи ҷиҳзҳои дар боло зикр гардида ба пешсафии ғайри расми тааллуқ дорад. Роҳбарон бештар ҳамчун пешсафони расми шинохта мешаванд, ва онҳо дар як вақт метавонанд ҳам пешсафони ғайри расми бошанд ва ҳам метавонанд чунин хусусиятҳоро надошта бошанд.

Мувофиқи ақидаи олимоне, ки бо проблемаҳои пешсафи саруқордоранд, самаранокии пешсафи ба воситаи мавҷудияти малакаҳои маҳсус сурат мегирад: малакаҳои таҳлили, санъати суханварӣ, маҳорати шунавоии фаол, далеловарӣ, боварикунонӣ, ҳассосият ва ғайра.

Машқ барои иштирокчиён: Шумо ҳоло ба воситаи рӯйхате, ки онро олимони америкони (Д. Хант ва Р. Озборн) тартиб доданд, чунин имконияте доред, ки малакаҳои зарури пешсафии худро арзёби намоед:

1. Малакаи назарияви – қобилияти таҳлил намудан ва ҳал кардани проблемаҳои гуногуни ҷомеа.
2. Малакаҳои идоракунии – қобилияти ҳалқарда тавонистани масъалаҳои маҳсус.
3. Малакаҳои ба нақшагири ва ташкилотчиғи – қобилияти интиҳоб кардани самти амалиёт ва дуруст истифода бурда тавонистани захираҳои гуногун барои расидан ба мақсади муайян.
4. Малакаи қабул кардани қарор – қобилияти истифода бурдани маълумот ва мантиқ бо мақсади дарёфт кардани роҳҳои алтернативии ҳалли проблема.
5. Ёхдабарой дар рафтор – қобилияти иваз кардани рафтори шахси мувофиқи мақсадҳо ва эҳсос қарда тавонистани тағйирёбии вазъият.
6. Малакаҳои коммуникативи (муошират қарда тавонистан) – қобилияти бо одамон ҳамкориҳои бо самара қарда тавонистан.
7. Малакаҳои маъмурӣ – қобилияти ҳавасманд қардан ва идораи гурӯҳ барои расидан ба мақсад.
8. Нуфузи шахсӣ – қобилияти дар бораи худ тасавуроти хуб пайдо қунонидан.

9. Малакаҳои нутқи ва равобити хатти – қобилияти фикри худро ҳам хатти ва ҳам даҳони равшан ва боварибахш баён кардан.
10. Малакаи ором кардан – нигоҳ дошта тавонистани қобилияти хуби кори хангоми асабонияти баланд (стресс).
Гайр аз ин пешсаф бояд қобилияти пешгири кардани низоро дар гурӯҳ доро буда бо сабру ботаҳаммул бошад.

Мақсади асосии пешсафи гурӯҳ:

- Дар гурӯҳ фароҳам овардани шароите, ки ба кори самарабахши онҳо мусоидат мекунад;
- Фароҳам овардани шароите, ки ҷиҳати ба миён омадани самимият ва муносибати меҳрубонана дар байни якдигар онҳоро ҳавасманд гардонад;
- Ба аъзои гурӯҳ расонидани чунин кӯмаке, ки онҳо худро аъзои ҳақиқии ин гурӯҳ ҳис намоянд.

Вақте ки дар гурӯҳ байни пешсаф ва аъзои гурӯҳ норозигии ҷиддӣ рӯй медиҳад, пешсаф бояд:

- аъзои гурӯҳро бо диққат гӯш дода, бовари ҳосил кунад, ки ӯ вазифаи супоридашударо дуруст фаҳмидааст;
- ба аъзои боқимондаи гурӯҳ иҷозат диҳад, ки оид ба низоъ фикрҳои худро баён кунанд, то худ ба ҳамон ҳолат ҷалб гарданд;
- шахсиятро барои изҳори нуқтаи назари шахсӣ ва ҳифз карда тавонистани онҳо дастгирӣ намояд;

Кори гурӯҳро арзёби карда, пешсаф бояд:

- тамоми аъзоёни гурӯҳро ба арзёбии кори онҳо ва қаноатмандӣ аз он ҷалб намояд;
- ба гурӯҳ иҷозат диҳад, ки дастовардҳои худро бо мақсадҳои дар пеш мондашон муқоиса кунанд;
- ба ҳар як аъзои гурӯҳ имкон диҳад, ки мақсадҳои шахсии худро бо натиҷаҳои корашон муқоиса кунанд;

Агар байни ду аъзои гурӯҳ низоъ ба миён ояд, пешсаф бояд:

- кӯмак кунад, ки онҳо мавқеяшонро муайян намуда, бидуни эҳсосот нофаҳмихоро баргараф созанд;
- ба ҳарду ҷониб имконият диҳад то дилашонро холи кунанд, аммо танҳо дар доираи мавзӯи сухан ронанд;

Агар дар гурӯҳ касе ба нисбати фаъолияти гуруҳ хунукназарона муносибат кунад, пешсаф ба хоҳири ҳавасманд гардонидани ин шахс бояд:

- муҳим будани фаъолияти гурӯҳ ва зарурияти саҳми ҳар як нафарро таъкид намояд;
- мушоҳида намояд, ки сабаби чунин ҳолати кор дар чист;
- беҳуда ба ташвиш наояд.

Пешсаф бояд аз паси чунин мақсади асосӣ равад:

- бовари ҳосил кунад, ки тамоми захираҳо ва имконоти ҳамаи аъзои гурӯҳро медонад ва онҳоро дар амал истифода барад;

- коре кунад,ки тамоми ихтилофоти назар ва гуногунақидагӣ барои расидан ба мақсади умумӣ равона гарданд;
- тамоми аъзоёни и гурӯҳро ба шарте ҳавасманд гардонад,ки онҳо хоҳиши сахм гузоштан ба фаъолияти гурӯҳро дошта бошанд.

Хислатҳои беҳтарини пешсафи гурӯҳ/ё команда

- Хушодоб ва одамдӯст буда, тарзи бо дигарон муносибат карданро хеле нағз медонад;
- Мавриди қабули ягон қарор ё ҳалли масъала ақидаҳои ҳамаи аъзоёни гурӯҳро ба назар мегирад;
- Назди худ ва аъзоёни гурӯҳ мақсадҳои аниқ мегузорад;
- Ба аъзоёни гурӯҳ бо эҳтиром муносибат мекунад;
- Қонибдори тағъиротҳои мусбӣ дар ҳома аст;
- Манфиатҳои гурӯҳро муҳофизат менамоянд.

Эзоҳ барои муаллими курси маърифати шахрвандӣ.

Иттилоҳои дар боло оварда шударо истифода намуда бо ҳавонон оиди пешсафони чумхури, алалхусус фаъолияти ҳавонони пешсаф муҳокима ронед. Дар яққоягӣ мисолҳоро дида бароед. Дар вақти хулоса кардан қайд намоед, ки имрӯз фаъолияти пешсафони ҳавон, чи ҳавонписарон ва чи духтарон аз тарафи ҳома хуб пазирии карда мешавад ва барои рушди устувори маҳал ҳавобгӯи талаботи замон аст.

Дар ҳамбастии мавзӯи дарси яққум машқи зеринро гузаронед.

Машқи 1

Иштирокчиёро ба 4 гурӯҳ ҳудо кунед. Гурӯҳҳо бояд мустақилона ашҳоси пешсафи ноҳия, минтақа ё вилояти ҳудро интиҳоб намуда, дар бораи онҳо маълумот тайёр кунанд. Гурӯҳҳо бояд муҳокима намоянд, ки онҳо ҳамчун ашҳоси пешсаф ва ташаббускор чи қорҳои намоёро иҷро карданд? Мардум онҳоро барои чи эҳтиром карда, қори онҳоро идома медиҳанд?

Қори гурӯҳро муҳокима намуда, дар ҳамбаст дар бораи таърихи Тоҷикистон ва қаҳрамонҳои ҳалқи тоҷик нақл карда, хулоса намоед,ки таърихро шахсонӣ намоён меофаранд. Қӯшиш намоед,ки бештар дар бораи Қаҳрамонҳои Тоҷикистон маълумот пешниҳод намоед, ё тавассути ҳуҷуми фикри аз иштирокчиён дар бораи онҳо маълумот ҳам оваред ва тавсифи онҳоро ҳамчун пешсаф муҳокима намоед.

Дар хотимаи дарс боз як маротибаи дигар оиди нақши пешсафон ва нақши онҳо дар рушди ҳома ва ободонии маҳал қайд намоед ва дарсро ҳамбаст намоед. Дар ҳамбастии дарс метавонед, бо усули дилхоҳатон дарсро арзёби намоед.

НАҚШАИ ДАРС		
Мақсад: Баланд бардоштани дониши иштирокчиён оиди ҳуқуқи инсон ва имкониятҳо барои риояи он.		Вазифаҳо: - Огоҳ намудани иштирокчиён дар бораи ҳуқуқ ва ӯҳдадориашон. - Фаҳмонидани мафҳуми "Ҳуқуқи инсон", "Қонуният" ва "Қонун" барои ҷавонон - Шинос намудани ҷавонон бо шароитҳои риоя ва ҳимояи ҳуқуқи худ ва ҳуқуқи дигарон.
Вақт	Машғулият	Манбаъҳо
5 дақиқа	Аз кайд гузаронидани иштирокчиён	Рӯзнама
20 дақиқа	Қисми 1. Чаро мо ба ҳуқуқҳои инсон ниёз дорем? Мукаддима.	
15 дақиқа	Бозии интерактивӣ (бо интихоби муаллими курс) Мақсад: Муҳокимаи мафҳумҳои "риоякунандаи қонун" ва "қонун" ба иштирокчиён.	
50 дақиқа	Қисми 2. Маърӯза дар бораи ҳуқуқҳои асосии инсон. 4 категорияи асосии ҳуқуқҳои инсон.	4 варақи калон (флипчарт), ду маркери ранга.
25 дақиқа	Бозии нақшҳо: Мамлакати нав. Мақсад: хуб фаҳмидани мавҷудияти гурӯҳи махсуси ҳуқуқҳои инсон.	
5 дақиқа	Хулоса	
120 дақиқа	Вақти умумӣ	

Мукаддима

Муаллим аз иттилооти зерин истифода намуда дар бораи ҳуқуқҳои инсон ва таърихи он нақл мекунад.

Ҳуқуқ чист?

Пеш аз шарҳу эзоҳи ҳуқуқҳои инсон, биёед аввал худи маънои онро дида мебароем. Ҳуқуқ асосан шартномаи байни одамон дар бораи муносибати якдигар мебошад. Бинобар ин ҳуқуқ ба мо мефаҳмонад, ки аз дигарон нисбат ба худ чиро интизорем ва вазифаи асосии мо аз чи иборат аст? Вақте шумо бо ягон кас дар бораи иҷрои коре аҳд мекунед, ин шартномаи мубодилаи ҳуқуқҳо мебошад. Масалан, агар Фарангис аз Амир хоҳиш намояд, ки гусфандҳои уро нигоҳубин намояд ва Фарангис бар ивазаш ба вай як микдор себ мебахад. Дар ин ҳолат мубодилаи ҳуқуқҳо сурат мегирад. Фарангис ҳуқуқ дорад аз Амир талаб кунад, ки гусфандҳои уро нигоҳубин намояд ва Амир ҳақ дорад аз

Фарангис талаб кунад, ки ба ӯ себ диҳад. Ин ҳолатро мо метавонем **ЎХДАДОРӢ** номем. Масалан, баъд аз шартнома Амир дар назди Фарангис вазифадор аст, ки гусфандҳои ӯро нигоҳубин намояд. Ҳамин тавр, **ҳуқуқ маъноӣ талаб намудан ва масъулият доштанро пайдо мекунад.**

Ҳуқуқ, озодиҳо ва ӯҳдадорӣҳои инсон ва шаҳрванд

Ҳуқуқ ба ҳаёт. Ҳеч кас аз ҳаёт маҳрум карда намешавад, ба истисноӣ ҳукми суд барои вазнинтарин ҷиноят. Дахлнопазирии шахсро давлат қафолат медиҳад. Ба ҳеч кас шиканҷа, ҷазо ва муносибати ғайриинсонӣ раво дида намешавад. Таҷрибаҳои маҷбурии тиббӣ ва илмиро дар инсон гузаронидан манъ аст.

Ҳуқуқ ба ҳимояи судӣ. Ҳар кас қафолати ҳифзи судӣ дорад. Ҳар шахс ҳуқуқ дорад, талаб намояд, ки парвандаи ӯро суди босалоҳият ва беғараз баррасӣ намояд. Ҳеч касро бе асоси қонунӣ дастгир, ҳабс, бадарға кардан мумкин нест. Ҳар кас аз лаҳзаи дастгир шудан метавонад аз ёрии адвокат истифода кунад.

Ҳуқуқи дахлнопазири баҳаёти шахси. Дахлнопазирии мукотиба, суҳбатҳои телефони, муросилот ва муҳобироти шахс таъмин карда мешавад, ба истисноӣ мавридҳои, ки дар қонун нишон дода шудааст. Дар бораи ҳаёти шахсии инсон бе розигии ӯ ҷамъ намудан, нигоҳ доштан, истифода ва паҳн кардани маълумот манъ аст.

Ҳуқуқ ба мусофирати озод. Шаҳрванд ба мусофират, интиҳоби озоди маҳали зист, тарки ҷумҳурӣ ва бозгашт ба он ҳақ дорад.

Ҳуқуқ ба озодии суҳан ва матбуот. Ба ҳар кас озодии суҳан, нашр, ҳуқуқи истифодаи воситаҳои ахбор қафолат дода мешавад. Сензураи давлати ва таъқиб барои танқид манъ аст. Номгӯи маълумотҳои, ки сирри давлати доранд, қонун муайян мекунад.

Ҳуқуқ ба интиҳоби озоди дин. Ҳар кас ҳақ дорад муносибати ҳурро нисбат ба дин мустақилона муайян намояд, алоҳида ва ё якҷоя бо дигарон динро пайрави намояд ва ё пайрави накунад, дар маросим ва расму оинҳои динӣ иштирок намояд.

Ҳуқуқи иштирок дар ҳаёти сиёсӣ, идораи давлат бевосита ва ё ба воситаи вакилонаш. Шаҳрвандон ба хидмати давлати ҳуқуқи баробар доранд. Шаҳрванд аз сини 18 ҳуқуқи интиҳоб кардан ва интиҳоб шуданро дорад. Шаҳсоне, ки аз тарафи суд ғайри қобили амал доништа шудаанд ва ё мувофиқи ҳукми суд дар ҷойҳои аз озоди маҳрумшудагон нигоҳ дошта мешаванд, ҳуқуқи дар интиҳобот ва раёйпурси иштирок карданро надоранд. Интиҳобот ва раёйпурси ба тарзи умумӣ, баробар, мустақим ва бо овоздиҳии пинҳони суръат мегирад.

Ҳуқуқи иштирок дар воҳӯриҳо. Шаҳрванд ҳақ дорад дар маҷлис, гирдиҳамой, намоиш, раҳпаймоии осоишта, ки қонун муқаррар кардааст ширкат варзад. Ҳеч касро ба ин тадбирҳо маҷбуран ҷалб кардан мумкин нест.

Ҳуқуқи муттаҳид шудан. Шаҳрвандон ҳақ доранд дар ташкили ҳизбҳои сиёсӣ, аз ҷумла ҳизбҳои характери демократи, динӣ ва атеисти дошта, иттифоқҳои касаба ва дигар иттиҳодияҳои ҷамъиятӣ иштирок намоянд, ихтиёран ба онҳо дохил ва аз онҳо хориҷ гарданд.

Ҳуқуқи соҳиби моликият ва мерос будан. Ҳар кас ҳақ дорад соҳиби моликият ва мерос бошад. Ҳеч кас ҳақ надорад ҳуқуқи шахсро ба моликият бекор ва маҳдуд кунад. Товони зарари моддӣ ва маънавӣ, ки шахс дар натиҷаи амали ғайриқонунӣ мақомоти давлатӣ, иттиҳодияҳои ҷамъиятӣ ва ё шахсони алоҳида мебинад, мувофиқи қонун аз ҳисоби онҳо руёнида мешавад.

Ҳуқуқ ба меҳнат. Ҳар кас ба меҳнат, интиҳоби касбу кор, ҳифзи меҳнат ва ҳимояи иҷтимоӣ хангоми бекорӣ ҳақ дорад. Музди кор аз ҳадди ақали музди меҳнат набояд кам бошад. Дар муносибатҳои меҳнати ҳама гуна маҳдудият манъ аст. Барои иҷрои

кори якхела музди баробар дода мешавад. Ҳеч кас ба меҳнати маҷбури чалб карда намешавад, ба истиснои мавридҳое, ки қонун муайян кардааст. Дар қорҳои вазнини зерзамини ва шароити меҳнаташон зарарнок истифодаи меҳнати занон ва ноболиғон манъ аст.

Ҳуқуқ ба истироҳат. Шахрванд ҳуқуқи истироҳат дорад. Ин ҳуқуқ бо роҳи муқаррар кардани ҳафта ва рӯзи кори, рӯхсатии ҳарсолаи пули, рӯзҳои ҳарҳафтаинаи истироҳат ва шароитҳои дигаре таъмин карда мешавад, ки қонун муайян кардааст.

Ҳуқуқи кафолати таъмини иҷтимоӣ. Ҳар шахс дар пиронсолӣ, ҳангоми бемори, маъҷубӣ, гум кардани қобилияти қор, маҳрум шудан аз сарпараст ва мавридҳои дигаре, ки қонун муайян кардааст, кафолати таъмини иҷтимоӣ дорад.

Ҳуқуқи ҳифзи саломати. Ҳар шахс ҳуқуқи ҳифзи саломатӣ дорад. Ин ҳуқуқ бо роҳи ёрии тиббии бепул дар муассисаҳои ниғаҳдории тандурустии давлат, тадбирҳои солимгардонии муҳити зист, инкишофи оммавии варзиш, тарбияи ҷисмони ва туризм таъмин карда мешавад. Шаклҳои дигари ёрии тиббиро қонун муайян мекунад.

Ҳуқуқ ба таҳсил қардан. Ҳар шахс ҳуқуқи таҳсил дорад. Таълими умумии асосӣ ҳатмист. Давлат таълими миёнаи умумӣ, миёнаи касбӣ ва мувофиқи қобилият дар асоси озмун таълими миёнаи махсус ва олии бепулро дар муассисаҳои таълимии давлати кафолат медиҳад. Шаклҳои дигари таълимро қонун муайян мекунад.

Ҳуқуқ ба фарҳанг ва маънавиёт. Ҳар шахс ҳақ дорад озодона дар ҳаёти фарҳангии ҷамъият, эҷоди бадеи, илми ва техники ширкат варзад, аз дастовардҳои онҳо истифода кунад. Сарватҳои фарҳангии ва маънавию давлат ҳимоя мекунад. Моликияти ақли дар ҳимояи қонун аст.

Ҳуқуқ ба манзил. Ҳар кас ба манзил ҳуқуқ дорад. Ин ҳуқуқ бо роҳи сохтмони манзили давлати, ҷамъияти, кооперативи ва хусуси таъмин карда мешавад.

Ҳуқуқи ҳимояи модару кӯдак. Модару кӯдак таҳти ҳимоя ва ғамхории махсуси давлат аст. Волидон барои тарбияи фарзандон ва фарзандони болиғу қобили меҳнат барои нигоҳубин ва таъмини волидон масъуланд. Давлат барои ҳифзи кӯдакони ятим, маъҷуб ва таълиму тарбияи онҳо ғамхори менамояд.

Ҷаҳдҳои инсон ва шахрванд

1. Дар қаламрави Тоҷикистон ҳар шахс вазифадор аст, ки Конституция ва қонунҳоро риоя кунад, ҳуқуқ, озода, шаъну-шарафи дигаронро эҳтиром намояд.
2. Ҳифзи табиат, ёдгориҳои таърихиву фарҳангии вазифаи ҳар кас мебошад.
3. Ҳифзи Ватан, ҳимояи манфиати давлат, таҳкими истиклолият, амният ва иқтисоди муқаддаси он вазифаи муқаддаси шахрванд аст.

Додани андоз ва пардохтҳо, ки қонун муайян кардааст, вазифаи ҳар кас мебошад. Қонунҳое, ки андози навро муқаррар мекунад ва ё шароити иқтисодии шахрвандро вазнин менамоянд, қувваи бозгашт надоранд.

Чаро мо ба ҳуқуқҳои инсон ниёз дорем? Ҳуқуқҳои инсон кадомҳоянд, чаро онҳо муҳим ҳастанд ва онҳо ба фард чи таърифи доранд?

Ҳамин таърифи, ҳуқуқҳои инсон- ин қонунҳо дар бораи муносибат бо инсонҳо мебошанд. Онҳо ҳақиқат ва қор қарда намешаванд. Ҳарчанд ки ин қонунҳо дар ҳуҷҷатҳои муҳталиф навишта шудаанд, бисёри одамон аз ҳуқуқҳои онҳо беҳабар мондаанд. Агар ҳар як шахс ҳуқуқҳои муқаддаси меҳнат, дигар ҳолат ба миён меояд. Дар рушди давлатҳо эҳтиром ба ҳуқуқҳои инсон нисбат ба омилҳои иқтисодии афзалтар мебошад.

Эҳтиром ба ҳуқуқҳои инсон имконият фароҳам меорад, то ки чомеаҳо муваффақ шаванд ва рушд намоянд. Масъалан, бо воситаи он ришвахӯрӣ (коррупсия) маҳдуд карда мешавад.

Эҳтиром ба ҳуқуқҳои инсон ва фард принципҳои асосӣ, ки аз ҷониби одамони гуногун дар тамоми ҷаҳон шинохта шудаанд, махсусан дар Конститутсияи (Сарқонуни) Ҷумҳурии Тоҷикистон пешбинӣ шудаанд. Илова бар қонунҳои маҳаллӣ дар Тоҷикистон, Эъломияи ҳуқуқҳои башар вучуд доранд, ба монанди Эъломияи умумии ҳуқуқҳои башар, ки дар он принципҳои ҳуқуқҳои байналхалқии инсон номбар шуда, талаб карда шудааст, ки ҳамаи халқҳо ба ин принципҳо таъя мекунанд.

Мафҳуми «ҳуқуқҳои инсон» расман дар «Эъломияи ҳуқуқҳои инсон ва шаҳрванд»-и Фаронса соли 1789 тақмил дода шуда, қабул шудааст. Ҳанӯз аз ин вақт, дар давоми солҳо назарияи ҳуқуқҳои инсон минбаъд рушду нумӯъ кардааст. Ҳуқуқҳои махсуси инсон дар Тоҷикистон аз ҷониби Конститутсия қафолат дода мешаванд.

Эзоҳ: Ба иштирокчиён муроҷиат кунед, ки онҳо ин ё он моддаҳои Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистонро метавонанд ба ёд оранд ва гӯянд, ки чи тавр онҳо ба воқеият мувофиқат мекунанд. Баъд аз ин дарси худро давом диҳед.

Рушди ҳама гуна халқ, мамлакат ё ҷамъият аз фардҳо вобастагӣ дорад, зеро ҳама аз қисматҳои фард офарида шудаанд. Идеи ҳуқуқҳои инсон ва ба монанди он ба баланд бардоштани ҳолати фард, худэҳтиромкунӣ, фаъолнокии иҷтимоӣ пешбинӣ шудааст ва ба шаҳрвандон хабар медиҳад, ки онҳо гулом нестанд ва онҳо ҳуқуқҳо доранд. Дар натиҷа ба онҳо ҳуқуқи рушд қардан дода шудааст. Моддаҳои зерини Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон махсусан ба рушди ҷамъияти Тоҷикистон тааллуқ доранд:

- «Ҳаёт, кадр, номус ва дигар ҳуқуқҳои фитрии инсон дахлнопазиранд. Ҳуқуқи озодиҳои инсон ва шаҳрвандро давлат эътироф, риоя ва ҳифз менамояд.» (Моддаи 5, Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон).
- «Ҳама дар назди қонун ва суд баробаранд. Давлат ба ҳар кас, қатъи назар аз миллат, наҷод, ҷинс, забон, эътиқоди динӣ, мавқеи сиёси, вазъи иҷтимоӣ, таҳсил ва молу мулк, ҳуқуқи озодиҳоро қафолат медиҳад. Мардон ва занон баробарҳуқуқанд.» (Моддаи 17, Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон).

Ҳар як шаҳрванд бояд ҳуқуқҳои хешро барои идора қардани муҳофизат ва қонунвайронкунӣ аз ҷониби ӯ донанд. Агар шумо ҳуқуқи худро надонед, касе шуморо бовар мекунонад, ки шумо ҳуқуқ надоред ва афзалияти шуморо аз онҳо худ мекунад. Бо донишҳои ҳуқуқдон, шумо метавонед, ҳуқуқпаймолкуниҳои дигаронро баргараф намуда, барои амалӣ намудани фаъолияти худ бо пуррагӣ мубориза баред. Шумо бояд тавонед, ва кушиш намоед, ки ҳуқуқҳои худро назар ба доништану номбар қардан бештар истифода намоед. Ҳамчунин шумо оиди чи тавр, қай ва дар қадом ҳолат истифода бурдани ҳуқуқҳои худ ниёз доред.

Озодӣ - ин қобилияти бошууроани интиҳоб қардани чи тавр рафтор қардан дар асоси хоҳиши озоди шахс мебошад. Он мустақилияти муайяни шахсро аз шароит ва вазъияти беруна дарбар мегирад.

Қонун – ҳамеша маҳдудияти қисман дар озодиҳои инсон, ки ба ҳамзистии шаҳрвандони озод зарур аст.

Бози оиди тавачҷӯҳ зоҳир намудан ба ҳуқуқҳои инсон. Бо сабаби якдигарро холо ҳуб нашинохтани иштирокчиён ва шарм доштан, на ҳамаи онҳо меҳоянд дар бози иштирок кунанд. Онҳоро ба бози қардан ҳавасманд кунед, аммо маҷбур накунад. Иштирокчиёне, ки намехоянд бози кунанд, метавонанд танҳо мушоҳида кунанд.

Барои тавсеаи маълумоти боло метавонед бозиеро бо иштирокчиён иҷро намоед, то ки онҳо зарурати риояи ҳуқуқ ва ўҳдадориҳои худро дарк кунанд.

Қисми 2. Ҳуқуқҳои асосии инсон. 4 категорияи асосии ҳуқуқҳои инсон

Дар ин қисмат муаллимони курси таърифи шаҳрвандӣ диққати иштирокчиёро ба категорияҳои асосии ҳуқуқҳои инсон рағбат месозанд. Пеш аз омӯзиши муаллим бояд 4 гуруҳи асосии ҳуқуқҳо дар варақаҳои алоҳидаи қалон нависта омода намояд (ҷамъ 4 флипчарти алоҳида). Навиштаҷоти муаллим бояд ҳоно ва барои ҳамаи иштирокчиён намоён бошад.

Эзоҳ: Дар аввали муҳокима иштирокчиёро бо таърихи ҳуқуқҳои инсон шинос намудан шарт аст. Баъд аз он ҳар як категорияи ҳуқуқҳои инсонро бо гуруҳи иштирокчиён муҳокима кунед.

Ҳуқуқҳои инсон ба чор категорияи асосӣ тақсим мешаванд.

Категорияи 1. Ҳуқуқҳои шахсӣ. Ҳуқуқҳои шахсӣ барои ҳар як инсон новобаста аз миллат, ҷинс, синну сол, қавм, мансубияти этникӣ ва динӣ муҳим ва зарур ба шумор мераванд.

Ҳуқуқҳои шахсӣ ҳуқуқҳои зеринро дарбар мегиранд:

- **Ҳуқуқ ба ҳаёт** яке аз муҳимтарин ва дахлнопазиртарин ҳуқуқ барои ҳар як инсон мебошад. Воқеан, ҳаёти инсон арзиши воло дорад. Дигар ҳуқуқҳо дар ҳолати фавтидани инсон мазмун ва моҳияташонро гум мекунад. Ин ҳуқуқи асосӣ ду ҷабҳаи муҳим дорад. Аввалан, ҳуқуқи инсон бояд аз ҳамагуна зӯрварии ғайриқонунии озод бошад.
- **Ҳуқуқ ба дастовард** ҳосияти асосӣ ҷамъиятҳои рушдкарда мебошад. Он асосан дар сатҳи байналхалқӣ пазируфта шудааст. Ба ягон инсон набояд зӯрварӣ ё бадӣ ва ё муносибати ғайриинсонӣ карда шавад, зеро он ҳисси шаъну шарафи ўро маҳдуд мекунад. Одамон ба таҷрибаҳои илмӣ ва тиббӣ бидуни розигиашон ҷалб карда намешаванд.
- **Ҳуқуқ ба озоди ва амният.** Ҳар як инсон ҳуқуқ ба озодӣ ва амният дорад, ин чунин маънӣ дорад, ки ҳеҷ кас ҳаёти карда намешад ва таҳти назорат қарор дода намешавад, ба истиснои натиҷаи қарори суд ва тибқи меъёр, ки қонуни миллии муқаррар кардааст.
- **Вайрон кардани ҳона** онро мефаҳмонад, ки ба вайрон кардани моликияти шахсии инсон иҷозат дода нашудааст. Зарбулмасали англисии «Ҳонаи ман қасри ман аст» моҳияти қонуни конституциониро ифода мекунад. Инсон дар доираи қонун метавонад дар ҳонаи худ, ҳар он коре, ки хоҳад кунад. Дар ҳолатҳои муайян,

нигоҳ доштани ҳаёти инсон ва моликият ё бевосита таъқиби инсонҳо, ки бо содир кардани ҷиноят гумонбар шудаанд, хонаҳо метавонанд, аз ҷониби кормандони мақомотҳои ҳифзи ҳуқуқ мусодира карда шаванд.

- Ба ҳар як инсон махфигии **нома навиштан, бо телефон муошират кардан ва дигар маълумоти шахсӣ** кафолат дода шудааст. Вале ин ҳуқуқ ҳангоми тафтишоти ҷиноятӣ поймол карда мешавад.
- **Ҳуқуқ ба махфигӣ ва маълумот.** Ягон кас ба ҳаёти шахсӣ ва оилавии дигар инсон даҳолат карда наметавонад. Чамъ, нигоҳ доштан, истифода ва паҳн кардани маълумот дар бораи инсон бе розигии ӯ, ба истиснои ҳолатҳо, ки қонун барои манфиати амнияти миллӣ муайян намудааст, манъ карда шудааст. Далели кафолат додани Конститутсия дар бораи рад кардани ин ё он маълумоти нодуруст, ки аз ҷониби давлат дар барои онҳо ва оилашон нигоҳ дода мешавад, вучуд дорад. Шаҳрвандон ҳуқуқ ба ҷуброни ин ё он зарари моддӣ ва ахлоқӣ, ки тавассути чамъ кардан, нигоҳ доштан, истифода бурдани чунин маълумоти нодуруст доранд.
- **Озодӣ ба амалиёт.** Ҳар шахсе ки дар ҳудуди Тоҷикистон қонунан вучуд дорад, ба ӯ озодии амалиёт, озодона интиҳоб кардани манзил, ҳуқуқи озодона мамлакатро тарк намудан бо назардошти маҳдудиятҳои муқаррарнамудаи қонун кафолат дода мешавад.
- Конститутсия ба ҳар як инсон **озодии фикр ва суҳан кардан барои озодона баён намудани ақидаҳо ва боварихоро** кафолат медиҳад. Ҳар як шахс озодона тавассути интиҳобҳои васеи худ ҳуқуқи баён намудани ақидаҳоиашро дорад. Истифодаи ин навъи ҳуқуқҳо аз тарафи қонун бо назардошти масъалаҳои зерин маҳдуд карда шудааст: а) манфиатҳои амнияти миллӣ, дахлнопазирии территориявӣ б) риояи қарори давлатӣ в) пешгирии ҷиноят г) пешгирии ошкор кардани ахбороти махфӣ қабулшуда д) ҳимояи адолат.
- **Ҳуқуқ ба озодии фикр рондан ва дин** озодона эътироф кардан ё накардани ин ё он динро дарбар мегирад. Ин ҳуқуқи ҳар як инсон таҳти созишномаи байналхалқӣ оид ба ҳуқуқҳои шаҳрвандӣ ва сиёсӣ (Моддаи 18) мебошад. Истифодаи ин ҳуқуқ танҳо дар он сурат маҳдуд карда намешавад, ки ба манфиати низоми халқ ва ё барои ҳимояи ҳуқуқҳо ва озодии дигарон бошад.

Баъд аз муҳокимаи ин масъалаҳо, аз иштирокчиён хоҳиш намоед, мисолҳо биёранд, ки шоҳиди вайрон кардани чунин ҳуқуқҳо гаиштаанд. Маърузаи ин ҳуқуқҳо ва муҳокимаи онҳо бояд 10-15 дақиқа давом ёбад.

Категорияи 2. Ҳуқуқҳои сиёсӣ: Ҳуқуқҳои сиёсӣ ва озодиҳо дар мқоиса бо ҳуқуқҳои шахсӣ, иҷтимоӣ, иқтисодӣ, ва дигар ҳуқуқҳо, ки ба шаҳрванди давлат будан зич адоқаманданд, дар тафовут мебошанд.

Ҳуқуқҳои сиёсӣ умуман ба чунин гурӯҳҳо тақсим мешаванд:

Дар муқоиса бо ҳуқуқҳои шахсӣ, ки ба ҳар як шахс тааллуқ доранд, бештари ҳуқуқҳои сиёсӣ ва озодихо танҳо **ба шахрвандони давлат** тааллуқ доранд. Ҳамаи ин ҳуқуқҳо барои ҳимояи давлат истифода бурда мешаванд.

- **Озодии матбуот ва иттилоот.** Принсипи асосии озодии матбуот ба ҳар як шахс ҳуқуқи пайдо кардан ва қабул кардани маълумотро медиҳад. Ин он маъниро дорад, ки аз ҳама гуна мақомотҳои давлати, намоёндагии он ва инчунин, ташкилотҳои ҷамъиятӣ талаб карда мешавад, ки ба ҳамаи тарафҳои манфиатманд, дар бораи фаъолиятҳои маълумот пешниҳод намоёнд, ки чунин маълумотҳо сири давлати нестанд.
- **ВАО** махсусан муҳим ба ҳисоб меравад. Конститутсия озодии ахборотро кафолат медиҳад. Он инчунин **лоқи интишор буданро манъ мекунад.**
- **Ҳуқуқи ҷамъият.** Ҳуқуқи ҷамъият бунёди ташкилотҳои ҷамъиятӣ ё ғайриҳуқуматиро, махсусан ҳизбҳои сиёсӣ, иттиҳодияҳо ҷамъиятҳои тижоратӣ ва дигар ташкилотҳои шахрвандиро дарбар мегирад. Ҳар як шахс на танҳо барои ташкили чунин ҷамъиятҳо дар якҷояги бо ҳамфикрон, балки ба ташкилотҳои созмондодашуда ҳамроҳ шуда, дар фаъолияти онҳо иштирок карданро дорад.
  - **Ҳар як шахс ба бунёди ҷамъият ҳуқуқ дорад.** Нисбати касбҳои муайян аз ҷумлаи, судяҳо, прокурор ва мутахассисони ҳарбӣ маҳдудиятҳои қонунӣ вучуд доранд.
  - **Давлат озодии асосиатсияҳои ҷамъиятиро кафолат медиҳад.** Ба ғайр аз истисноҳо, ки аз ҷониби қонунҳо ва Конститутсияи Тоҷикистон муайян шудаанд, давлат ба фаъолиятҳо ва мақсадҳои ташкилотҳои ҷамъиятӣ даҳлат карда наметавонад.
  - **Ягон шахс** барои ҳамроҳ шудан ба ташкилоти ҷамъиятӣ маҷбур карда намешавад.
- **Ҳуқуқ ба ассамблеяи сулҳ ва намоишҳои эътирозии халқӣ:** Ҳар як шахс ҳуқуқ ба ассамблеяи сулҳ бидуни яроқҳо ва гузаронидани митинг, намоишҳои эътирозӣ, маршҳо ва пикетҳо дорад. Мақсади ин амалиётҳо овоз додан ба проблемаҳои шахрвандон, баён намудани манфиатҳои умумии онҳо, изҳори дастгирӣ ва муҳолифат нишон додан ба сиёсати давлатӣ ва ё баланд бардоштани огоҳии халқ дар бораи ин он масъала мебошад.
- **Ҳуқуқ ба ширкат намудан дар корҳои давлатӣ.** Ин ҳуқуқ дар доираи моддаҳои гуногуни Конститутсия, ки ба демократия тааллуқ доранд, мустаҳкам карда шудааст. Он махсусан ҳуқуқи шахрвандон дар иштирок намудан дар раёпурсиҳо ва интиҳоботҳои озод, ки барои мақомотҳои давлатӣ гузаронида мешаванд, мебошад.

Ҳуқуқ ба интиҳоб ва интиҳоб шудан. Ин ҳуқуқ дар инкишофи давлатҳо асосӣ мебошад. Интиҳоботи шахсони расмӣ давлатӣ ва ҳуқуматҳои маҳаллӣ имконияти бевосита барои назорат бурдани мардум аз болои шахсоне, ки онҳоро идора мекунанд,

фароҳам меорад. Ҳуқуқ ба интиҳоб ва интиҳоб шудан (ҳуқуқҳои овоздиҳӣ) ба шаҳрвандон ҳиссиёти мансубият ба давлатро баланд бардошта, онҳоро водор месозад, ки давлатро барои амалиётҳои маъсул шуморанд.

- **Дастрас будан ба хизматрасониҳои давлатӣ.** Ин ҳуқуқи демократӣ барои пешгирӣ кардани бюрократикунонии дастгоҳи давлатӣ, табдил ёфтани он ба ташкилоти мустақил ва чудо намудани он аз мардум хело муҳим мебошад. Он баробарии шароитҳоро ба ҳар як шаҳрванд барои истифода аз хизматрасониҳои халқӣ ба монанди тандурустӣ ва ҳифзи иҷтимоиро дарбар мегирад. Илова бар ин баробарии шароитҳоро барои дастрас будан ба кор таъмин мекунад. Ҳуқуқи ягон шахсро аз рӯи қавм, чинс, миллат, забон, синф, манзил, этниқҳои динӣ ва аъзогиаш ба ҷамъиятҳои халқӣ поймол кардан ғайриқонунӣ мебошад.
- **Ҳуқуқи муроҷиат кардан ба суд.** Шаҳрвандон ҳуқуқи шахсан ва инчунин аз номи фард ва коллектив пешниҳоди муроҷиатнома ба мақоматҳои давлатӣ доранд. Қонунҳои Тоҷикистон ба фардҳо имконият фароҳам меорад, ки ахборро талаб кунанд, номаи шикоятӣ ё пешниҳод ба ягон мақомот ва ё ба президент фиристонанд. Ҷавоб додан ба ҳамаи ин муроҷиатҳо масъулияти давлат ба шумор меравад. Он ҳам масъалаҳои шахсӣ ва ҳам халқиро дарбар мегирад.
  - Ин ҳуқуқ аз қобилияти пешниҳод кардани муроҷиатномаи (дархостномаи) коллективӣ аз ҷониби шаҳрвандонро иборат мебошад.
  - Ҳуқуқи муроҷиат намудан нишон медиҳад, ки таъсири шаҳрвандон ба қарорҳои давлатӣ ва ҳуқуқи онҳо ба интиҳоби мансабдорони давлатӣ маҳдуд карда нашудааст. Тавассути пешниҳодҳо ва даъвоҳои метавонанд ба давлат фишор оваранд ва масъулияти онҳоро дар иҷрои амалиётҳои худ талаб кунанд. Муроҷиат ба мақоматҳои давлатӣ ва ҳадамоти ҷавобдиҳии давлатӣ метавонад ихтилофоти иҷтимоии зиёдро ба монанди норозигии массавӣ ҳал намояд. Агар ин ба бюрократияи калон табдил наёбад, ба ҳимояи ҳуқуқҳои инсон хело самаранок хоҳад буд.

Муаллимони курси маърифати шаҳрвандӣ бояд ин категорияи ҳуқуқҳоро низ муҳокима кунанд. Пурсед, ки оё ҷавонон имконияти истифодаи ин ҳуқуқҳоро доштанд? Бигзор мисолҳо оранд.

Категорияи 3. Ҳуқуқҳои иҷтимоӣ-иқтисодӣ: Ин ҳуқуқҳо ба инсон барои истехсол ва тақсими боигарӣ имконпазир аст ва таъмин мекунад, ки эҳтиёҷҳо ва манфиатҳои иқтисодии маънавиашро ба даст орад. Ҳуқуқҳои иҷтимоӣ-иқтисодӣ чунинанд:

- Соҳибқорӣ озод (тиҷорат кардан аз ҷониби қонун манъ карда нашудааст)
- Ҳуқуқ ба моликияти шахсӣ
- Ҳуқуқҳои коргарон (Ҳуқуқ ба кор кардан ва озодии меҳнат)
- Ҳуқуқ ба барпо кардани оила, модарӣ, падарӣ ва бафарзандхони қабул кардан
- Ҳуқуқ ба амнияти иҷтимоӣ
- Ҳуқуқ ба манзили зист
- Ҳуқуқ ба саломатӣ ва тандурустӣ
- Ҳуқуқ ба ҷамъи дурусти андозҳо

- Ҳуқуқ ба 8 соати корӣ, шароити кории хуб ва маоши баробар

Мухокима. Барои муҳокима на зиёд аз 10 дақиқа вақт чудо намоед.

Категорияи 4. Ҳуқуқҳои Фарҳанги. Ҳуқуқҳои фарҳангӣ барои рушди маънавиёти фард пешниҳод карда мешаванд

- Ҳуқуқ ба маълумот
- Ҳуқуқ ба эҷодиёт (озодии қалам, илм ва дигар намудҳои эҷодиёт)
- Ҳуқуқи иштирок намудан дар ҳаёти фарҳангӣ
- Озодии академикӣ
- Ҳуқуқ ба муҳити солим

Мухокима бояд на зиёд аз 10 дақиқа давом ёбад. Баъд аз он гурӯхро ба чор гурӯҳи хурд тақсим намоед ва бозии «Мамлақати нав»-ро оғоз намоед. Мақсади бози ба иштирокчиён фароҳам овардани шароит барои таҳлил ва муҳокимаи ҳуқуқҳои асосии инсон мебошад. Бози (бо муҳокима ва хулоса) на зиёд аз 25 дақиқа давом меёбад.

Бози 1: Мамлақати нав

Ба иштирокчиён фаҳмонед, ки чор мамлақати нав бунёд карда шудааст. Дар ин мамлақатҳо барои ба вучуд овардани ҳаёт ҳамаи манбаъҳои зарури ҳастанд, аммо то ҳол ҳеч кас дар он ҷо зиндагонӣ накардааст. Дар ин мамлақатҳо қонунҳо ва таърих вучуд надорад. Иштирокчиён шаҳрвандони ин давлатҳои нав мебошанд.

Иштирокчиён дар гурӯҳҳои хурд фаъолият намуда ба мамлақати худ номгузори мекунанд. Дар якҷояги рӯйхати 10 намуди ҳуқуқҳои инсонро, ки аз ҳама муҳимтар барои зиндагии аҳолии худ мешуморанд бо розигии тамоми гурӯҳ омода намояд. Гурӯҳҳо натиҷаи кор худро ба ҳамаи иштирокчиён муаррифи мекунанд ва дар натиҷаи бози ҳамаи гурӯҳҳо як рӯйхати умумиро тайёр мекунанд.

Натиҷаи бозиро бо иштирокчиён муҳокима намоед ва хулосаҳо бароред. Бо ҷавонон муҳокима намоед, ки оё кишваре бо ҳуқуқҳои инсонро, ки номбар карда шудааст, вучуд дорад? То чи андоза, ин ҳуқуқҳо ба аҳолии ин кишвар ҳаёти осударо таъмин карда метавонанд? Дар вақти хулоса барори ин кишварро бо Тоҷикистон муқоиса намоед.

Ба саволҳои эҳтимолии иштирокчиён ҷавоб гардонед ва дарси навбатиро ҷамъбаст намоед.

НАҚШАИ ДАРС		
<p>Мақсад: Фаҳмишу дониши иштирокчиёнро оиди мафҳумҳои баробари, гуногуни, таҳаммулпазирӣ ва созиш зиёд намудан.</p>		<p>Вазифаҳо: - Муҳокимаи баробархуқуқии ҷавонон ва духтарон мувофиқи қонун - Шинос намудани иштирокчиён бо мафҳуми баробарӣ ва гуногунӣ - Муҳокимаи таҳаммулпазирӣ ва созиш</p>
Вақт	Машғулият	Манбаъҳо
5 дақиқа	Аз қайд гузаронидани иштирокчиён ва омодаги ба дарс	Рӯзнама
15 дақиқа	Қисми 1. Муқаддима. Баробархуқуқии ҷавонон ва духтарон.	
25 дақиқа	Муҳокимаи мисолҳо оиди фаъолияти баробари занону мардон дар Тоҷикистон.	Варақҳои калон фломастерҳои ранга
25 дақиқа		
15 дақиқа	Қисми 2. Баробарӣ, таҳаммулпазирӣ, гуногунӣ, созиш.	Проектор, слайдҳо, китобчаҳо чопи тозаи варақаҳои машқи
25 дақиқа	Муҳокимаи мисолҳо оиди мавзӯ бо иштирокчиён. Хулосаҳо.	
120 дақиқа	Вақти умумӣ	

Қисми 1: Баробарҳуқуқии ҷавонон ва духтарон.

Пеш аз оғоз намудани ин қисмати дарс ақидаи «Баробарҳуқуқии ҳам ҷавонон ва ҳам духтарон мувофиқи қонун таъмин аст ва дар амал чунин муносибат татбиқ карда шавад» -ро муҳокима кунед. Қайд кунед, ки ягон шахс ҳуқуқ ва озодиҳои занонро аз рӯи ҷинсашон ҳуқуқи маҳдуд карданро надорад.

Ба иштирокчиён дар бораи қисматҳои асосии «Конвенсия дар бораи барҳам додани тамоми шаклҳои таъбиз нисбати занон» нақл намоед.

Конвенсия дар бораи барҳам додани тамоми шаклҳои таъбиз нисбати занон бо қарори Шурои Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 26 июни соли 1993 №831 ба тасвиб (ратификация) расидааст. Ин Конвенсия аз ҷумлаи аввалин санадҳои байналмилалӣ тасдиқнамудаи Тоҷикистон дар соҳаи ҳуқуқи башар мебошад. Ҳамин тарик омодагии кишвар чихати дастгирии саъю кушишҳои ҷомеаи ҷаҳонӣ дар амри ташвиқи ҳуқуқи занон дар соҳаи сиёси, шахрвандӣ ва дигар соҳаҳо бо мақсади татбиқи принсипи баробарии занону мардон изҳор карда шуд. Ҷомеаи байналмилалӣ бар зидди таъбиз бо нишонаи ҷинс баромад намуда, аҳамияти саҳми иқтисодӣ ва иҷтимоӣ занонро дар некуахлоқии оила ва дар маҷмуъ рушди ҷомеа эътироф менамояд. Бинобар ин Ассамблеяи Генералии Созмони Милалӣ Муттаҳид 18 декабри соли 1979 бо мақсади тақвияти муқаррароти шартномаҳои мавҷудаи байналмилалӣ, ки ба қатъ гардидани амали таъбиз нисбати занон равона гардидаанд, ин Конвенсияро қабул намуд.

Маводи Конвенсия аз 30 моддаи алоҳида иборат буда, ба забони давлатӣ ва русӣ барои доираи васеи аҳли ҷомеа, мутахассисони соҳаи ҳуқуқи байналмилалӣ, олимони донишҷӯён, кормандони мақомоти давлатӣ ва дигар шахсон ба ин масъала тавачҷуҳошта пешниҳод карда шудааст. (Дар сурати зарурат метавонед матни пурраи Конвенсияро дар шакли маводи тақсимоии пешниҳод намоед).

Ба иштирокчиён маълумоти зеринро бо усули лексияи хурд ва муҳокима расонед. Масъалаи баробарии ҳуқуқии мардон ва занон баъд аз Инқилоби Фаронса бардошта шудааст. Дар соли 1791 қонун дар бораи таҳсилоти занон дар Фаронса шинос карда шуд, ки он бархе аз ҳуқуқҳои шахрвандонро таъмин мекард. Соли 1847, бори аввал ба занон дар Иттиҳодияи Шохигарӣ иҷозат дода шуд, ки ҳамчун омӯзгорон фаъолият кунанд. Соли 1848, занон имконияти аввали худро барои истифодаи ҳуқуқи соҳибӣ қардани моликияти шахс аз рӯи қонун, ки дар Иёлоти Муттаҳида қабул шуд, ба даст оварданд. Соли 1893, дар Зеландия Нав бори аввал иҷозат дода шуд, ки занон дар интихоботҳо иштирок намоянд. Имрӯз дар бисёр мамлакатҳо, занон ва мардон ҳуқуқҳои баробар доранд. Наздики 10 давлати ҷаҳон, аз ҷумла як давлати мусулмонӣ (Покистон) дар гузаштаи наздик роҳбарони зан доштанд.

Мисолҳо барои муҳокима. Муаллим дар ин ҷо метавонад, аз иштирокчиён хоҳиш намояд, ки мисолҳои воқеаҳои оид ба баробарҳуқуқии занону мардон барои муҳокима пешкаш намоянд. Инчунин, муаллим метавонад бо усули «Қор дар гуруҳҳои хурд» дар байни иштирокчиён қор барад. Вазифаҳои барои иштирокчиён муаллим метавонад ба таври ихтиёри интихоб намояд. Дар вақти хулосабарори қайд намоед, ки имруз занону духтарони Тоҷикистон низ дар ҳама соҳаҳои рушди ҷомеа фаъолона ширкат варзида истодаанд.

Дар вақти хулосабарори кушиш намоед, ба мисолҳои овардашуда таъяқ намоед ва ба қисмати дуҷуми дарс гузаред. Дар бораи **тахаммулпазирӣ**, ки яке аз омилҳои риояи баробарҳуқуқи аст, ба иштирокчиён маълумот пешниҳод намоед.

Таҳаммулпазирӣ – ин қабули ақидаҳо, эътиқодҳо, рафтор, расму оин, фарҳанг, урфу-одат, нигоҳ, идеяҳои шахсони гуногун буда, яке аз принципҳои асосии демократия ба шумор меравад. Таҳаммулпазири бо мафҳумҳои гуногунандешӣ (плюрализм), озодӣ ва ҳуқуқҳои инсон алоқамандии зич дорад.

Таҳаммулпазир будан маънои нисбати рафтор ва ё фикри дигарон, ки дар сиришти мо боиси ба вучуд омадани шиддат (стресс)- и муайяне мегардад, мавқеи конструктиви (ба вучудоварандаи замина барои фаъолияти минбаъда) ишғол намуданро дорад. Ин шиддат аз он сабаб пайдо мегардад, ки андеша ва одатҳои шумо аз фикру-мулоҳиза ва хулку атвори шахси дигар фарқ дошта, муҳолифи ҳамдигаранд. Ба ин маъно, ки мавқеи таҳаммулноки конструктивиро ишғол намудан муносибатеро ба вучуд меоварад, ки нисбат ба ҳуқуқ, андеша, одат ва тарзҳои рафторе, ки аз фикру мулоҳизот ва хулку атвори шумо фарқ мекунад, эҳтиром зоҳир карда шавад. Ин ҳолат аз ҳар ду ҷониб такозо дорад, ки ба хоҳири эҳтироми ҳамдигар гузаштҳо кунанд.

Таҳаммулро бо эҳтиром ва илтифот набояд омехта кард. Агар хонанда дар тоза намудани тахтаи синф ба муаллим кумак расонад, ин мисоли таҳаммулпазири шуда наметавонад.

Мисол барои хубтар фаҳмидани мафҳуми таҳаммулпазири:

Сохибхонае, ки дар рузи ид меҳмононро қабул мекунад, сабаби гушт нахурдани меҳмонро дуруст мефаҳмад. Ва аз ин ҳолат муаммо ҳам намесозад, зеро шавҳараи оҳиста фаҳмондааст, ки меҳмон вегетариан мебошад ва аз хурдани гушт парҳез дорад. Сохибхона дар ин маврид ба меҳмон хуроке омода месозад, ки бе гушт бошад (самбусаи алафи, омлети сабзавоти ва гайра) Аз тарафи дигар, меҳмон низ таҳаммулпазири худро намоиш медиҳад ва хуриш ё хуроки аз гушт омода шударо, ки дигарон базавк меҳуранд, таъриф карда узри худро ба дустон иброз медорад.

Таҳаммулпазири этникӣ – қобилияти таҳаммул кардани инсон дар роҳи номуайяни ҳаёти дигар ҷамъиятҳои этникӣ аз ҷумлаи рафтори онҳо, анъанаҳои миллӣ, расму оинҳо, нуқтаи назар, идеяҳо, эътиқодҳо ва ғ. мебошад. Зоҳиран, ин бо иштирок ва худидоракунӣ ифода карда мешавад. (Масалан, дар калисоҳои насрони бо кулоҳ ворид намешаванд, ба масҷид бо пой ботаҳорат мебароянд ва гайра).

Гуногунӣ (плюрализми фарҳангӣ) – мавҷуд будани фарҳанг ва гурӯҳҳои мухталиф дар ҷомеа. Ҷомеа маҷмӯест, ки аз қисмҳои алоҳида- гурӯҳҳои динӣ ва миллӣ, ҷамъиятҳои ҷавонон, хизбҳои сиёсӣ, ташкилотҳои ҷамъиятӣ ва дигар гуруҳҳои иҷтимоӣ иборат мебошад. Одамон ба ин гурӯҳҳо шомил буда, эътиқод, идеяҳо ва ақидаҳои онҳоро доранд. Бояд қайд намуд, ки дар ҷомеаи демократи ҳама чиз гуногуншакл ва мураккаб аст, чунки он ба мавҷудияти бисёр будани гуногунии андешаҳо, ки шундану эҳтиром карданро такозо доранд, таъя мекунад. Баъзан мавҷудияти гуногунфигри, ки назар ба якфигри афзалият дорад, мушкилоти бисёреро пеш меорад. Вале он шавқовар буда, мумкин аст сабаб шавад, ки ба ҳаёту хониш эҷодкорона муносибат карда шавад.

Эзоҳ: Имруз ҷавонон бояд ба гуш кардани андешаҳои дигарон, баҳо додан ва эҳтиром намудани онҳоро низ омузанд. Мақсади маърифати шаҳрванди низ ба он нигаронда шудааст, ки дар ҷавонон (махз ҷавонони пешсаф) маданияти пуртоқати ва сулҳпарвари, таҳаммулпазири нисбати гуногуни, ки он моҳияти тамаддуни имрузро ташкил мекунад ба вучуд оварад.

Созиш – роҳи тезтар, дар муддати нисбатан кӯтоҳ ба даст овардани розиги ё бартараф намудани ихтилофот, тавассути андаке гузашт кардани тарафҳо аз қисми манфиатҳои худ, инчунин ба даст овардани каноатмандии қисмани онҳо мебошад.

Гузашта аз ин, ҳар як тараф маҳдудиятҳо ва розигихоро ҳамчун қисми розигии созишнома муайян мекунад.

Ба ҷавонон фаҳмонед, ки ҳуқуқҳои инсон вобаста ба ранг, миллат, наҷод, дин, забон ва ғайра маҳдуд карда намешаванд. Пурсед, ки чаро онҳо бо ин ақида розӣ ҳастанд ва чаро одамон бояд чунин қоидаҳоро риоя кунанд.

НАҚШАИ ДАРС		
Мақсад: Ба иштирокчиён фаҳмондани он, ки дин бар зидди ҳуқуқи инсон ва роҳбарӣ нест.	Вазифаҳо: - Ба иштирокчиён фаҳмонидани мафҳуми «давлати дунявӣ» - Шинос кардани иштирокчиён бо се дини асосии ҷаҳонӣ - Муҳокимаи мафҳумҳои радикализм, экстремизм ва фанатизм	
Вақт	Машғулият	Маводҳо
5 дақиқа	Аз қайд гузаронидани иштирокчиён	
10 дақиқа	Лаҳзаи ташкилӣ ва муҳокимаи мавзӯи гузашта «Ҳуқуқҳои инсон»	
20 дақиқа	Давлатҳои дунявӣ ва дин	Флипчарт, маркерҳои ранга.
20 дақиқа	Олами динҳо. Се дини асосии ҷаҳонӣ: муқаддимаи мухтасар	
30 дақиқа	Кор дар гурӯҳҳо. «Се арзиши умумубашарино номбар кунед, ки динҳои ҷаҳони талкин мекунад?». Ҳадаф: Нишон додани ҳамзистии сулҳҷӯёнаи потенциалӣ байни аъзоёни динҳои гуногун	Флипчарт, маркерҳои ранга
20 Дақиқа	Радикализм, экстремизм ва фанатизм. Инҳо аз кучо омадаанд; чи тавр метавон бо ин падидаҳо сару кор гирифт?	Проектор, слайдҳо
5 дақиқа	Хулоса	
110 дақиқа	Вақти умумӣ	

Мукаддима

Муҳокимаи мавзӯҳои гузашта. Муаллими маърифати шахрвандӣ бояд гурӯҳро ёдовар намояд, ки дар дарси гузашта онҳо маълумот дар бораи баробари, гуногуни ва таҳаммуллазири муҳокимарони қарда буданд. Инчунин, дарси алоҳида оиди ҳуқуқ ва озодихои инсон низ бомуваффақият гузаронда шуда буд. Бо иштирокчиён муҳокима намоед, ки онҳо бо дӯстонашон, аъзои оилашон дар мавзӯи дарсҳои омӯхташон мубодилаи афкор мекунанд ё не? Иштирокчиёнро ҳавасманд намоед, то ки онҳо фаҳмонанд, ки муҳокимаҳо чи тавр мегузаранд.

Ба иштирокчиён мазмуни асосии дарси гузаштаро ёдовар шавед: ҳуқуқҳои як шахс набояд бо таври манфӣ ба ҳуқуқҳои дигарон, ки аз тарафи давлатҳо ҳимоя қарда мешаванд, таъсир расонад. Шарҳи дарсҳои гузашта набояд аз 10 дақиқа зиёд давом ёбад.

Қисми 1: Давлатҳои дунявӣ ва дин

Муаллими курси маърифати шахрвандӣ қайд менамояд, ки мавзӯи дарсҳои минбаъда ба динҳо ва робитаи онҳо ба ҳуқуқи инсон тааллуқ дорад.

Баъд аз эълони мавзӯҳо қайд намоед, ки дар Тоҷикистон мувофиқи Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон дин аз давлат ҷудо аст ва давлат дунявӣ ба шумор меравад.

Ба иштирокчиён мафҳуми «давлати дунявӣ»-ро фаҳмонед:

Давлати дунявӣ давлате аст, ки аз ҷониби шахрвандон идора қарда мешавад, на аз ҷониби рухониён дар доираи қоидаҳои динӣ (масалан, шариати исломи). Қарорҳои мақомотҳои давлатӣ асосҳои динӣ надоранд. Дар давлатҳои дунявӣ ҳар як шахс ҳуқуқи бидуни ба институтҳои динӣ аъзо будан метавонад зиндагонӣ кунад. Барои мисол, мудириятҳои акди никоҳ ва адолат имтиёзҳои давлати дуняви мебошанд. Дар давлатҳои дунявӣ пайравони ҳама гуна динҳо дар назди қонун баробар ҳастанд. Дар радифи Тоҷикистон як қатор дигар давлатҳои дунявӣ мавҷуданд, ки аҳолиашон аксарият мусулмон ҳастанд, ба монанди Қазоқистон, Ўзбекистон ва дигар давлатҳо.

(Муаллим метавонад барои муқоиса дар бораи давлатҳои дини маълумот пешниҳод намояд).

Ба иштирокчиён нақл кунед, ки ҳуқуқи зану мард баробар аст ва бо ақидаҳои динӣ маҳдуд қарда намешавад. Илова бар ин, барои маҳдуд қардани ҳуқуқ бо ин ё он асосҳои динӣ ё баракгехтани адовати динӣ мувофиқи қонун ба ҷавобгарӣ қоидаи менамояд.

Аз иштирокчиёнро дар вазъи озодихои дини дар Тоҷикистон пурсед, бигузор онҳо дар ин бора ақидаи худро нақл намоянд.

Эзоҳ барои муаллимони курси маърифати шахрвандӣ.

Ҳангоми муҳокимаи ин мавзӯи фикру ақидаҳои ҷавонро тавре идора намоед, то ки онҳо аз мавзӯи берун набароянд. Кӯшиш намоед, ки фикру-ақидаҳо аз мақсади дарс берун набоянд. Хулосаатон ба баробарҳуқуқии намоёндагонӣ ҳама дину мазҳабҳо дар ҷомеа марбут бошад.

Қисми II: Олами динҳо. Се дини асосии ҷаҳонӣ

Муаллим бояд ба иштирокчиён фаҳмонад, ки дар ҷаҳон якҷанд динҳо вучуд доранд, ки ҳамаи онҳо некӣ меомӯзонанд ва муҳолифатро бартараф мекунанд. Ҳамзамон бо сабаби дарки нодуруст ва ҷоҳилӣ баъзан нофаҳмиҳо дар бораи мақоми дин ва давлат сар мезананд. Мухтасар дар бораи таърихи динҳо маълумот диҳед. Муҳим аст, ки иштирокчиён дар бораи се дини ҷаҳони ва мафҳуми давлати дуняви огоҳ гарданд.

Шояд ҷавонон эҳтиёҷ ба фаҳмидани мафҳуми политеизм (бисёрхудой) доранд. Замоне ин як навъи эътиқоди асосӣ дар олами антиқа дар Миср, Ҳиндустон, Юнон ва дар дигар ҷойҳо ба шумор мерафт. Он хоси Мая, Астекс, Олмониҳо ва Русҳои қадим буд. Бояд қайд намуд, ки гузаштагони мо низ пеш аз қабули дини Ислом ба бисёр Худоҳо (Зардуштия) ибодат мекарданд.

Аз иштирокчиён пурсед, ки онҳо дар бораи динҳои имрӯза чи медонанд. Мисолҳои овардаи иштирокчиёро муҳокима кунед, ва мухтасар дар бораи динҳои асосии ҷаҳон нақл кунед:

Се дини калонтарини дунё ин - дини Буддоия, Насронӣ ва Ислом мебошанд. Барои он, ки дин ҳамчун дини ҷаҳонӣ ҳисобида шавад, бояд шумораи зиёди пайравони худро дар тамоми ҷаҳон дошта бошад.

Буддоия, ин фалсафаи динӣ дар бораи бедоршавии маънавӣ, ки дар асри VI-и то замони мо дар Ҳиндустони қадим ба вучуд омадааст. Асосгузори ин назария Сидхарта Гаутама, ки баъдтар ҳамчун Будҳа Сакямунӣ машҳур гаштааст. Истилоҳи «Буддизм» (Буддоия) аз ҷониби аврупоиҳо дар асри XIX офарида шудааст.

Буддоия яке аз динҳои қадимаи ҷаҳон буда, аз ҷониби одамони гуногун бо анъанаҳои мухталиф эътироф гардидааст. Бидуни фаҳмидани Буддоия фаҳмидани фарҳанги волои Ҳиндустон ва Ҳитой шарқӣ ва инчунин, Тибет ва Манголия ғайриимкон аст.

Насрония бузургтарин дини ҷаҳонӣ буда, ҳам аз ҷиҳати миқдори пайравонаш (тақрибан 2.1 миллиард) ва ҳам аз ҷиҳати паҳншавии ҷуғрофӣ (қариб ҳар як давлати ҷаҳон дар ҳадди ақал 1 ҷамъияти насронӣ дорад).

Насрония дар асри I дар Фаластин ба вучуд омадааст, ки дар ин давра Фаластин тахти роҳбарии Империяи Рим қарор дошт. Он дар аввал аз тарафи яҳудиён қабул шуда, паз аз якҷанд даҳсолаи пайдоиш дар дигар музофотҳо ва гурӯҳҳои этникӣ паҳн гаштааст. Ҳамчун дини давлатӣ соли 301 аз ҷониби Арманистон қабул шудааст.

Ислом аз ҷиҳати доштани пайравон дар ҷои сеюм меистад, вале имрӯз он дини хело тез паҳншаванда ба шумор меравад. Он дар асри VII-и замони мо дар нимҷазираҳои Арабистон ба вучуд омадааст. Ба монанди дигар динҳои ҷаҳонӣ Ислом мақсад гузоштааст, инсонро хайрхоҳ, оилаи солим ва ҷамъияти сулҳпарварро офарад.

Ҳар як мусулмон бояд худро доимӣ барои инсонро ҳақиқӣ шудан аз лиҳози маънавӣ, ахлоқӣ ва ҷисмонӣ тозаву пок намояд. Мусулмонҳо бояд худро аз амалиётҳои, ки ба ришвахӯрӣ ва нобуд кардани инсон оварда мерасонад, худдорӣ кунанд. Миқдори умумии мусулмонон дар ҷаҳон мувофиқи ҳисобҳои гуногун тақрибан 1.2 ва 1.57 миллиардро ташкил медиҳанд.

Кор дар гуруҳҳои хурд: *Ба гуруҳҳо супориш диҳед, ки дар тури 15 дақиқа дар гуруҳҳо муҳокима намуда, «Се арзиши умумубаширо номбар намоянд, ки ҳама динҳои ҷаҳони*

талкин мекунад?». Пасон натичаи кори гуруҳхоро муҳокима намуда аз онҳо пурсед, ки оё одамони динашон гуногун дар як давлат метавонанд ҳамроҳ зиндагонӣ кунанд? Иштирокчиёро ба хулосае оваред, ки ҳамзисти сулҳҷӯёнаи потенциали байни аъзоёни динҳои гуногун омиле пешрашти чомеа ва давлат мебошад. Фикри иштирокчиёро оиди вобастагии дин ва зан-роҳбар муҳокима карда мисоли давлатҳоро оред, ки динашон Исломи, Насронӣ ва ё Буддоия буда, сарвари давлаташон зан буд ё мебошад.

Қисми 3: Радикализм, экстремизм ва фанатизм

Мафҳумҳои асосӣ:

Фанатизм (таассуб) – кӯр-кӯрона пайравӣ кардан ба эътиқод ва боварӣ, махсусан дар соҳаҳои динӣ ва фалсафӣ, миллӣ ва сиёсӣ мебошад. Он аз тарафдории ниҳой ба идеяҳо, эътиқодҳо ва ақидаҳо, ки одатан он ба таҳаммул накардан ба нуқтаи назар ва эътиқоди дигарон алоқаманд аст, иборат мебошад. Танқиди эътиқод ва боварӣ ба онҳо вучуд надорад.

Радикализм – пайравии беҳад ва устувор ба ақидаҳо ва консепсияҳои муайян мебошад. Бештар он дар ҳамбастагӣ бо идеяҳо ва фаъолиятҳо дар соҳаи иҷтимоӣ-сиёсӣ истифода бурда мешавад, алалхусус ба тағйироти ҳалқунанда ва асосӣ дар институтҳои мавҷудаи ҷамъиятӣ ва ҷорӣ кардани «консерватизми қатъӣ» равона карда шудааст. Радикализми сиёсӣ яке аз навъҳои оддитарин мебошад ва инчунин мавҷудияти радикализми динӣ ва фалсафӣ имконпазир аст.

Экстремизм – пайравӣ кардан ба ақидаҳо ва чораҳои охирин ба шумор меравад. Чунин чораҳо иғво андохтан ба бетартибҳои оммавӣ, итоат накардани шахрвандон, амалиётҳои террористӣ ва ҷанги партизаниро дарбар мегиранд. Аз ҷамаи экстремистони қатъӣ асосан зуд-зуд ин ё он созиш, гуфтушунид ва розигиро рад мекунад.

Бо ҷавонон дар бораи ин мафҳумҳо, сабаб ва оқибатҳои ин зухурот, озодаи эътиқод ва дарки масъулияи шахрванд, таҳаммулпазирии динӣ ва эҳтироми мавқеи ашхоси дигар ё намояндагони дини ғайр суҳбат кунед.

Баъди маъруза оиди мафҳумҳои асосӣ ба иштирокчиён бо саволи «Ин равандҳо ба рушди ҷавонон чи гуна таъсир расониданашон мумкин аст?» муроҷиат намоед ва ҷавобҳоро якҷоя муҳокима кунед.

Ба онҳо бо мисолҳои возеҳ таъсири манфии ин зухуротро ба чомеа ва оқибатҳои ҳукукии онон ба шахрвандон ва гуруҳҳои иҷтимоӣ фаҳмонед.

Бо иштирокчиён роҳҳои пешгирии таъсири ин равандҳоро низ муҳокима намуда, дарсро ҷамбаст намоед.

НАҚШАИ ДАРС		
Мақсад: Фароҳам овардани имконият барои шиносӣ бо фаъолияти сохторҳои худидоракуни ва ҳокимияти маҳалли, мусоидат барои ба даст овардани маҳорати роҳбарии иштирокчиён баҳри рушди ҷомеаи худ тавассути ширкат дар идораи сохторҳои маҳалли	Вазифаҳо: - Иттилоотонидани иштирокчиён бо ҳуқуқҳо, нақшҳо ва масъулиятҳои сохторҳои худидоракуни ва ҳокимияти маҳалли - Муҳокимаи муҳим будани иштирок дар сатҳи ҷамоат бо мақсади рушди он	
Вақт	Машғулият	Манбаъҳо
5 дақиқа	Аз кайд гузаронидани иштирокчиён	Флипчарт, маркерҳои ранга
25 дақиқа	Ҳокимияти маҳалли дар Тоҷикистон. Ҷамоатҳо ва қисматҳои онҳо.	Проектор, слайдҳо, брошюраҳо
25 дақиқа	Бозии нақш: Ҷомеаи хуфта. Мақсад: Ба иштирокчиён нишон додани намунаи кори мақомотҳои ҳокимияти маҳалли, рушди малакаю маҳорати роҳбарӣ қардан ва эҷодкорӣ дар байни иштирокчиён	
25 дақиқа	Қобилият ва шароитҳои ҷамоат. Имкониятҳои иштирок аз ҷониби шаҳрвандон.	
25 дақиқа	Бозии нақшҳо: «Ҷамоати идеалии ман» Мақсад: баланд бардоштани дараҷаи дониши иштирокчиён оиди қору фаъолияти органҳои давлатӣ; ташаккули идеяҳо оид ба ҷалб шудан ба ҳокимияти маҳалли	Проектор, слайдҳо, брашюраҳо, нашри тозаи қорҳои хаттӣ
5 дақиқа	Хулоса	
110 дақиқа	Вақти умумӣ	

Мукаддима

Қисми 1. Ҳокимияти маҳалли дар Тоҷикистон. Ҷамоатҳо ва қисматҳои онҳо. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи худидоракунии шаҳрҳо ва деҳот»

Дарсро бо фаҳмонидани он, ки иштирокчиён аллақай метавонанд, фаъолона дар рушди ҷамоатҳои худ иштирок кунанд, шурӯъ намоед. Онҳо метавонанд ин фаъолиятро дар сатҳи мақомотҳои маҳалли худ иҷро кунанд. Ин консепсияро бо таъри фаҳмо ва дастрас шарҳ диҳед.

Системаи худидоракунии ҳокимияти маҳалли – ин ташкили фаъолиятҳои шаҳрвандон, ки он барои қабули мустақилона қарор оид ба анҷом додани қорҳо ва идораи моликияти умуми мувофиқи манфиатҳои ҳамаи сокинони минтақаро дарбар мегирад.

Имрӯзҳо аз ҳама системаҳои машҳури идоракунии системаҳои мебошанд, ки онҳо дар асоси ҳамкории байни шаҳрванд ва давлат асос ёфтаанд.

Худидоракунии маҳаллӣ воситаи мебошад, ки тавассути он шаҳрвандон метавонанд салоҳияташонро амалӣ кунанд. Ин шакли ғайримарказонидашудаи идоракунии пешниҳоди мустақилияти муайян ва соҳибхитии мақомотҳои маҳаллӣ новобаста аз марказ мебошад. Мақомотҳои маҳаллӣ масъалаҳои муҳимтарини ҳаёти маҳалро ҳал менамоянд: таъмини аҳолии бо об, назорати ҳолати санитарӣ-гигиенӣ, чамъ ва тоза кардани партовҳо, ниғадории тозагии муҳити зист ва ғайра. Ҳамчунин шаҳрванд метавонад мақомотҳои маҳаллиро бо ӯҳдадорихои муайян вазифадор намояд: чамъи андозҳои маҳаллӣ, барӯихатгирии аҳоли, пуркуват гардонидани қувваҳои мусаллаҳ, таҳсилот ва тандурустӣ.

Ба иштирокчиён фаҳмонед, ки дар Тоҷикистон мақомотҳои худидоракунии ин ҷамоатҳо мебошанд. Одатан роҳбарони ҷамоатҳо ва ноҳияҳо қавонирро барои иштирок дар ҳаёти ҷомеаҳо даъват мекунанд ва онҳоро ҳавасманд мекунанд. Ба иштирокчиён фаҳмонед, ки муаррифи намудани худ ва ба даст овардани таҷрибаи роҳбарӣ барои ҳаёти ояндаи онҳо хело ёрӣ медиҳад.

Соли 2009 қонун дар бораи «Худидоракунии дар шаҳрҳо ва деҳот» қабул гардид. Ин қонун айни ҳол яке аз қонунҳои замонавӣ ва прогрессивӣ дар Тоҷикистон ба шумор меравад. Мувофиқи ин қонун ҳама гуна шаҳрванди Тоҷикистон метавонад дар ҳаёти ҷомеаи худ тавассути тарҳрезии буҷетҳо ва назорати маблағҳои сарфшавандаи давлатӣ иштирок намояд.

Бо иштирокчиён оиди чи гуна мақомот будани ҷамоат ва он чи тавр фаъолият мебарад муҳокимарони кунед.

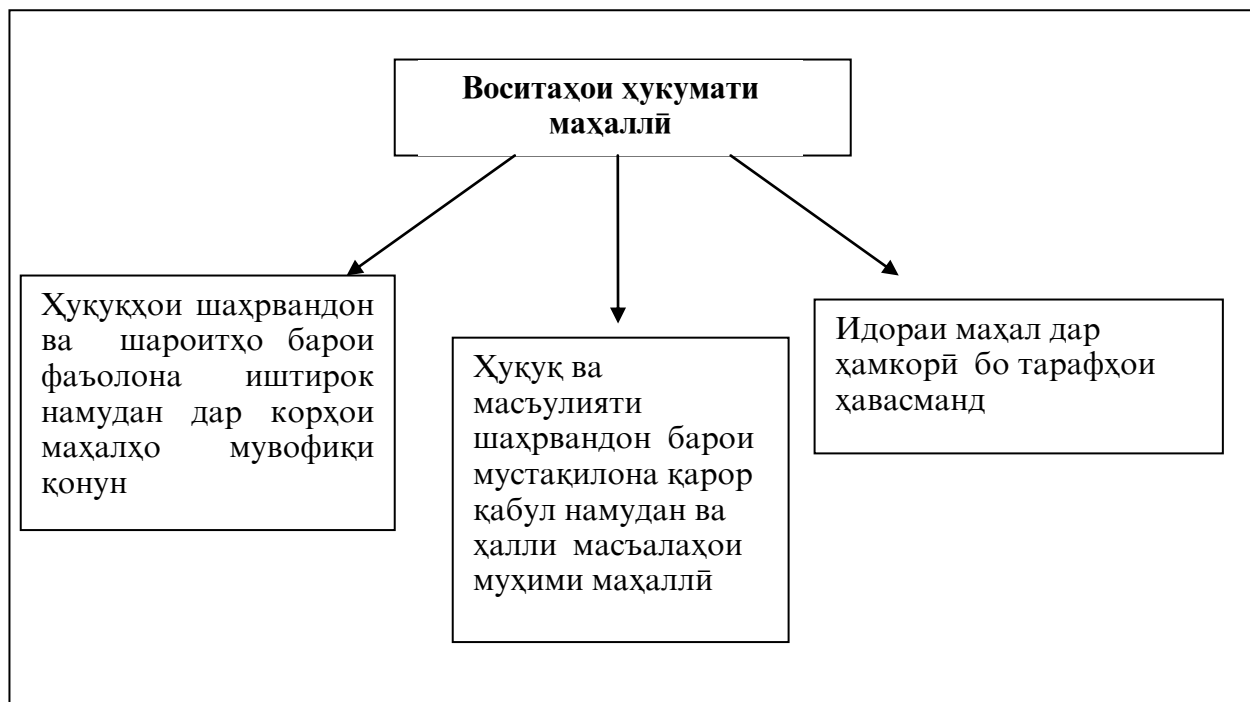
- Ҷамоат орган ё мақомотест, ки шаҳракҳо ва деҳотро роҳбарӣ менамояд.
- Ҷамоатҳо ташкилотҳои ҳуқуқӣ мебошанд. Ҳар як ҷамоат мӯҳри доирашакл дорад, ки он расми нишони давлатии Тоҷикистонро нишон медиҳад.
- Фаъолияти ҷамоатҳо дар асоси Оинномаи худ мувофиқи санадҳои меъёрӣ-ҳуқуқии мақомотҳои давлатӣ амалӣ карда мешаванд.

Қонун дар бораи «Худидоракунии шаҳрҳо ва деҳоти Ҷумҳурии Тоҷикистон» Моддаи 3. Принципҳои худидоракунии шаҳракҳо ва деҳот мувофиқи қонун:

- Қонунӣ будани адолати иҷтимоӣ;
- Ҳимояи ҳуқуқҳо ва озодиҳои инсон ва шаҳрвандон;

- Демократия, шаффофӣ ва ба ҳисоб гирифтани иттиҳодияи ҷамъиятӣ;

- Сохибиҳтиёрӣ, худидоракунӣ ва масъулият барои ҳалли масъалаҳои маҳаллӣ;
- Масъулият дар назди халқ;
- Иштироки шаҳрвандон дар мақомоти маҳаллӣ;
- Ҳамоҳанг сохтани манфиатҳои маҳаллӣ ва миллӣ;
- Қабули муштараки қарор.

Шаҳрвандони Ҷумҳурии Тоҷикистон, ки ба синни 18 сола расидаанд ва дар шаҳр ё деҳот зиндагӣ мекунанд, ҳуқуқи иштирок кардан дар ташкили фаъолиятҳо аз ҷониби ҳокимиятҳои деҳот ва шаҳро доранд.

Маҳдуд кардани ин ё он ҳуқуқҳои шаҳрвандони Ҷумҳурии Тоҷикистон дар ташкил ва амалӣ намудани худидоракунӣ дар шаҳрҳо ва деҳот новобаста аз миллат, наҷод, ҷинс, забон, дин, боварӣ ва эътиқодҳои сиёсӣ, ҳолати иҷтимоӣ, таҳсилот, ба ғайр аз ҳолатҳои, ки дар қонун зикр шудаанд, **манъ карда шудаанд.**

Муаллими курси маърифати шаҳрвандӣ бояд ба иштирокчиён фаҳмонанд, ки баъди ба синни 18 солаги расидан ҳар як шаҳрванд ҳуқуқи дар ҷамоат интиҳоб шуданро дорад. Ҳама гуна ташаббусҳои иштирокчиён назардошти менамоянд ва аз лиҳози қонун нешири карда намешаванд.

Бозии 1: Ҷамоати хуфта

Маълумот дар бораи чи тавр ташкил ва гузаронидани бозии дар охири боб оварда шудааст.

Қисми 2. Имкониятҳои иштироки шаҳрвандон дар идораи ҳокимияти маҳалли.

Муаллимони курси маърифати шаҳрвандӣ ин қисмати дарсро бо фаҳмонидани нақш, масъулият ва салоҳиятҳои ҳукумати маҳаллӣ ва имконияти иштироки ҷавонон идоракуни дар сатҳи ҷамоат оғоз мекунанд.

1. Салоҳиятҳои иқтисодӣ ва молиявӣ:

- Коркард ва тасдиқи барномаҳо барои рушди иҷтимоӣ-иқтисодии шаҳрҳо ва деҳот;
- Нигоҳ доштани сабтҳои тиҷоратӣ;
- Тасдиқи сохтор, буҷет, ҳайати кории Шӯрои ҷамоат дар доираи меъёрҳои, ки Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон муқарар намудааст;
- Идораи корҳои хоҷагӣ ва қитъаҳои замини шахсӣ;
- Ёри расонидан ба ташкили тиҷорати хурд, кооперативҳо, корхонаҳои дуредгарӣ ва касибӣ мувофиқи қонун;
- Дастгирии ташаббусҳо барои рушди шаҳрҳо ва деҳот;
- Ҳалли дигар маъсалаҳо мувофиқи қонунҳо ва меъёрҳо.

2. Корҳои ҳуқуқӣ, тартиби ҷамъиятӣ ва мудофия:

- Пурқувват намудани қонун ва дигар санадҳои меъёрӣ дар доираи салоҳияти ҷамоат;
- Ҳамоҳанг сохтан ва ҷалби амалиётҳои ҷамъиятӣ барои мудофияи граждани ва кам намудани хатари офатҳои табиӣ;
- Ҷустани чораҳои лозима барои таъмин намудани тартиботи ҷамъиятӣ ва пешгирии намудани зӯрварӣ дар ҳудуди ҷамоат.

3. Салоҳиятҳои ҷамоат дар соҳаҳои хифзи иҷтимоӣ, ороиш додан ва ҳимояи муҳити зист:

- Ширкат намудан дар рушд ва амалӣ намудани барномаҳо чихати зиёд намудани ҷойҳои корӣ ва идора намудани муҳочират;
- Идораи анъанаҳо, расму оинҳо ва ҷашнгирии онҳо;
- Андешидани чораҳо барои беҳтар намудани шароити зиндагонӣ ва саломатии аҳоли ва ҳимояи муҳити маҳаллӣ;
- Ҳалли масъалаҳо роҷеъ ба инфрасохторҳои маҳаллӣ (нигоҳ доштан, таъмир ва барқарор намудани роҳҳо, кӯчаҳо, майдонҳо, институтҳои фарҳангӣ, бозорҳои маҳаллӣ, нигоҳ доштани қабристонҳо, тоза нигоҳ доштани ҷойҳои ҷамъиятӣ вагайра) ва қабули қоидаҳо барои амалӣ намудани онҳо.

Ҷавоб ба саволҳои иштирокчиён. Ҳар вақте ки зарурат пайдо шавад, метавонед аз қонун дар бораи «Ҳокимияти маҳаллӣ дар шаҳрҳо ва деҳот» истифода баред.

Бозии 2: Бозии нақши: Филм “Ҷамоати идеалии ман”
Барои маълумоти бештар нигаред ба охири боб.

Аз иштирокчиён пурсед, ки оё онҳо боварӣ доранд, ки метавонанд, ҳаёти аъзоёни ҷомеаи худро беҳтар кунанд? Чи тавр нияти иҷро кардани онро доранд? Кай?

Хулоса

Ширкат намудан дар идоракунии маҳаллӣ ин танҳо ҳуқуқ нест; он инчунин вазифаи ҳар як шаҳрванд аст. Агар шаҳрвандон новобаста аз синну сол, ҷинс, касб фаъолона дар

раванди қабули қарорҳо ҷалб карда шаванд, онҳо қувва барои бунёди ояндаи беҳтар барои худашон ва ҷамъияташон ба даст меоранд. Сиёсатшиноси Амрикоӣ Ралф Надер муҳимияти иштироки шаҳрвандон дар сиёсатро чунин нишон додааст: «Бидуни шаҳрвандии ҳаррӯза демократия доимӣ буда наметавонад».

Вазифаи ҳонагӣ

Иштирокчиён панҷ хешованд ва ё панҷ рафиқашонро (агар онҳо аз қонун дар бораи идоракунии маҳаллӣ огоҳ бошанд), мепурсанд, ки оё онҳо дар ҳаёти сиёсии маҳаллӣ иштирок менамоянд? Ҷавобҳои онҳо дар як варақ дарҷ мегардад (ҷавобҳои мусбӣ бо ранги сурх ва манфӣ бо ранги кабуд навишта мешаванд). Иштирокчиён бояд бо хешовандон/ ё рафиқони худ ҷавобҳои онҳоро муҳокима кунанд. Дар давоми дарси оянда ҷавобҳо муқоиса ва муҳокима карда мешаванд.

Замима

Бозии 1: Ҷамоати хуфта

Вақти иҷрош: 25 дақиқа.

Мақсад: Баланд бардоштани иттилоотнокии иштирокчиён оиди имкониятҳои мавҷуда барои иштироки онҳо дар сатҳи маҳаллӣ - баҳодихӣ ба фаъолиятҳои, ки метавонанд ҳаёти ҷомеаро беҳтар кунанд, ва фаҳмондани роҳҳои баланд бардоштани масъулияти шаҳрванди дар ҷомеа.

Нишондодҳо

Нишондодҳои умумӣ: "Дар ҷамоати шумо баъзе қувваҳои манфи мардумро афсун мекунанд ва ҳамаи хобби онҳо мебарад. Одамон ба чизе эҳтиҷ доранд, ки онҳоро бедор кунад. Ҷавонон бояд фаъолиятҳои ба роҳ монанд, ки онҳо ҳаёти аъзоёни ҷомеаро беҳтар менамоянд. Дар давоми 25 дақиқа онҳо бояд фаъолиятҳои марбут ба соҳаҳои зерин омода намоянд:

1. Аз нав эҳё кардани **ҳаёти иқтисоди** барои таъмин намудани ҳифзи иҷтимоӣ ва ҷои қорӣ барои истиқоматкунандагон;
2. Барномаҳои **тандурусти** баҳри пешгирии бемориҳо;
3. Барномаҳои ҳалли масъалаҳои **муҳити зист** (партов, системаи қубурҳои об ва қорезҳо барои партовҳо ва ғ.)
4. Ёрӣ додан ба сокинони ҷамоат барои дастрас намудани **интернет**.

Баъд аз ин, иштирокчиён ба 4 гурӯҳи хурд тақсим мешаванд ва ҳар як гурӯҳ барномаи худро вобаста ба яке аз соҳаҳои зикршуда омода менамояд.

Муаллим номи ҳар як барномаро дар флипчарт менависад ва иштирокчиён барномаеро, ки аз болои он қор қардан мехоҳанд интихоб менамоянд. Онҳо имконияти танҳо аз болои як барнома қор қарданро доранд.

Муаллим номи иштирокчиёни ҳар як гуруҳи хурдро дар вараки қалон менависад ва вазифаи гуруҳҳоро боз як маротиба мефаҳмонад:

Дар давоми 15 дақиқа ҳар як гурӯҳ бояд 5 проблемаро дар варақ нависанд, ки дар доираи соҳаи худ ҳал менамоянд. Дар аввал, онҳо метавонанд, зиёда аз 5 проблема нависанд ва сониян баъд аз муҳокимаи онҳо аз руи афзалиятҳои мухтастар намоянд. Проблемаҳо бояд ба шароити Тоҷикистон мувофиқат кунанд ва ҳар 5 онҳо бояд воқеи ва ҳалшаванда бошанд. Сипас, боз як маротибаи дигар талабот ва қоидаҳои иҷроӣ

машкро ба иштирокчиён хотиррасон кунед, бовари хосил намоед, ки онҳо шуморо дуруст фаҳмиданд.

Баъди ба анҷом расидани кор дар гуруҳҳо намояндагони ҳар гуруҳ барномаҳои худро муаррифи мекунанд. Ба саволҳои иштирокчиён метавонад муаррифи кунанда ё худ ин гуруҳ ҷавоб диҳад. Агар иштирокчиён савол надошта бошанд, варақҳои саволҳои худатон омода кардaro (барои ҳар гуруҳ дар алоҳидаги) пешкаш намоед ва муҳокимарони кунед. Дар ин сурат машк шавковар ва зинда мегузарад.

Дар анҷоми бози, бо иштирокчиён то чи андоза ҳақиқи/реали будани ҳар як барнома ро ва чи тавр барномаҳои мухталиф бо ҳамдигар мувофиқат карда метавонанд муҳокима кунед. Баъди муҳокимарони чунин хулоса бароред: Агар бисёри ин барномаҳо ба ин шароитҳо ҷавобгӯ бошанд ва ба ҳақиқат наздик бошанд, мо гуфта метавонем, ки агар мардуми ҷомеа тамоман бедор нашаванд ҳам, ақаллан ҷашмонашонро кушоянд.

Бозии 2: Бозии нақш: «Ҷамоати идеалии ман»

Вақти иҷроиш: 25 дақиқа.

Мақсадҳо: баланд бардоштани фаҳмиши иштирокчиён оиди ҳукумати маҳаллӣ ва пешниҳод намудани ақидаҳо барои иштироки фаъолонаи онҳо дар қору фаъолиятҳои маҳаллӣ.

Дастурамалҳо: Иштирокчиёнро ба ду гурӯҳ ҷудо намоед. Иштирокчиён бояд сахнаро офаранд, ки дар мавзӯи ватандӯстӣ бошад. Пешсафи гурӯҳ аз байни иштирокчиён нависандагон, коргардон ва хунармандонро интихоб менамояд. Иштирокчиён бояд ғояи сахначаро дар якҷояги муҳокима карда дарёфт намоянд. Нақши пешсаф дар пешниҳод намудани мундариҷаи сахнача маҳдуд аст. Ӯ танҳо метавонад мақсади зеринро ба иштирокчиён пешниҳод намояд: пешкаш намудани сахначай ҷолиб бо истифодаи нависанда ва хунармандони беҳтарин ва ғайра. Иштирокчиён мебояд сахнаро дар нақша гиранд, ки 10 дақиқа давом ёбад. Ин супориш бояд дар тӯли 7-10 дақиқа омода шавад. Сониян, ба ҳар як гурӯҳ имконият дода мешавад, то ки онҳо сахначай офаридашонро пешкаш намоянд: номи сахнача, ғояи асосӣ, мундариҷаи мухтасар ва иҷроиши сахначай кӯтоҳ. Иҷроиши сахначай ҳар як гурӯҳ 10 дақиқа давом меёбад.

Баъди иҷрои сахначаҳо кушиш намоед, ки иштирокчиён аз нақшҳои худ бароянд ва дар муҳокимаи умумии сахначаҳо иштирок намоянд. Баъд аз муҳокимаи сахначаҳо ба иштирокчиён миннатдори баён кунед ва ва хулосаҳо бароред.

НАҚШАИ ДАРСӢ

<p>Мақсад: Иттилоъ расондан ба иштирокчиён дар бораи имкониятҳои мавҷуда барои иштироки онҳо дар корҳои ҷамъияти, инчунин оиди масъулияти шаҳрванди ва афзун намудани нуруи эҷодии онҳо</p>		<p>Вазифаҳо:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Ба иштирокчиён дастрас намудани маълумот дар бораи ташаббускорӣ ва иштироки онҳо корҳои ҷамъиятӣ; - Ба иштирокчиён барои шаҳрванди бомасъул ва эҷодкор будани онҳо кумак расонидан; - Фаҳмиши иштирокчиёнро дар бораи роҳҳои ҷалб гардидани онҳо ба корҳои ҷамъиятӣ зиёд намудан.
<p>Мафҳумҳои асосӣ: фаъолияти ихтиёри, иштирок, ташаббус, масъулиятнокӣ, ӯҳдадорӣ.</p>		
Вақт	Машғулият	Сарчашмаҳо
10 дақиқа	<p>Аз қайд гузаронидани иштирокчиён Мухтасар такрор намудани мавзӯи рӯзи гузашта</p> <ul style="list-style-type: none"> • Шинос намудани иштирокчиён бо мавзӯ. • Сухбат оиди мафҳумҳои асосӣ 	<p>Маводҳо барои тақсим намудан, флипчартҳо, маркерҳо</p>
30 дақиқа	<p>Фаъолияти ихтиёри ва шахси ихтиёри. Муҳокимарони Машқи 1.</p>	<p>Маводҳо барои тақсим намудан, флипчартҳо, маркерҳо, саволҳо барои муҳокимаронӣ</p>
20 дақиқа	<p>Ташаббус ва иштирок. Унсурҳои иштироки фаълоне. Муҳокимаронӣ</p>	
35 дақиқа	<p>Фаъолият ба нафъи ҷомеа. Шаҳрванди масъулиятнок Мафҳумҳои асосӣ Муҳокимаронӣ Машқи 2</p>	<p>Маводҳо барои тақсим намудан, флипчартҳо, маркерҳо, машқҳо</p>
20 дақиқа	<p>Машқи амали, хулосабарорӣ Такрори мухтасар барои иштирокчиён Саволу ҷавоб</p>	<p>Маводҳо барои тақсим намудан, флипчартҳо, маркерҳо</p>
120 дақиқа	Вақти умумӣ	

Мундарича

Бо иштирокчиён оиди мафҳумҳои фаъолияти ихтиёри ва шахси ихтиёри (волонтер) муҳокимаи умуми ташкил намоед.

Фаъолияти ихтиёри – ин интихоби озоди фаъолият барои иштирок дар ҳаёти ҷомеа бо мақсади рушди он бе дархости чизе ба ивази он мебошад. Вақте шумо бо корҳои ҷамъиятӣ машғул мешавед, барои он вақт, қувва ва маҳорати худро истифода мекунад ва мебахшед. Шумо имконият доред намуди фаъолияти худро, инчунин қай, дар кучо ва чи тавр иҷро менамояд интихоб кунед.

Шахсони ихтиёрӣ метавонанд дар бехбудии ҷамъиятҳои худ ва ҷаҳон саҳми худро гузоранд. Шахси ихтиёрӣ будан – ин бар манфиати ҷомеа ва атрофиёни худ бе назардошти пардохти музд барои меҳнати худ мебошад.

Ихтиёриён ё фаъолияти ихтиёри (*voluntarius қалимаи латини буда, маънояш ихтиёри аст*) намуди доманвасеъи фаъолият аст, ки шакли анъанавии фаъолияти муштарақ ва худёрирасони, расман расондани хизматҳо ва дигар шаклҳои иштироки шарвандиро дар бар мегирад, ки ҳамаи онҳо ба таври ихтиёри ба манфиати ҷомеа ба таври ройгон анҷом дода мешаванд. Ихтиёриён аз нуктаи назари қонунгузори шахсони воқеие мебошанд, ки ба таври ройгон фаъолияти хайрияви анҷом медиҳанд.

Қайд намудан лозим аст, ки фаъолияти созмонҳои хайрияви ба дастгирии ихтиёриён ниёз дорад.

Мафҳуми фаъолияти ихтиёриро бисёр вақт бо фаъолияти амъияти омехта мекунанд, ки ин на чандон дуруст аст. Мо бояд фарқи фаъолияти созмонҳои ҷамъиятиро аз фаъолияти ихтиёри дуруст дарк карда тавонем. Фаъолияти созмонҳои ҷамъияти ин ҳама гуна фаъолиятест, ки ба дастгирии ҷомеа равона карда шудааст.

Дар навбати худ фаъолияти ихтиёри равона шудааст ба ниёзмандони якуминдараҷаи , ки имконияти ба худ ёри расонданро надоранд – пирон ва куҳансолон, маъҷубон, бекасон, осебдидагонии ҳолатҳои фавқулодда, осебдидагонии мушкilotи иҷтимоӣ ва ғайра. Мисоли хуби фаъолияти ихтиёриёно дар вақти омадани сел, заминчунби дидан мумкин аст. Дар кишвари мо низ як чанд гуруҳҳои ихтиёриён омода шудааст, ки дар вақти лозими онҳо аз тарафи мақомотҳои дахлдор барои ёри расондан ҷалб карда мешаванд.

Моҳияти фаъолияти ихтиёри – ин дасти ёри дароз кардан ба ниёзмандон бе назардошти музди меҳнат мебошад. Қайд кардан лозим аст, ки аз давраҳои қадим дасти ёрии ихтиёриён ҳангоми хашар дар маҳаллаҳо – соҳтумон, тоза кардани каналу-ҷуйборҳо, барқарор кардани иншоотҳои ҷамъияти мушоҳида мегашт. Ва имруз ҷавонони курси маҳрифати шаҳрванди бояд барои фаъолияти ихтиёри ба манфиату рушди ҷомеаи худ омода бошанд.

Шахсони ихтиёрӣ ҳамаи намуди корҳоро иҷро менамоянд. Ҷавонони ихтиёри имруз бояд омода бошанд, ки дар фестивалу-озмунҳои мусиқавӣ, рақсӣ ва гуруҳҳои театрӣ, фарҳангӣ, санъат, намоишҳои касбӣ ва радиои ҷамъиятӣ иштирок намоянд. Ба ғайр аз ин, аз руи эҳтиётчи маҳали зисти худ барои ҳалли мушкilotҳои гуногун саҳмгузор бошанд.

Саволҳо барои муҳокима:

- Шахси ихтиёрӣ кӣ аст?
- Шахсони ихтиёрӣ кадом намуди фаъолиятҳоро иҷро менамоянд?
- Барои чи одамон шахсони ихтиёрӣ мешаванд?
- Чи тавр имкониятҳои шахси ихтиёриро дарёфт кардан мумкин аст?
- Чи тавр шахсони ихтиёрӣ метавонанд чамъиятро пурқувваттар гардонад?
- Оё Шумо метавонед шахси ихтиёри бошед?
- Чи фаъолияти ихтиёриро ба уҳдаи худ гирифта метавонед?

Ташаббус ва иштирок

Шахси ихтиёрӣ будан бо мафҳуми «ташаббус» алоқаи зич дорад. Ташаббус нишон додан ин омода будан ва амалро иҷро карда тавоништан, инчунин боғайратона иҷро намудани нақша ва ё супориш маънидод карда мешавад.

Калимаи ташаббус асоси калимаи «ибтидо» мебошад, ки маънии воридшавии касеро ба ҳаёти нав дорад. Имрузҳо фаъолияти созмонҳои чамъияти як намуди ташаббус нишон додан дар ҳалли мушкилотҳои маҳали зист ва беҳбуд кардани сатҳи зиндагонии аҳоли бо роҳи амали кардани лоихаҳои иҷтимоӣ мебошад.

Иштирок дар курси маърифати шаҳрванди ба ҷавонон донишу-малакаҳои иловаги таъмин намуда онҳоро барои ташаббус нишон додан ва иштироки фаъоли онҳо дар ҳаёти ҷомеа роҳи таъмин менамояд.

Фаъол будани ҷавонон ба ҳуди онҳо қувваи наву тозае мебахшад, ки кас метавонад ба атрофиён таъсири ҳудро расонад ва фаъолияти ҳудро баҳри беҳбудии умумӣ истифода баранд. Имрузҳо ҷавонон метавонанд ба тӯфайли фаъолияти ихтиёрӣ ва ташаббускорӣ дар ҷомеаи худ навоариҳои амали намоянд, ки ба манфиати ҳамаи аҳли ҷомеа шуда метавонад.

Кобили кайд аст, ки ташаббус нишон додан бештар ва шахсоне таалук дорад, ки онҳо дорои хислатҳои пешсафи ҳастанд, ба дигарон (ҳамсолон, ё ҳамдеҳагон) таъсир расонда метавонанд ва дигаронро аз паси худ барои ҳалли ин ё он мушкили, ё амали намудани нақша бурда метавонад.

Имрузҳо, бештари ҷавонон дар ҳаёти чамъиятӣ ва мамлакатҳои худ иштирок варзида барои рушди он саҳми ҳудро мегузоранд. Онҳо шаклҳои мухталифи иштироки эҷодкоронаи ҳудро дар санъати мусиқӣ, театр, таҷҳизотҳои рақамӣ, ахбороти ҷавонон, лоихаҳо оиди ҳифзи муҳити зист ва фаъолиятҳои иҷтимоӣ истифода мебаранд.

Ташаббуси ҷавонони имруза инчунин метавонад ба баланд бардоштани иттилоотнокии онҳо оиди масъалаҳои тандурусти, зарари нашъаманди ва сигоркаши, тарзи ҳаёти солим, маърифати шаҳрванди ва ғайра бошад.

Ҳамаи ҷавонон бояд дар ҳалли масъалаҳои чамъияти худ ҷалб карда шаванд. Бо ҷалб шудан ба фаъолиятҳои ихтиёрӣ ва ташаббус нишон додан ҷавонон метавонанд:

- бо пешкаш намудани хизматҳои басо муҳим барои беҳбудии умумӣ, масъулиятро бештар ҳис намоянд;
- ибрази ақида намуда, роҳҳои ҳалли масъала ва пешравиро дар сатҳи маҳаллӣ пешниҳод намоянд;

- дар бораи он, ки дар ҷамъияти мо ва тамоми ҷаҳон чи руҳ медахад огоҳ гарданд ва тасаввурот пайдо намоянд;
- дар рафти қабули қарорҳо ҷаёлона иштирок намоянд.

Умуман, иштироки ҷавонон дар ҳаёти ҷамъиятӣ яке аз масъалаҳои асосӣ ба шумор меравад. Дар солҳои охир ба иштироки ҷавонон дар ҳаёти ҷамъиятӣ ва шахрвандии ҷаёлол диққати бештар дода мешавад. Боз ҳам, ҳазорҳо роҳҳои дигаре вучуд доранд, ки метавонанд ҷавонро ба ҷаёлиятҳои бунёдкорона ва сахм гузоштан дар пешрафти ҷамъият ҷалб намоянд.

Ҷавонон на бояд ҳалли проблемаҳои худро аз дигарон интизор шаванд. Онҳо бояд ташаббус нишон диҳанд, ва дар рушди ҷамъияти худ сахмгузори намоянд. Дар ташаббус ё иҷрои лоиҳаҳои худ, ҷавонон бояд кӯшиш намоянд, ки одамони дигар, инчунин тарафҳои гуногунро низ ба қорҳои якҷоя ҷалб намоянд, ба мисли шӯрои маҳаллӣ, мақомотҳои худидоракунии маҳаллӣ, мактабҳо, ҷамъиятҳо, клуб ва созмонҳои ҷавонон, газета ва ғайра.

Саволҳои барои муҳокима бо иштирокчиён:

- Шумо калимаи «ташаббус»-ро чи тавр мефаҳмед?
- Барои чи ташаббус нишон додан ин қадар муҳим аст?
- Барои чи иштирок намудан лозим аст ва «ҷаёлол» будан барои шахси ҷавон чи маънӣ дорад?
- Чи тавр ба таъғирот ибтидо гузошт?
- Шумо имрузҳо чи ташаббус нишон дода метавонед?

Диagramмаи зеринро дар флипчарт кашада бо иштирокчиён дар вақти муҳокимаи мафҳумҳои асосии Иштироки ҷаёлола истифода баред

Унсурҳои иштироки ҷаёлола¹

Фаъолият ба нафъи чомеа/ба нафъи чомеа хизмат кардан

Фаъолият ба нафъи чомеа ба мафҳуми фаъолияти шахси ихтиёрӣ монанд мебошад. Ин фаъолиятест, ки аз тарафи шахси алоҳида ё гурӯҳи одамон ба нафъи чамъият иҷро карда мешавад. Шахсони ихтиёрӣ метавонанд бо фаъолияти чамъиятӣ машғул гарданд, аммо на ҳар кас, ки ба нафъи чомеа хизмат мекунад, ҳамчун шахси ихтиёрӣ дониста мешавад. Зеро баъзе аз одамоне, ки бо ин намуди фаъолият машғуланд, онро на бо иродаи худ иҷро мекунанд. Онҳо барои иҷрои он кор маҷбур карда шудаанд, мумкин вазифадоранд аз тарафи:

- ҳукумат ҳамчун қисми талаботҳои шахрвандӣ, ба ҷои хизмати ҳарбӣ;
- судҳо, ба ҷои ё дар иловаи ҷораҳои ҷазо;
- мактаб, дар асоси талаботҳои синфӣ. Ба таври мисол, иштироки мактаббачагон дар нақшаҳои гуногуни мактаб, шанбегихо, дастаҳои варзиши ва ғайра.

Ташаббуси ҷавононе, ки ба нафъи чамъият равона шудааст – хизматрасонии ҷавонон номида мешавад. Ин фаъолияти ҷавонон бо нияти мустақкам намудани ҳиссиёти онҳо оиди ҷалб шудан ба фаъолиятҳои чамъиятӣ ва ба онҳо кӯмак расонидан оиди ноил шудан ба мақсадҳои таълимӣ, иҷтимоӣ ва пешрафти чомеа, ташкил карда шудааст. Ин ба ҷавонон имконият фароҳам меорад, то ки онҳо маҳорату малакаҳои худро барои оилашон, касбашон ва чамъияташон сафарбар намоянд. Фаъолияти чамъиятӣ ҷавонро барои рушд додани ҳислатҳои мусбӣ, ба мисли эътимоднокӣ, ҳурмату эҳтиром, масъулиятнокӣ, боадолатӣ, ғамхорӣ ва эҳсоси шахрванди ҳавасманд мегардонад.

Зухури ғояҳои чамъиятӣ ваташаббусҳои чамъиятӣ:

- Муносибат ва муоширати хуб бо аъзоёни чомеа;
- Иштирок дар ҳашарҳо ва маъракаҳои чомеа;
- Ба ҳамсояҳо дар қорҳои ободии маҳал ва атрофи хона кӯмак расонидан;
- Дар ҷорабиниҳои чамъиятӣ ихтиёронро фаъолият намудан;
- Дарахтҳо шинондан ва боғҳо ташкил додан;
- Дарё ва боғҳоро тоза намудан;
- Бо ҳамдеҳагон муносибати кушод кардан ва иштирок дар ҳаёти чомеа;
- Дар минтақаи худ лоиҳаҳои гуногун, аз ҷумла пешгирии зӯроварӣ амали намуда дар он иштирок намудан;
- Ҳамроҳи шахсоне будан, ки ба дӯст эҳтиёҷ доранд;
- Дар мактаб намоишҳо оиди тандурустӣ ва тарбияи ҷисмонӣ ташкил додан;
- Гурӯҳи варзишии ҷавонро сарварӣ намудан;
- Ба шахсе хонданро ёд додан, маълумотнокии онро зиёд кардан;
- Ба дӯстон меҳрубонӣ кардан;
- Маҳорату малакаи худро муайян карда таҷрибаи шахсии ихтиёриро истифода намуда, онро рушд додан;
- Дар мактаб ҷорабиниҳо оиди пешгирии сигоркашӣ ташкил кардан;
- Тарғиботи ҳаёти солим дар байни ҷавонон ва ғайра.

Кайд намоед, ки ҳамаи он зухуроте, ки дар боло оварда шудааст, иштирокчиён метавонанд ва кушиш намоянд, ки барои худ истифода баранд.

Ба саволҳои иштирокчиён ҷавоб диҳед ва барои муҳокимаи мафҳуми дигар гузаред.

Шахрвандии масъулиятнок

Ба хоџири иштирокчиён мафхуми шахрвандро хотиррасон кунед. Шахрванд ки аст? Агар мо ба харита нигарем дар он шумораи зиёди мамлакатхоро мебинем. Ҳар як давлат сарҳад ва ҳудудҳои сиёсӣ чуғрофии худро дорад. Ҳар нафаре, ки ҳуқуқи дар дохили он сарҳадҳо зиндагӣ карданро дорад, ҳамчун истиқоматкунанда ва ё шахрванди он давлат доништа мешавад.

Шахрвандии масъулиятнок шахсе мебошад, ки барои саломатӣ ва амнияти ҷамъияташон ҷораҳои заруриро меандешад. Шахрванди масъулиятнок дар корҳои ҷамъиятӣ иштирок намуда, барои баланд бардоштани неқӯаҳолии одамон саҳми худро мегузорад.

Шахрванди масъулиятнок будан кори мушкӣ нест. Шахрванди масъулиятнок будан – ин худпарастиро пеша накардан аст ва болотар гузоштани ниёзҳои ҷамъиятӣ аз ниёзҳои шахсӣ мебошад. Аммо, ин чунин маънӣ надорад, ки кас бояд тамоми вақти ҳолигии худро барои шахси ихтиёрӣ будан ва ё барои ба дигарон кӯмак расонидан сарф намояд. Балки, маънии каме фикр кардан дар бораи таъсири фаъолиятҳои худ бар дигарон ё барои ноил шудан ба беҳбудии бештар кӯшиш карданро дорад. Шахрванди бомасъул будан низ маънии риоя намудани ўҳдадорӣҳои ҳуқуқӣ, иҷтимоӣ ва ахлоқиро дорад. Биёед ўҳдадорӣҳои худро ҳамчун шахрванд баҳогузори намоем:

- **Ўҳдадорӣҳои иҷтимоӣ:** Дар воқеъ, ўҳдадорӣҳои иҷтимоӣ қисми асосии шахрванди бомасъул буданро ташкил медиҳад. Он чи маънӣ дорад? Барои шахрванди бомасъул будан, мо бояд ба ҷамъиятҳои худ ва ба онҳое, ки дар он зиндагӣ мекунанд, кӯмак расонем. Ҳамин тавр, шахрванди бомасъул будан фаъолиятҳои шахси ихтиёрӣро низ дар бар мегирад.
- **Ўҳдадорӣҳои ҳуқуқӣ:** Ҳеҷ кас наметавонад берун аз ҷаҳорҷӯбаи қонун шахрванди бомасъул бошад. Шахсони ҷинояткор, табиатан, ҳамчун шахрвандони бомасъул рафтор наменамоянд. Қонунҳои ҳастанд, ки барои ҳимояи шахрвандон, барои ҳимояи ҷамъияте, ки онҳо дар он зиндагӣ мекунанд ва молу мулки онҳо равона карда шудаанд. Бинобар ин, барои шахрванди бомасъул будан мо бояд қонунҳоро эҳтиром намоем ва онҳоро риоя кунем. Ба дигарон ва ё молу мулки онҳо зарар расонидан ба шахрванди бомасъул будан мувофиқ нест.
- **Ўҳдадорӣҳои ахлоқӣ:** Дуруст муайян намудани фарқияти ўҳдадорӣҳои ахлоқӣ аз шахрванди бомасъул мушкӣтар аст, зеро одамони гуногун дорои меъёрҳои ахлоқии мухталиф мебошанд.

Дар инҷо, муаллими маърифати шахрвандӣ бояд ақидаи «ҳар касро мебояд ва ўҳдадор аст то шахрванди бомасъул бошад ва ба тӯфайли шахрвандии бомасъул ҷамъият неш меравад»-ро қайд намояд. Илова бар ин, маллим бояд тазаккур диҳад, ки ҳама ба ақидаи «як нафар метавонад бо фаъолиятҳои худ ба ҷамъият беҳбудӣ орад», ҳавасманд гарданд ва ба он кӯшиши намоянд.

Дар анҷоми дарс бо иштирокчиён мисолҳои зеринро (пешаки дар флипчарт нависед) дар мачмуъ дида бароед:

Шумо метавонед тавассути нишон додани масъулиятҳои зерини шахсии худ шахрванди масъулиятнок бошед:

- бо истифодаи усулҳои осоиштаю мувофиқ дар ҳалли мочароҳо;
- нишон додани бовичдонӣ ва садоқатмандӣ;
- дарк кардани он, ки интиҳоб ва фаъолиятҳои одамон чи тавр ба ҳуди онҳо, оилаҳо ва ҷамъият таъсир мерасонад.

Бо ҷорӣ намудани тарзи ҳаёти солим тавассути:

- дастрас намудан, таҳлил кардан ва истифода бурдани сарчашмаҳо барои рушди сатҳи тандурустӣ;
- нишон додани қобилият барои муайян сохтан, пешгирӣ кардан ва паси сар намудан, ё идора кардани вазъиятҳои хавфнок.

Фаҳмидан ва пеш бурдани принципҳои демократии озодӣ, адолат ва ягонагӣ тавассути:

- риоя ва ҳифз намудани ҳуқуқҳо ва моликияти шаҳрвандон;
- ҷорӣ намудани раванди демократӣ ба туфайли иштирок ва овоздиҳӣ;
- дарки он, ки ҳамаи одамон шаъну шарафи худро доранд.

Бо иштирок дар ҷорабиниҳо оиди пеш бурдани беҳбудии ҷамъиятӣ тавассути:

- дарки системаҳои иқтисодӣ, сиёсӣ, иҷтимоӣ ва муҳити зист;
- кор дар соҳаи рушди иҷтимоӣ;
- муайян намудан ва ҷораҳо андешидан барои қонеъ гардонидани талаботҳои ҷамъиятӣ.

Баъди дида баромадани роҳҳои гуногуни масъулият нишон додани ҷавобон аз дарси гузашта хулосаҳо бароред, ва дарсро анҷои диҳед.

Замима

Машқи 1: Фаъолияти шахси ихтиёрӣ

Ба иштирокчиён моҳияти фаъолияти ихтиёро фаҳмонед. Пас, аз ҳар як иштирокчиё пурсед, ки ин фаъолият ба онҳо чи меаҳам? Ду рӯйхат ташкил намоед ва аз ҳар як иштирокчиё хоҳиш кунед, се афзалиятро фаъолияти ихтиёро номбар кунанд. Афзалиятҳои номбаршударо муҳокима кунед ва хулоса бароред. Мақсад аз ин машқ, баланд бардоштани рағбати ҷавобон ба фаъолияти ихтиёрӣ зиёд мебошад. Афзалиятҳои фаъолияти ихтиёрӣ чунинанд::

- Хурсандӣ кардан
- Робита бо дигарон
- Ҳисси миннатдорӣ
- Ҳисси нуфуз доштан
- Огоҳ будан аз ҷамъият ва ниёзҳои он
- Саҳм гирифтани дар ҳалли мушкило
- Инкишофи маҳорату малакаҳои нав
- Таъкиқи имкониятҳо барои пешрафти касбӣ

Маводҳо барои тақсими намудан #1: Имкониятҳои фаъолияти ҷамъиятӣ

Тасаввур намудани вазифа/фаъолият:

Ман ҳамчун шахси ихтиёрӣ дар кучо фаъолият менамоям?

Ном барои муроҷиат намудан:

Рақами телефон:

Ман чи тавр дар бораи ин вазифа маълумот пайдо намудам:

Машқи 2: Масъулияти шахрвандӣ

Иштирокчиёро ба се ё чор гурӯҳ чамъ биёред ва ба онҳо иқтибосҳои зерини шахсиятҳои ҷаҳониро пешкаш намоед. Бо онҳо моҳияту муҳимияти онҳоро муҳокима намоед:

- «Шахрвандӣ аз хизмат ба Ватан иборат мебошад» - **Ҷавоҳарлал Неру**
- «Масъулият арзиши олиҳимматӣ аст» - **Уинстон Черчилл**
- «Ҳар кас метавонад бузург бошад, зеро ки ҳама метавонад хизмат кунад» **Доктор Мартин Лютер**
- ««Ҳеч гоҳ шубҳа накунад, ки гурӯҳи хурди шахрвандони бомаърифат ва вафодор метавонанд оламро таъғир диҳанд: дар ҳақиқат ин ягона чизест, оламро тағйир додааст» - **Маргарет Мид**

Муаррифии гуруҳоро гузаронед ва аз руи коркарди гуруҳҳо хулосаҳо бароред. Дар вақти хулосабарои, инчунин метавонед кайд намоед, ки ин дар катори ин шахсиятҳои ҷаҳонӣ занон низ чой доранд, ва сафи ҷавонони курси маърифати шахрвандиро омехта низ метавонанд дар таърих ному худро гузоранд.

Пеш аз ба супоришҳои амали гузаштан, метавонед дар давоми 5 дақиқа муҳокимаи фаъолиятҳои, ки дар он ҷавонон метавонанд иштирок намоянд, гузаронед.

Саволҳои барои муҳокима бо ҷавонон:

- Вакте, ки шахсони гуногун оиди ин ё он масъала ақидаҳои мухталиф доранд чи гуна рафтор мекунад?
- Чи тавр дар ҷамъият дар ҳамоҳангӣ зиндагӣ кардан мумкин аст?
- Дар ҷамъият чи тавр ба ҳамраъӣи муяссар гаштан мумкин аст?

Супориши амалӣ ба иштирокчиён:

Муаллими маърифати шахрвандиро зарур аст, ки роҳҳои аз тарафи ҷавонон истифода бурдани донишӯ маҳорати то ҳол дар курс омӯхтаи онҳо ба инобат гиранд. Ба ҷавонон супориши дода мешавад, то ки онҳо бо кӯмаки муаллими маърифати шахрвандӣ нақшаи шахсии фаъолияти худро тартиб диҳанд. Нақшаҳо бояд дар доираи проблема ё мавзӯи махсус коркарда шуда бошанд, ки барои иштирокчиёни дигар шавқовар бошад, тартиб дода шаванд. Нақшаҳо ба гурӯҳҳои калонтар ҳангоми ҳафтаи 10-уми курси маърифати шахрванди ва ҳафтаи интиҳои курс, ҳамчун лоиҳаи ба охир расида, пешкаш карда мешаванд.

Номи пурра:

Номи Омӯзгори маърифати шахрвандӣ:

Сана:

МАҚСАДИ МАН ЧУНИН АСТ:	
БАРОИ ЧИ ИН БАРОИ МАН МУҲИМ АСТ:	
БАРОИ БА ИН НОИЛ ШУДАН БА МАН ЗАРУР АСТ, КИ: <i>Рӯйхати иқдомҳои ба ман зарурбударо тартиб диҳам. Муфассал ва мушаххасбаён бошам!</i>	
Ман нақшаи фаъолияти худро оғоз менамоям, дар (санаи):	Санае, ки ман ин иқдоми худро ба итмом мерасонам, бо:
Қадами 1	
Қадами 2	
Қадами 3	
Қадами 4	
Ман бештар бо кадом намуди проблемаҳо ва мушкилот рӯ ба рӯ мешавам? Барои паси сар намудани проблемаҳо ман бояд чи кор кунам?	
Дар охир ман интизорам, ки ба чунин натиҷаҳо ноил мегардам:	А. Б. В.

НАҚШАИ ДАРСӢ		
Мақсад: Ба иштирокчиён додани иттилоъ оиди мафҳуми низоъ, намудҳои низоъ ва маҳоратҳо дар ҳалли осоиштаи низоъ ва муаммоҳо.	Вазифаҳо: - ба иштирокчиён дар бораи мафҳуми низоъ, намудҳои он, усулҳо ва роҳҳои ҳалли низоъ иттилоъ додан; - ба иштирокчиён дар бораи проблемаҳои ҳаррӯза маълумот пешниҳод намудан; - шинос намудани ҷавонон ба нозукиҳои гузаронидани гуфтушунидҳо;	
Мафҳумҳои асосӣ: низоъ/мочаро, намудҳои низоъ, проблема/мушкилот, гуфтушунидҳо		
Вақт	Фаъолият	Сарчашмаҳо
5 дақиқа	Аз қайд гузаронидани иштирокчиён	Дафтари синф
20 дақиқа	Қисми 1. Низоъ чист? Намудҳои низоъ.	
25 дақиқа	Қисми 2: Тарзи рафтори гуногун ҳангоми ба миён омадани низоъ Қисми 3. Проблема бояд чи гуна ҳал карда шавад.	
30 дақиқа	Қисми 3. Мафҳуми проблема. Проблема бояд чи гуна ҳал карда шавад? Машқи интерактивии гуруҳи: «Ҳалли проблемаҳои ҳаёти» Мақсад: ба ҷавонон оиди муҳокима ва ҳал намудани проблемаҳои ҳаёти кумак расонидан	5 дона ватман (флипчарт), 2 дона маркери ранга
30 дақиқа	Бозии нақш оиди гузаронидани гуфтушунидҳои самарбахш: «Апельсин» Мақсад: Ба ҷавонон намоиш додани нозукиҳои гузаронидани гуфтушунидҳо	
10 дақиқа	Хулосабарорӣ ва ҷамъбаст. Вазифаи хонаги.	
115 дақиқа	Вақти умумӣ	

Мундарича

Муаллими курси маърифати шахрванди ба иштирокчиён оиди низоъ ва намудҳои низоъ мухтасар маълумот дода ба мавзӯ вориш гардад. (баромади муаллим оиди мавзӯ на зиёда аз 10 дақиқа давом меёбад):

Низоъ (мочаро) – ин муносибати байни ду ё якчанд тарафҳо мебошад, ки мақсадҳои гуногун доранд ё фикр мекунад, ки мақсадҳои ба ҳам номувофик доранд.

Низоъ дар натиҷаи набудани баробари дар ин муносибатҳо ба вучуд меояд. Нақши асосиро дар сар задани низоъ – низоъангезҳо (конфликтогенҳо) мебошанд. Маъноӣ ин калима мусоидаткунандаи низоъ мебошад, ва дар ҳақиқат ҳам истифодаи ин калимаҳо сабаби ба миён омадани низоъ мешаванд. Низоъангез гуфта мо калимаҳоеро дар назар дорем, ки ба сар задани низоъ мусоидат мекунад. Моҳияти аслии низоъангезҳо чунин фаҳмонидан мумкин аст, ки мо нисбат ба суханҳо, ки ҳудумон мегуем бештар ба суханҳои гуфтаи дигарон гуш мекунем.

Ба низоъангезе, ки ба умқобили мо равона карда шудааст, мо кушиш мекунем бо низоъангези нисбатан саҳттар ҷавоб гардонем. Ҷабрида нисбати худ низоъангезро қабул карда, меҳодад боҳти психологии худро ҷаброн кунад. Аз ин ру барои фуру нишондани ҳаҷми худ ба ранҷиш бо ранҷонидан ҷавоб мегардонад. Дар ин сурат ҷавоб мулоимтар набуда, баръакс пуртаъсиртар ва саҳттар мебошад. Дар натиҷа кувваи низоъангезандаҳо босуръат меафзояд.

Дар инҷо муаллим метавонад бо иштирокчиён оиди мавзӯ муҳокимаи умумӣ гузаронад. Саволҳои эҳтимоли барои муҳокима:

- Низоъ дар кучо бештар руй медахад?
- Низоъ дар байни кихо ба амал меояд?

Дар ҷамъбасти муҳокима муаллим метавонад дар бораи намудҳои гуногуни низоъ истода гузарад:

- Низоъи байни ашҳос (байни ду шахс)
- Низоъ байни шахс ва гуруҳ
- Низоъ байни гуруҳҳо
- Низоъи ботинӣ

Бо иштирокчиён мафҳумҳои асосиро муҳокима намуда ба қисми дуҷуми дарс гузаред.

Дар давоми мавзӯ ба иштирокчиён фаҳмонед, ки шахсони гуногун мавриди низоъ рафтори гуногун мекунад. Аз иштирокчиён метавонед пурсед, ки кадом тарзи рафтор мавриди низоъ ба онҳо маълум аст? Фикри иштирокчиёнро гуш карда, мухтасар дар рафти идоракунии вазъияти низоъ ҷой доштани панҷ тарзи рафторро кайд намоед. Бо ёрии мисолҳои гуногун панҷ тарзи рафтори зеринро муҳокима кунед:

- **Тарзи канорағири.** Дар ин тарзи рафтор шахс худро аз ихтилоф дур мекашад ва канораҷӯӣ мекунад.
- **Замонасози кардан.** Дар ин маврид шахс манфиатҳои худро ба назар нағирифта, танҳо барои қонеъ гардонидани манфиатҳои ҷониби дигар кушиш мекунад.
- **Рақобат.** Дар ин намуди рафтор шахс танҳо манфиатҳои худро ба назар гирифта, манфиати ҷониби дигарро инкор менамояд. Ёқат баро ба галаба ноил гардидан бе назардошти хошишу манфиати ҷониби дигар кушиш мекунад.
- **Созиш кардан (қомпромисс)** – ёфтани мавқеи миёна, ки харду ҷонибро қонеъ мегардонад. Нисбати якдигар гузашт карда тавонистан ва манфиатҳои якдигарро қисман қонеъ гардонидан аст.

- **Хамкори.** Хамкори кардан ин фаъолияти муштарак бо чониби дигар дар роҳи ёфтани чунин ҳалли ихтилоф, ки барои ҳарду чониб каноатбахш бошад. Дар ин тарзи рафтор манфиатҳои ҳарду чониб ба назар гирифта мешавад.

Дар ҷамъбасти ин қисмати дарс, муаллим метавонад қайд намояд, ки низоъ метавонад зӯрварона ва ғайризӯровари бошад. Низоъ як қисми ҳаёти ҳаррӯзаи ҷомеа буда, он метавонад дар мактаб, дар хона, дар кӯча, қор, дар сахро ва ғайра рӯй диҳад. Бо роҳи осоишта ва ба нафъи тарафайн ҳал карда тавонистани мочаро, маҳорати асосие барои ҳар як сарвари ҷавон ба ҳисоб меравад.

Ин ҷо чанд маслиҳатҳои оиди ҳалли низоъ оварда шудааст:

1. **Оромиро риоя намоед** – Хомӯш истед ва ҳеҷ чиз нагӯед. Одатан шахси ғазаболуд меҳаҳад Шуморо ба игво андозад. Баҳс кардан бесамара аст, зеро ки он монеаҳои эҷод менамояд.
2. **Бигзор тарафи дигар суҳан кунад** – Ў аз суҳан кардан ҳудаш дилгир мешавад. У меҳаҳад, ки суҳани ӯ шумида шавад ва худро муҳим ҳис намояд. Ҳар кас меҳаҳад худро муҳим ҳис намояд. Баъзе аз одамон инро бо дигар роҳ баён менамоянд, ки бемаҳсул аст ё натиҷаи баръакс пеш меоварад.
3. **Нуқтаи назари шахси дигарро содиқона ба инобат гиред** – Худро ба ҷои ӯ гузоред. Ҳеҷ гоҳ нагӯед, ки «Шумо хато кардед». Воқеан роҳҳои созиш намуданро дарёбед ва ба он кӯшиш намоед.
4. **Агар вазъият ба таҳқир табдил ёбад, ба он хотима гузоред** – Қиддӣ, аммо оромона гӯед: «Шумо ҳоло бисёр хашмгин ҳастед ва чизҳое, ки дар назар надоред, гуфта истодаед (ба ӯ ҳисси бегуноҳӣ пеш оред). Ман меҳаҳам худро сафед намоям. Вақте, ки Шумо ором шудед, мо метавонем боз сӯҳбатамонро давом диҳем.» Пас аз он хонаро тарк намоед ё хоҳиш кунед, ки хонаро тарк намоянд.
5. **Агар Шумо хато карда бошед, зуд онро тасдиқ намоед ва масъулиятро бар дӯш гиред** – Шумо метавонед гӯед: «Шумо қомилан ҳақ ҳастед. Ин хатогии ман аст ва ман меҳаҳам онро ислоҳ намоям.» Ҳатто агар ХАТОГӢ аз тарафи Шумо НАШУДА БОШАД, ақалан дар тарафи дигар ҳисси бегуноҳиро бедор намоед: «Шояд ман хато карда бошам, биёед якҷоя ҳақиқатро пайдо намоем.»

Ин қисмати дарсро ҷамъбаст намуда ба муҳокимаи проблема /мушкилот гузаред.

Ба иштирокчиён гуфта гузаред, ки ҳар як ҳолати низоъ як проблема/ ё мушкилиро ба миён меорад. Пеш аз ҳалли ин ё он проблема, ҷавонро сараввал зарур аст, ки моҳияти проблемаро дарк намоянд ва онро муайян намоянд. Бо иштирокчиён саволҳои зеринро зеринро муҳокима кунед, ки хоҳиш намоед, ки мисоли проблемаҳои гуногунро биёранд:

- Барои проблема ҷой доштани шумо чиро асос медонед?
- Проблема дар кучо рух медиҳад?
- Проблема чи тавр рух медиҳад?
- Кай он рух медиҳад?
- Бо ки он рух медиҳад?
- Барои чи он рух медиҳад?
- Барои рух додани проблема чи сабаб мешавад?

Агар ҷавон микдори зиёди проблемаҳоро муайян намоянд, аз онҳо пурсед, ки кадом проблемаҳо таъҷилианд ва бояд дар аввал ҳал карда шаванд. Ба онҳо фаҳмонед, ки барои ҳалли проблема аз дигарон (аъзоёни оила, ҷомеа, омӯзгорон, ҳамсолон, волидайн, намоёндоғони ташкилотҳои ҷамъиятӣ ва ғайра) низ маслиҳату кӯмак дархостан муҳим

аст. Мурочиат ба шахсони дигар барои ҳалли ин ё он проблема фақат ба манфиати кор мебошад ва ҷавонон бояд инро дарк намоянд.

Бо иштирокчиён якҷанд саволхоро оиди ҳалли проблема муҳокима намоед, ба мисоли:

- Барои ҳалли проблема кадом сарчашмаҳо лозиманд?
- То кадом андоза ин сарчашмаҳо ба шумо датсрас хастанд?
- Ҳалли проблема чи хатарҳо дорад?
- Оё ҳалли проблема роҳҳои гуногун дорад?
- Интиҳоби роҳи ҳалли проблема боз аз ҷиҳи вобастаги дорад?

Дар анҷоми муҳокимаи саволҳо диққати иштирокчиёнро ба гуфтаҳои зерин ҷалб намоед:

Ҳал намудани проблема қисми асосӣ дар раванди қабули қарор мебошад. *Ҳал намудани проблема* раванди равоние мебошад, ки дар маҷмӯъ муайян кардан, таҳлил намудан ва ҳал кардани проблемаро дар бар мегирад. Мақсади интиҳоии *ҳал намудани проблема* – ин паси сар намудани монсаҳо ва қабул намудани қарори дуруст мебошад.

Гуфтушунид – ин муҳокимаронӣ бо мақсади созиш намудан мавриди ҳалли проблема / ё низоъ мебошад. Гуфтушунид ин маҳорати калидие мебошад, ки пешсафон бояд дорои ин маҳорат бошанд. Маҳорати гуфтушунид карда тавоништанро ҳар як шахс метавон дар худ тарбия намояд.

Эзоҳ ба муаллим: Вобаста ба вазъият метавонед ин бозии гуруҳиро ташкил кунед. Иштирокчиён метавонанд ихтиёран нақшхоро интиҳоб намоянд ва иҷро кунанд.

Бозии 1: «Ҳал намудани проблемаҳои ҳаётӣ». Вақт 30 дақиқа.

Бо иштирокчиён бозии нақширо оиди ҳалли проблемаҳои ҳаётӣ ташкил кунед.

Иштирокчиёнро ба 4 гуруҳ, 5 нафарӣ дар ҳар як гуруҳ ҷудо намоед. Ба ҳар як гуруҳ варақҳои калон тақсим намоед. Ба ҳар як гуруҳ проблемаҳои гуногунро барои ҳал намудан пешкаш намоед:

1. Бародари Шумо аз мактаб оғуштаи хун ва бо доғҳои кабуд бармегардад. Вай мегуяд, ки чанд бачаҳои аз ӯ калонтар ӯро заданд.
2. Шумо ба ҳамроҳии рафиқатон вазифадор карда шудед, ки дар мактаб дар лоиҳае кор кунед. Санаи интиҳоии супоридани лоиҳа ҳафтаи дигар аст. Аммо рафиқатон дар лоиҳа ҳеҷ корро ба анҷом нарасонидааст ва намоҳодад кор кунад.
3. Раис ба Шумо мегуяд, ки дар сохтмон кор кунед, аммо ба Шумо тоскулоҳи (шлем) саҳт намедихад. Шумо медонед, ки напӯшидани тоскулоҳ хангоми кор кардан дар сохтмон хатарнок аст.
4. Ҳамсинфатон Шуморо оиди мансубияти этникиатон (мансубият ба ягон халқият) мазоҳ мекунад. Шумо аз он ранҷиш меёбед.

Иштирокчиён дар гуруҳҳо муҳокимарони карда роҳи ҳалли ин проблема/низоъро бояд интиҳоб намоянд. Гуруҳҳо метавонанд роҳи дилхоҳи рафторро хангоми ҳалли ин проблема интиҳоб намоянд ва онро намоиш диҳанд.

Ба иштирокчиён барои омодашави вақт чудо куне два шароит фароҳам оваред. Дар анчоми бози муаррифийи гуруҳхоро амали намоед ва хулосабарори кунед.

Бозии 2: Гузаронидани гуфтушунидҳои самарабахш: «Афлесун».

Барои ташкили ин бозии нақши аз иштирокчиён хошиш намоед, ки 6 нафар нафар ихтиёриён даст бардоранд. Иштирокчиёни ихтиёриро ба беруни синф бароварда мақсади гуфтушунидро ба онҳо фаҳмонед.

1. Тарафи якум – ду нафар иштирокчи, намояндагони ташкилоти ҷамъиятӣ, мебошанд, ки аз пучоки афлесун доруи камёфт (вакцина) барои касалии саратони кудакон тайёр мекунанд.
2. Тарафи дуюм – ду нафар иштирокчи, ки намояндаи соҳибкорон мебошанд ва аз афлесун афшура барои кудакон тайёр кард ба савдо баровардани хастанд.
3. Тарафи сеюм – соҳибкоре, ки 2 тонна афлесуни фуруши дар шаҳр дорад. Танҳо худи у фурушандаи афлесун мебошад. Мақсадаш- фуруштани афлесун.

Барои ҳар се тараф барои тайёри дидан 5 дақиқа вақт чудо кунед. Баъди 5 дақиқа бояд онҳо дар атрофии мизи умумӣ гуфтушунид гузаронанд.

Ҳангоми тайёри дидани ихтиёриён иштирокчиёни боқимондaro вазифадор намоед, ки онҳо танҳо мушоҳида карда метавонанд ва дар анчоми гуфтушунид фикру-ақидаи худашонро баё нарма метавонанд.

Мақсади гуфтушунид: бо роҳи ҳамдигарро хуб фаҳмида гуш карда тавонистани тарафҳо ба мақсад расидани ҳар се тараф: фурушанда ва харидорон аз ду тараф. Ҳангоми гузаштани гуфтушунид ба иштирокчиён ҳалал нарасонед ва танҳо мушоҳида кунед.

Гуфтушунид метавонад ба тарзи гуногун анҷом ёбад, тарафҳо метавонанд байни ҳам дар вақти гуфтушунид маслиҳат кунанд ва дар якҷояги ҳамаи афлесунро харидори кунанд. Дар ин ҳолат ҳам доруи кудакон аз пучоки афлесун, ва ҳам афшура аз мағзи афлесун метавон тайёр карда шавад.

Инчунин, тарафҳо метавонанд ба як хулосае наоянд, ва дар фикри худ истодагари кунанд – ин ҳам бошад анчоми дигари гуфтушунид мебошад.

Дар вақти муҳокимаронии натиҷаи бозии гуфтушунид ва хулосабарори кайд намоед, ки аз ҳама асосиаш ҳангоми гуфтушунид бо эҳтиром гӯш андохтан ба суханони тарафи дигар ва тарзи дурусти қабули қарор мебошад.

Хулоса

Мо бо проблема ва мочароҳо ҳар рӯз рӯ ба рӯ мешавем. Ҳар як сарвар бояд проблемаро хуб ҳаллу фасл намояд ва маҳорат дошта бошад, ки мочароҳо ба осоиштагӣ ҳал намояд. Сессияи мазкур воситаҳои гуногунро пешниҳод намуд, ки бо ёрии онҳо метавонед моҳияти проблемаҳоро муайян намоед ва роҳҳои ҳалли онро дарёбед. Дар ҳалли мочаро усулу воситаҳои гуногунро вучуд доранд: аз ақибнишинӣ ба созиш ва ҳамкорӣ. Ҳар як усул афзалият ва камбудии худро дорад. Бинобар ин, сарварон бояд чораҳои заруриро фувофиқ ба табиати мочаро андешанд. Чи тавре ки Алберт Эйнштейн гуфтааст: «Сулҳ бо роҳи зӯрӣ ба даст оварда намешавад. Онро метавон танҳо тавассути ҳамдигарфаҳмӣ соҳиб шуд.»

Вазифаи хонагӣ.

Чизҳои азхуднамуда ва таҷрибаи шахсиатонро дар эълоннома барои ҳалли мочаро, ки дар он хонандаро тавассути воситаҳо дар идора намудани он пеш мебаред, истифода баред.

Шартҳои дастурикунанда:

- Эълонномаи Шумо бояд ба талаботҳои ахлоқӣ ҷавоғӯ, рангкардашуда ва муфассал бошад.
- Эълонномаи Шумо тавонад ба касе барои пешгирӣ кардани мочаро кӯмак расонад. Бинобар ин, дар он бештар ҷидду ҷаҳд намоед.
- Дарси дигар Шумо метавонед коратонро дар мубодила бо ҳамсинфон муҳокима намоед.

Ҷамъбасти дарс

Ба ҷавонон муҳимияти ҳалли проблема ва мочароро бори дигар фаҳмонед. Аз онҳо хоҳиш намоед, ки оиди чизҳои омӯхташон дар рафти курс ба Шумо нақл намоянд. Ин метавонад қисме аз маълумот ё маҳорате, ки онҳо омӯхтанд, бошад. Ҳар иштирокчӣ бояд мисолҳои гуногун пешниҳод намояд.

НАҚШАИ ДАРСӢ		
<p>Мақсад: - Ба иштирокчиён омузондани нозукиҳои санъати суҳанварӣ, маҳорати баромад кардан ва бурдани мубоҳисаҳо</p>	<p>Вазифаҳо: - Ба ҷавонон омузондани ҷи тавр дар назди омма баромад кардан ва истифодаи асбобҳои мухталифи аёнӣ; - Фаҳмондани ҷи тавр тайёр намудани баромади таъсирнок ва иброз намудани андеша; - Дарки маҳорати баромад ва муҳимияти он дар ҳаёти ҳаррӯза; - Дарки мубоҳиса ва раванди он.</p>	
<p>Мафҳумҳои асосӣ: суҳанвари, мусоҳиба, мубоҳиса, хабар, баромад, суҳанронии умумӣ, маърузаҷӣ, мулоҳиза кардан.</p>		
Вақт	Фабъолият	Сарҷашмаҳо
5 дақиқа	Аз кайд гузаронидани иштирокчиён ва омодагири ба дарси нав.	Дафтари синф. Флипчарт ва маркерҳои ранга.
30 дақиқа	Суҳанронии умумӣ Маводҳои видеоии суҳанронии Мартин Лютер ё дигар суҳанварони хуби маҳаллиро тамошо кунед. Муҳокимаронӣ	Проектор, слайдҳо, маводҳо барои тақсим намудан
35 дақиқа	Маҳорати баромад кардан Муҳокимаронӣ	
35 дақиқа	Маҳорати мубоҳисавӣ Машқи 1: Мактаби парлумон	
10 дақиқа	Хулосабарорӣ Чамъбасти дарс Саволу ҷавоб <i>Супориши амалӣ: тайёр кардани баромад оиди нақшаи амали шахсӣ t</i>	
115 дақиқа	Вақти умумӣ	

Мундарича

Санъати суханварӣ яке аз талаботҳои пешсаф будан аст. *Санъати суханварӣ раванди суханронӣ дар назди умум ва санъати мусоҳибаи таъсирнок бо шунавандагон мебошад.* Мақсади суханронии умумӣ – ин хабардор намудан, таъсир расонидан, бовар кунонидан ва ё танҳо вақтхуш намудани шунавандагон мебошад, ки он бо *баромад* алоқаи зич дорад. Суханвари хуб на танҳо оиди чизе хабардор карда метавонанд, балки ба ҳиссиёти шунавандагон низ таъсир расонида ҳам метавонанд. Дар санъати суханварӣ, ҳамчун ин ё он намуди мусоҳиба, панҷ унсурҳои асосӣ вучуд доранд: *КИ гуфта истодааст ЧИРО ба КИ бо истифодаи ЧИ МАЪНИ ДОРАД бо ЧИ МАҚСАД?*

Таърихи пайдоиш

Санъати суханвари бори аввал аз тарафи юнониёни қадим инкишоф дода шудааст. Ҳар нафаре, ки меҳода дар суд, сиёсат ё ҳаёти ҷамъиятӣ комёб шавад бояд аз нозуқиҳои санъати суханварӣ бархурдор бошад. Бо пешрафти сиёсати Империя Рим, суханварони римӣ ба санъати суханвари Юнон шакли нав бахшиданд. Зери таъсири Империя Рим омӯзиши санъати суханварӣ (риторика) ба нақшаи таълим ворид карда шуд. Байни суханварони бузурги он давр Афлотун, Арасту ва Исокрот буданд. Онҳо мактабҳои худро ташкил намуда, санъати суханвариро таълим медоданд. Дар даврони Империя Рим, санъати суханварӣ моҳияти худро дар қонуну қорҳои идоракунии давлат гум накарда, ба шакли муҳими вақтхушӣ табдил ёфт. Бо ин роҳ, суханварони машҳур бойгариву обрӯи зиёде барои маҳораташон мегирифтанд.

Принсипҳои асосии санъати суханварӣ ҳоло ҳам бетаъғир мондаанд. Аз рӯи анъана, усулу воситаҳои мусоҳиба ба шунавандагон вобастагӣ дорад. Дастовардҳои нав ба суханварон имконият фароҳам оварданд, ки дар мусоҳибаҳои душвор комёб гарданд.

Барои чи санъати суханварӣ муҳим аст?

Санъати суханварӣ ҳоло ҳам дар ҳаёти мо муҳим аст. Президентҳо ва шахсони машҳур маҳз ба тӯфайли маҳорати суханвариашон ба комёбиҳои баланд ноил шудаанд. Санъати суханварӣ яке аз муҳимтарин маҳоратҳои инсон ба шумор меравад. Ин маҳоратро мумкин аст қариб дар ҳамаи қору фаъолияҳо истифода бурд.

Биёед ба сабабҳои, ки барои чи санъати суханварӣ дар ҳаёти мо муҳим аст нигарем:

- Санъати суханварӣ барои мусоҳиба қардан ва дар худ боварӣ ҳосил қардан кӯмак мерасонад
- Санъати суханварӣ барои қалб намудани диққати шунавандагон кӯмак мерасонад

Донишҷӯи санъати суханварӣ муҳим аст, зеро ки дар ягон ҳолати ҳаётӣ, кас ба ягон намуди суханронӣ рӯ ба рӯ шавад. Ин омилро зуд дарк намудани ҷавонон ва ба таври бояду шояд омода шудан, барои ба муваққият ноил шудани онҳо дар ҳона, мактаб ва дар ҷамъият кӯмак мерасонад. Омӯштани нозуқиҳои санъати суханварӣ – ин воситаи бузургест барои дониҷӯён дар рафти таҳсил дар мактаб, коллеҷ ва донишгоҳ, аз ҷумла имконияти бузургест дар ҳаёти шахсии онҳо. Санъати суханварӣ аслиҳаи пурқудратест, ки тавассути он мо фикри худро баён менамоем.

Истифодаи санъати суханварӣ ба кас имконият медиҳад, ки дар мактаб, ҷои қор ва ҳагто дар ҷаҳон таъсири худро гузорад. Бо дигарон мубодилаи афкор намуда, ҷавонон имконият пайдо менамоянд, ки нуфузи орзую ормон, хоҳишу мақсадҳои худро дар ҳаёт, дар олами атрофии худ инкишоф диҳанд. Санъати суханварӣ барои ба дигарон

таасуррот бахшидан, барои ноил шудан ба мақсадҳо воситаи пуриқтидорест. Санъати суханварӣ ба мо кӯмак мерасонад, ки худро дар байни дигарон қулай ҳис намоем.

Суханронии пуртаъсир чихатҳои зеринро дар бар мегирад:

- Нотиқӣ
- Истифодаи имову ишораҳо
- Назорат аз болои овоз
- Фонди луғавӣ ва интихоби калима
- Истифодаи ҳазлу шӯҳии бомаврид
- Инкишоф додани муносибатҳои мусбӣ бо шунавандагон.

Маҳорати суханварии Шумо чи гуна бояд инкишоф дода шавад:

Одатан дар назди одамони бисёр ва шахсони ношинос суханронӣ намудан бештари моро ба ҳарос меорад. Аммо ба туфайли омӯзиши муносибу пай дар пай ҷавонони пешсаф метавонанд ба ин маҳорати ҳаётан муҳим соҳиб шаванд.

Таҷрибаҳои зерин барои инкишоф додани қобилияти ҷавонон оиди дар ҷойҳои ҷамъиятӣ баромад карда иброи ақида намудани онҳо пешниҳод шудаанд:

- **Аз беҳтаринҳо омӯхтан:** роҳи аз ҳама беҳтарини инкишоф додани маҳорати суханварӣ ин омӯхтан аз онҳое, ки дар ин ҷода бузург доништа шудаанд.
- **Машқ карданро давом додан:** роҳи беҳтарин барои суханронии хуб ё баромади ҷолиб ин машқ карданро давом додан аст. Чи қадаре, ки ҷавонон барои такмил додани маҳорати суханварӣ машқ мекунанд, ҳамонқадар иҷроиши супориш осон мегардад. Онҳо метавонанд дар танҳои, дар назди оина машқ намоянд ва ё аз аъзоёни оилашон хоҳиш намоянд, ки шунавандаи онҳо бошанд.
- **Оромиро риоя намудан:** чизи аз ҳама муҳим оромиро риоя намудан аст. Ҳатто агар шахси баромадкунанда ҷумлаеро фаромӯш кунад, набояд оромиро аз даст диҳад. Шарт нест, ки ӯ бояд аниқу дақиқ ҳамон калимаҳоро истифода барад. Ӯ метавонад калимаҳои дигарро истифода барад. Агар ӯ оромона ва боназоратона рафтор намояд, дар ҳақиқат худро ором ҳис менамояд.
- **Ба тарзи либоспӯшӣ аҳамият додан:** ҷавонро бояд хотирнишон кард, ки дар баромадҳои умумӣ ба сару либоси худ диққат диҳанд. Одамоне аҳамият медиҳанд, ки кас чи пӯшидааст ва чи гуна пӯшидааст. Агар шахс нодуруст либос пӯшида бошад ё дар намуди зоҳирии ӯ камбудие бошад он метавонад диққати тамошобинонро ба худ ҷалб намояд ва шахси баромадкарда истодаро дар ҳолати ногувор гузорад.
- **Ба ҷашми шунавандагон нигоҳ кардан:** пешсафон бояд дар хотир дошта бошанд, ки ҳангоми сухан рондан бояд ба ҷашми шунавандагон нигоҳ кунанд. Ба ҷашми шунавандагон нигоҳ кардан метавонад диққати онҳоро ҷалб намояд. Боварӣ ҳосил намоед, ки онҳо ба ҷашмони танҳо як ё ду нафар нанигаранд, балки ба ҷашмони шумораи бештари шунавандагон нигаранд. Боз муҳим аст, ки нигаронидани ҷашм ба ҷашми каси дигар на он қадар дар муддати кӯтоҳ бошад ва на дар муддати дароз.
- **Донистани маводи худ:** вақте ҷавонон нияти баромад намуданро дар ҷамъомадҳои умумӣ ё вохӯриҳо доранд, ҳатогии калон дар он аст, ки онҳо мавод барои баромадро ба пуррагӣ баҳогузорӣ наменамоянд. Ҳамчун коида, агар кас ба моҳияти мавзӯ дуруст сарфаҳм наравад, ӯ набояд назди шунавандагон баромад кунад. Шунавандагон метавонанд дар охири баромад ҳамаи саволҳои

лозимаашонро диҳанд. Агар шахси баромадкарда ҳатто ба як саволи шунавандагон ҷавоб дода натавонад, боварии онҳоро аз даст медиҳад.

- **Нигоҳ доштани суръат:** суръате, ки бо он кас сухан меронад дар рафти баромад нақши муҳимро мебозад. Ҷавонро мебояд ба суръати суханронияшон диққат диҳанд. Суръати суханронӣ барои ҷалб намудан ва нигоҳ доштани диққати шунавандагон бояд на бисёр суст ва на тез бошад.
- **Мухтасар баён намудан:** мухтасар баён намоед ва дар бораи моҳияти масъала гап занед.
- **Дониستاني шунавандагони худ:** яке аз муҳимтарин ҷиҳат дар санъати суханварӣ – ин дониستاني шунавандагони худ ва мувофиқ ба онҳо сухан кардан аст.

Ҳангоми суханронӣ дар ҷамъомадҳо, бояд ҳуддорӣ намуд аз:

- **Худситой:** Худситой дар суханронӣ – ин ба мисли таҳқир намудани шунавандагон аст. Агар баромад хуб бошад, шахси баромадкрдари таърифу таҳсин меунанд.
- **Тақлидкорӣ ба каси дигар:** Нисбати худ бо адолатона будан муҳим аст, нисбат ба тақлидкорӣ кардан.

Маҳорати баромад кардан

Баромад чист?

Баромад – ин маҳорати пешкаш кардан ва фаҳмонидани моҳияти мавзӯ ба шунавандагон ё хонандагон мебошад. Он бо «суханронии умумӣ» (дар боло зикр карда шудааст) алоқаи зич дошта, яке аз шаклҳои паҳншудаи нутқи шифоӣ дар замони муосир ба ҳисоб меравад. Баромадкуноҳо қариб дар ҳамаи лаҳзаҳои ҳаёт истифода бурда мешавад ва метавонад нақшадор, бадеҳатан (нотайёр), ба таври хаттӣ ва ё ба таври ёддошт бошад. Асосан, мақсади баромади шифоӣ ин:

- хабардор кардан ё инъикос намудан;
- бовар кунонидан;
- оғоз намудани муҳокима ё дар доираи мавзӯ саволгузорӣ кардан;
- ҳозиринро вақтхуш намудан;
- ҳавасманд намудани гурӯҳ дар иҷроиши коре ё ноил шудан ба мақсадҳои пешгузошта.

Баромади шифоии хуб дорои сохтори хуб аст. Ин метавонад ба шунавандагон барои пайгирӣ намудан сабукӣ орад. Одатан баромад аз се қисм иборат аст: оғоз, мобайн ва анҷом

Кай ва дар кучо маҳорати баромад кардан зарур аст:

- Ҳангоми дарс ва супоридани имтиҳони шифоӣ;
- Дар ҷамъомадҳо ё мусобақаҳои мактабӣ;
- Дар лексияҳо ё ҳангоми пазирой;
- Намоишҳо, концертҳо, ҷорабиниҳои дилхушии мактабӣ, шабнишиниҳо.

Баромадро чи гуна бояд гузаронид?

Мо зуд-зуд бо одамоне вомехӯрем, ки қобилияти озодона ва таъсирнок ифода намудани фикрашонро надоранд. Сабаб дар он аст, ки онҳо маҳорати кофии баромад карданро соҳиб нестанд, ва аз боли худ дар ин раванд кор набурдаанд. Ба тӯфайли машқи доимӣ

ва бо чидду чаҳд, кас метавонад маҳорати баромад карда тавонистани худро такмил диҳад.

1. Дар аввал мақсади баромад карданро муайян намоед:

- Ба одамон ягон хабар/иттилоъ додани ҳастед?
- Одамонро ба чизе бовар кунондани ҳастед?
- Табъи одамонро хуш карданиед?

2. Шунавандагони худро таҳлил намоед:

- Дараҷаи дониши онҳо оиди мавзӯи баромади Шумо чи гуна аст?
- Онҳо ба маълумоти Шумо омода карданиёзманди доранд?
- Хусусиятҳо (муносибати онҳо, таҷриба ва маълумот).

3. Ба муҳимияти мавзӯи баромади худ боварӣ ҳосил намоед:

- Мавзӯатонро тадқиқ намоед.
- Барои асоснок шудани баромадатон аз факту рақамҳо ва маълумотҳои оморӣ истифода баред.
- Аз таҷрибаҳои ҳаёти воқеӣ мисолҳо оред.

4. Боварӣ ҳосил намет, ки моҳияти мавзӯи баромад равшан аст:

- Чанд хабарҳои калидиеро инкишоф диҳед, ки ба шунавандагон таассуроти амиқ гузошта тавонанд.
- Баромадатонро аз нигоҳи мантиқ дуруст омода намоед, мақсад барои ҳар як қисм ва хулоса дар охири он.

5. Суханронии таъсирнокро истифода баред

- Ибораҳои кӯтоҳу соддаро истифода баред.
- Аниқбаён бошед.
- Ғояи асосиро бори дигар тасдиқ намоед.
- Дар вақти баромад гоҳ-гоҳе табассум намоед.

Маҳорати бурдани мубоҳисаҳо

Мубоҳиса чист?

Мубоҳиса – ин баҳс намудан бо риояи қоидаҳо дар атрофии мавзӯи муайян аст. Мубоҳиса қоидаҳои қатъии рафторро дорад. Шумо дар ҷое қарор мегиред ва бояд муқобили он чизе, ки боварӣ доред, тасдиқ намоед. Одатан дар мубоҳиса ду даста баромад намуда, оиди қароре ё мавзӯе баҳс менамоянд. Ба ҳар як гурӯҳ вақти муайяне барои омода ва асоснок намудани далелҳои худ чудо карда мешавад. Дар мубоҳиса, агар як даста барои дастгирӣ намудани фикре ё мавзӯе баҳс намояд (Барои/Тарафдор), тарафи дигар бошад чихати муқобили фикр ё мавзӯро (Муқобил/Зид) дастгирӣ менамояд. Қоидаҳои мубоҳиса дар ҳар мавзӯи баҳсӣ метавонад иваз карда шавад. Чанд намуди мубоҳиса вучуд дорад. Мақсад – ин дарёфтани далели ҷоиз дар муддати кӯтоҳи вақт аст. Баъзан ҳар як аъзои даста сухан мекунад ва баъзан даста яке аз намояндагони худро барои аз номи кули даста баромад кардан интиҳоб менамояд. Довар дар асоси далелҳои пешниҳодгардида ва маҳорату дараҷаи касбии дастаҳо баҳо мегузорад. Одатан дар мубоҳиса, як даста ғолиб эълон карда шуда, ба давраи (раунд) дигар гузаронида мешавад.

Мубоҳиса масъалаҳои зеринро фаро мегирад:

- Иштирокчиён мавзӯро гӯш намуда, тарафи худро (тарафдор/зид) интиҳоб мекунанд.

- Дастаҳо мавзӯҳои худро муҳокима намуда, ба хулосае меоянд.
- Дастаҳо хулосаҳои худро баён намуда, нуктаҳои асосиро пешниҳод менамоянд.
- Иштирокчиён далелҳо ва назари муҳолифро муҳокима намуда, ҷавобҳои худро барои инкор кардани онҳо тайёр мекунанд
- Ҷавобҳо барои инкор баён карда мешаванд.
- Интиҳои хулосабарорӣ.

Эзоҳ барои муаллимони курс. Агар гурӯҳ омода бошад ва ихтиёр дошта бошад машки зеринро бо иштирокчиён амали гардонед. Агар ба назари Шумо гузаронидани ин машқ ба мақсад мувофиқ набошад, ягон машки дигар ё бозии ба ин гурӯҳ дар ҳамин маврид муносибро пешкаш намоед.

Машқи 1: Усулҳои машқҳои тайёрии ҷолиб

Тақлид ба овози асп: иштирокчиён ҳаворо дар даҳонашон нигоҳ дошта, лабҳояшонро маҳкам мекунанд. Бо ин роҳ, ҳар ду лабҳо ба ларзиш медароянд ва садои овози аспро мебароранд. Дар ин ҳолат мушакҳои атрофии даҳон ором мегарданд.

Машқи суръат: иштирокчиён ягон чизро бо суръатҳои гуногун (суст, миёна, тез) ва бо овози баланд мехонанд. Ин имконият медиҳад, ки чашму забон якҷоя истифода бурда шаванд.

Кашиши рӯй: иштирокчиён кӯшиш намоянд, то ки даҳон, бинӣ ва абрӯвони худро ба ҳамдигар наздик ҷазб намуда, сипас то мумкин аст аз ҳам дур намоянд. Бо ин роҳ, мушакҳои рӯи онҳо ором меёбанд.

Машқҳо барои инкишоф додани маҳорати мубоҳисавӣ

Машқи 2: Парлумони мактаб. Машқ аз кадамҳои алоҳида иборат аст.

Қадами 1 - Қоидаҳои таъсири мутақобилаи гурӯҳ, натиҷаҳои чашмдошт (нигоҳ доштани интизоми гурӯҳ ва диққати онҳо, пешсаф ва объективона будан, назорати масъулиятнокии аъзоёни гурӯҳ) ва супоришро ба хонандагони худ шарҳ диҳед. Нақши омӯзгор аз он иборат аст, ки мувофиқ гардонад, кӯмак расонад ва дараҷаи фаҳмиши ҳар як хонандаро оиди нақши худ ва мавзӯи назорат намояд. Пас аз он, ки гурӯҳ пешсафи худро таъин намуд ва мавзӯҳои баррасишаванда зерин муҳокимаи коллективӣ қарор дода шуда, ҳаллу фасл карда шуданд, муаллими маърифати шаҳрвандиро зарур аст, то иштирокчиёнро бо маълумотҳои муҳиму лозимӣ таъмин намояд.

Намунаи мавзӯҳо барои мубоҳиса:

- Тамошои оинаи нилгун беҳтар аз хондани китобҳо аст?
- Соатҳои таълими дар мактаб бояд аз 12:00, ба 16:00 иваз карда шаванд?
- Бояд аз хонандагон дар мактаб пӯшидани либосҳои якхелаи мактабӣ талаб карда шавад?
- Истифодаи телефонҳои мобилӣ дар мактаб бояд иҷозат дода шавад.

Гурӯҳро зарур аст, ки оиди чи гуна истифода бурда шудани маълумот ва ба аъзоён барои дастгирӣ намудани далелҳо қарор қабул намояд (маълумот барои қувват

бахшидани далел муфид аст?). Ҳар як гурӯҳ хавасманд гардонида шаванд, ки барои тахмин намудани далелҳои ҷавобҳои гурӯҳи дигар кӯшиш намоянд.

Қадами 2 – Хонадагонро ба се ё аз он бештар ҳизбҳои сиёсӣ ҷудо намоед. Агар онҳо хоҳанд, метавонанд ҳизбҳои худро номгузорӣ намоянд. Иҷозат диҳед, ки ҳизбҳо «лоиҳаи қонун» (пешниҳоди сиёсӣ – қонуни нав ё тағйироту иловаҳо ба қонуни мавҷуда)-ро тайёр намуда, пешниҳод намоянд. Рӯйхати ҳамаи лоиҳаҳои қонуни аз тарафи ҳизбҳо пешниҳодшударо ташкил диҳед. Ба аъзоёни ҳар як ҳизб иҷозат диҳед, ки ба лоиҳаҳои қонуни пешниҳод намудаи ҳизбҳои дигар назар андозанд. Онҳо бояд ҳадди ақал нисфи лоиҳаҳои қонунро барои зид баромадан, интиҳоб намоянд. Ба хонадагон дах дақиқа, барои омода шудан оиди қисматҳои зерин, пешниҳод намоед:

- чи тавр онҳо бояд лоиҳаи қонуни худро ҳимоя намоянд;
- ва чи гуна онҳо ба лоиҳаи қонуне, ки бояд зид бароянд, муқобилият нишон диҳанд.

Қадами 3 – Бо ба охир расидани мӯҳлат барои омодагӣ, машварати парламентӣ оғоз меёбад. Муаллим ҳамчун сухангӯи (спикер) Палата ба навбат баррасии ҳар як лоиҳаи қонунро даъват менамояд. Дар он қисме аз хонадагон барои ҳимояи лоиҳаи қонун сухан мекунанд, қисми дигарашон бошад бар зидди он. Вақте суханронӣ ба охир мерасад, ба ҳар як лоиҳаи қонун барои дастгирӣ намудан ё зид баромадан овоз дода мешавад. Вобаста ба қобилияту тавоноии хонадагон, Шумо метавонед корро дар парламент идома диҳед (барои мисол, пешниҳод намудани маълумот, гузаронидани тағйироту иловаҳо ба лоиҳаҳои қонун ё пешниҳод намудан) ё ба ҳар як лоиҳаи қонун иҷозат диҳед, ки то пешниҳод шудан ба пуррагӣ муҳокима карда шаванд

ҶАДВАЛИ МУБОҲИСА

Категория	Ҳизби 1	Ҳизби 2	Ҳизби 3	Ҳол
Пешниҳоди масъалаҳо	Мавзӯи ҳамеша пешниҳодшаванда	Мавзӯи ҳамеша пешниҳодшаванда	Мавзӯи гоҳ-гоҳ пешниҳодшаванда	
Бо факту рақамҳои асоснок намудан	Истифода бурдани факту рақамҳои бештар барои асоснок намудани мавзӯ	Истифода бурдани чанд факту рақам барои асоснок намудани мавзӯ	Истифода бурдани миқдори ками факту рақам барои асоснок намудани мавзӯ	
Эътимоднокӣ	Далелҳо равшан ва эътимоднок мебошанд	Далелҳо баъзан равшан ва эътимоднок мебошанд	Далелҳо гоҳ-гоҳ равшан ва эътимоднок мебошанд	
Кор бо даста	Аз тарафи аъзоёни даста босамар ва баробар истифода бурдани вақти ҷудошуда	75%-и вақти ҷудошуда барои суханронии як нафар аз аъзои даста	Истифодаи 100%-и вақти ҷудошуда барои суханронии як аъзои гурӯҳ	
Ташкилот	Водор намудани шунавандагон барои кушодашавии баррасӣ	Чалб намудани диққат Хотима бахшидани муҳокима	Шинос намудани мавзӯ ва чанд манъқуниҳо дар муҳокима	

Супориши амалӣ:

Муаллими маърифати шахрвандиро зарур аст, то хонандагонро дар рафти суханронии умумӣ ё баромад намудан, бо ибораҳои муфид, дастурамалҳо ё рӯйхати он чизҳое, ки онҳо ба он ниёз доранд, таъмин намояд.

Дар истифода бо ин дастурамалҳо ва сарчашмаҳои иловагӣ аз шабакаи интернет ва Иштирокчиён нақшаҳои амалии худро оиди **«Фаъолияти ҷамъиятӣ, иштирок ва ташаббус»** бояд дар шакли муаррифи бо истифодаи Power Point тайёр намоянд.

Барои иштирокчиён:

1. Нақшаи амали худро ташкил дода, муайян намоянд, ки барои чи он муҳим аст.
2. Баромади худро дар шакли хаттӣ тайёр намоянд. Он бояд аз сарсухан, қисми асосӣ ва хулоса иборат бошад.
3. Ба се гурӯҳ чудо шуда, барои омодагӣ дар рӯзи баромад тайёри бинанд ва пешакӣ ба ҳамдигар тақризҳои эҷодкоронаи худро диҳанд.

НАҚШАИ ДАРС		
Мақсад: Баланд бардоштани маърифатноки ва рушди имконоти ҷавонон		Вазифаҳо: -Ба ҷавонон омӯзонидани маҳорати аъзои фаъоли ҷамъият гардидани онҳо; -Омӯзонидани ҷавонон оиди чи гуна муносибат намудани онҳо бо одамони калонсол;
Вақт	Фаъолият	Сарчашмаҳо
5 дақиқа	Аз қайд гузаронидани иштирокчиён	Дафтар барои қайд
10 дақиқа		
15 дақиқа	Қисми 1: Рушди имконоти ҷавонон ва ҳуқуқҳои инсон	.
20 дақиқа	Бозии 1: Манифести ҳуқуқҳои ҷавонон Мақсад: Баланд бардоштани сатҳи иттилоотнокии ҷавонон оиди Созишнома оиди ҳуқуқҳои кӯдак.	Флипчарт, маркерҳои ранга
20 дақиқа	Қисми 2: Чи тавр имконоти худро васеъ намуд?	
20 дақиқа	Бозии 2: Хати рост Мақсад: Ташкил намудани кори якҷоя ва боварӣ дар дохили гурӯҳ. Нишон додани он ки дастгирӣ чи тавр метавонад ба шахс барои дар ҳаёт ба «хати рост» рафтан кӯмак мерасонад.	Бандина барои бастани чашм
15 дақиқа	Қисми 3: Аъзои фаъоли ҷамъият гаштан	
10 дақиқа	Хулосабарорӣ	
115 дақиқа	Вақти умумӣ	

Мундариҷа

Барои муаллими курси маърифати шахрванди: Дар тахтаи синф (флипчарт) се калимаи заринро нависед: рушди имконот, фаъолнокии ҷавонон ва иштирок. Аз иштирокчиён хоҳиш намоед, ки онҳо рӯйхати калимаю ибораҳои аз нигоҳи маънӣ ба ин се калима наздикро номбар кунанд. Ақидаҳои пешниҳод кардани иштирокчиёро дар зер ин калимаҳои калиди нависед.

Рушди имконоти ҷавонон чист?

Рушди имконоти ҷавонон – ин раванDEST, ки ба туфайли он ҷавонон ба **маҳорату имконот** соҳиб мешаванд ва ба ҳаёти шахсии худ ва ҷамъият таъсири мусбӣ мерасонанд.

Фаъолнокии ҷавонон чист?

Фаъолнокии ҷавонон – ин иштироки фаъолу бевоситаи Шумо дар рушди маҳали зист ва умуман кишвар аст. Фаъолнокии ҷавононро дар ҳалли муҳокимаи масъалаҳои гуногуни ҷомеа – дар муайян кардани проблемаҳо ва ҳалли онҳо, беҳубд намудани шароити зисту-зиндагонии аҳли ҷомеа, баланд бардоштани сатҳи маърифатнокии наврасонудухтарон, сафарбар намудани ҷавонон барои нигоҳ доштани муҳити зист ва экологияи маҳал, мубориза алайҳи нашъаманди ва гайра дидан мумкин аст.

Иштироки ҷавонон чист?

Иштироки ҷавонон – ин ширкат варзидани онҳо дар ҳамаи қорҳои ҷамъиятӣ мебошад. Иштироки ҷавонон дар рушди шахрвандии фаъол хеле муҳим аст, зеро ки он ҳуқуқҳои иҷтимоии онҳоро бо масъулиятнокиашон ба мувозинат мебарорад.

Ҷавонон ояндаи мо мебошанд!

Дар ҷаҳон се миллиард ҷавонони то сини 25-сола умр ба сар мебаранд. Ҷавонон 40% аҳолии Тоҷикистонро ташкил медиҳанд. Ҷавонони имруза дорои идеяҳои навтарин, кӯшишҳо ва имконотҳои зиёд мебошанд. Боби 6 қонун дар бораи «Ҷудидоракунии маҳаллӣ» ба ҷавонон имконият фароҳам меорад, ки онҳо қувваи пешбарандаи ҳаёти ҷамъиятӣ бошанд ва иштироки фаъолнаи худро дар рушди ҷомеаҳо ба роҳ монанд. Ин дарси маърифати шахрванди низ ба ҷавонон шароит фароҳам меорад, ки онҳо барои амалӣ гардонидани имконоти худ маҳорату малакаҳои заруриро соҳиб шаванд.

Муаллими маърифати шахрвандӣ метавонад аз хонандагон пурсад, ки оё онҳо худро дар ҷамъият фаъол ҳис менамоянд? Барои боз ҳам фаъолтар гардидан онҳо чи бояд кунанд?

Қисми 1: Рушди имконоти ҷавонон ва ҳуқуқҳои инсон

Имконоти ҷавонон дар як қатор созишномаҳои байналмиллалӣ дарҷ гардидаанд. Муҳимтарини онҳо «Созишнома оиди ҳуқуқи кӯдак», ки Ҷумҳурии Тоҷикистон онро дар соли 1993 ба имзо расонидааст, мебошад.

«Созишнома оиди ҳуқуқи кӯдак» яке аз аввалин ҳуҷҷати ҳуқуқии байналмиллалӣ мебошад, ки доираи пурраи ҳуқуқҳои инсонро дар бар мегирад: шахрвандӣ, фарҳангӣ, иқтисодӣ, сиёсӣ ва иҷтимоӣ.

Дар соли 1989, сарварони ҷаҳонӣ ба қароре омаданд, ки кӯдакон ба созишномаи махсус ниёздоранд, зеро ки ҷавонони то сини 18-сола нисбат ба калонсолон бештар ба ғамхорӣ

ва Ҳимояи махсус эҳтиёҷ доранд. Сарварон низ хошиш доштаанд, то боварӣ ҳосил намоянд, ки ҳуқуқҳои кӯдакон дар тамоми ҷаҳон шинохта шаванд. Дар Созишнома ба назар гирифта шудааст, ки ҷавонони то сини 18-сола ҳуқуқи иштирок дар қабули қарорро доранд. Ин доштани ҳуқуқи онҳоро барои ибрази назар намудан, баёни фикру андешаҳои худ дар рафти қабули қарор ва пешниҳод намудани маълумоти идеяҳоро тасдиқ менамояд.

Дар поён ҷанде аз бобҳои ин созишномаи байналмиллалӣ, ки дар онҳо масъалаҳои ҳуқуқ ва рушди имконоти ҷавонон баррасӣ карда шудаанд:

Моддаи 12

1. Давлатҳои иштироккунанда ба кӯдак, ки ба андешаҳои шахсии худро ифода намудан қодир аст, ҳуқуқ барои озодона ифода намудани он андешаҳо дар ҳалли масъалаҳои ба кӯдак дахлдошта, диҳанд. Фикру андешаҳои кӯдак дар асоси синну сол ва балоғатрасии ӯ ба назар гирифта мешаванд.

2. Бо ин мақсад, кӯдак бояд бо имконоти махсус барои шунида шудан дар рафти ҳамаи тафтишоту музокироти судӣ ё маъмурӣ, ки ба кӯдак бевосита ё ба воситаи намоянда ва ё идораҳои дахлдор дахл доранд, дар асоси меъёрҳои қонунгузори миллӣ таъмин карда шавад.

Моддаи 15

1. Давлатҳои иштироккунанда ҳуқуқҳои кӯдакро ба озодии ҷамъиятҳо ва озодии ҷамъомадҳои осоишта эътироф менамоянд.

2. Ҳеҷ ягон монеа дар тадқиқи ин ҳуқуқҳо набояд ҷой дошта бошад, бо истиснои онҳое, ки дар қонун муайян карда шудаанд ва барои ҷомеаи демократӣ зарур мебошанд, ба манфиати амнияти миллӣ ва ҷамъиятӣ, тартиботи ҷамъиятӣ, ҳифзи тандурустӣ ё ахлоқӣ ва ё Ҳимояи ҳуқуқи озодии дигарон.

Моддаи 31

1. Давлатҳои иштироккунанда ҳуқуқи кӯдакро ба истироҳат ва фароғат, бозӣ ва иштирок дар ҷорабиниҳои вақтхушкунанда, дар мувофиқа бо синну сол ва иштироки озод дар ҳаёти фарҳангӣ ва санъат эътироф менамоянд.

2. Давлатҳои иштироккунанда ба ҳуқуқҳои кӯдак эҳтиром зоҳир намуда, барои иштироки пурра дар ҳаёти фарҳангӣ эҷодӣ дастгирӣ менамоянд ва барои пешниҳод намудани имконот барои фаъолиятҳои фарҳангӣ, эҷодӣ, истироҳат ва фароғат мусоидат менамоянд.

Бо иштирокчиён ҳар як моддаи Созишнома дар алоҳидаги муҳокима наоед ва бовари ҳосил намоед, ки ҷавонон моҳияти ин моддаҳои Созишномаро хуб фаҳмиданд.

Як маротибаи дигар кайд наоед, ки ин «Созишнома оиди ҳуқуқи кӯдак» дар рушди имконоти ҷавонон нақши муҳимро мебозад.

Бозии 1: «Манифести ҳуқуқҳои ҷавонон»

Дар охири боб муфассалан ба замима нигаред.

Қисми 2: Чи тавр имконоти худро васеъ намуд?

Рушди имконот консепсияи гуногунчабха ва серамал буда наметавонад аз тарафи ягон фаъолияти махсус махдуд карда шавад. Он ҳавасмандии ҷавонро барои баёни назар намудан, дар сатҳҳои мухталиф ҷалб шудан ва иштирок намудан дар раванди қабули қарор тақозо менамояд. Чандин зинаҳои гуногун мавҷуданд, ки ҷавонон тавассути онҳо ба ҷамъият ҷалб карда шаванд:

- Ташкил намудани ҷорабиниҳои варзишӣ;
- Иштирок кардан дар ҷорабиниҳои ғайримактабӣ;
- Ҳамроҳ шудан ба ҷамъомаду шӯроҳои ҷамоат;
- Ҷалб шудан ба воситаҳои ахбори омма;
- Ҳамкори бо созмонҳои ҷамъиятии маҳали ба сифати шахси ихтиёрӣ ё таҷрибаомӯз;
- Иштирок варзидан дар амали гардидани лоиҳаҳо ва ҳаёти ҷамъиятӣ;
- Мубодилаи афкори таҷриба намудан барои кӯмак ба ҷамъият, ҳамсолон ва калонсолоне, ки хоҳиши шуморо гӯш кардан доранд;
- Иштирок намудан дар равандҳои гуногуни қабули қарор.

Барои ҷавононе, ки мехоҳанд имконоташонро рушд диҳанд ва дар қорҳои ҷамъиятӣ иштироки фаъолоне дошта бошанд, чанд усулу воситаҳои вучуд доранд, ки бо ёрии ин усулу воситаҳо онҳо метавонанд ба мақсадҳои пешгузошта ноил гарданд:

Иттилоот. Барои он ки масъала ҳаллу фасл карда шавад, шахси ҷавонро зарур аст, то ки дар бораи он дониш дошта бошад. Ўро зарур аст, ки мақолаҳои газетаро хонад, аз интернет ҷустуҷӯ намояд ва аз дигар мутахассисон иттилоо гирад. Вақте ҳис менамояд, ки иттилооти кофӣ доред, кушиш намоед, ки онро иброз намоед: бо рафиқон, аъзоёни оила ва ҷамъият мубодилаи назар намоед. Дар ин ҳолат, вақте, ки онҳо дар бораи масъалаҳои ба Шумо муҳим оғох хастанд, метавонанд дастгирикунандагони бузурги Шумо гарданд.

Ҳимоя. Шахси ҳимоятгар ба манфиат ё ҳимояи масъала ё шахс сухан мекунад. Ба туфайли ҳимоя, ҷавонон метавонанд ба ҷиҳати махсусе, ки ҷамъият ба он ниёз дорад, диққат диҳанд. Ба нишон гирифтани амалдорони маҳаллӣ ва сарварони ҷамъияти тавассути муколама ошкоро ва шаффоф оиди воситаҳо ва имкониятҳои метавонад ба ҷавонон барои дастгирӣ ёфтани аз тарафи шахсони асосӣ ва таъғиротҳои, ки онҳо дар ҷамъияти худ дидан мехоҳанд, кӯмак расонад. Принсипҳои ба ин монанд дар масъалаҳо, ки ҷавонон бо онҳо дар арсаи милли рӯ ба рӯ мешаванд, тадбиқ карда мешаванд. Ба туфайли ҳимоя, ҷавонон метавонанд овози худро дошта бошанд ва ба нишон расонанд.

Зиёд намудани маблағгузорӣ. Барои бевосита ҳал намудани проблемаҳои ҷавонон, маблағгузорӣ лозим аст. Барои ба даст овардани маблағгузорӣ, ҷавонон метавонанд ба ҳукумат, донорҳои инфиродӣ, соҳибкорони маҳаллӣ, ҳатто ташкилотҳои ҷамъиятии маҳаллӣ дархостҳои пешниҳод намоянд. Новобаста аз шакли ҷамъоварии маблағ ҷавонон дар раванди рушд нақши муҳим мебозанд ва ҳисси рушд намудани имконоти худро васеъ менамоянд

Бо иштирокчиён дар бораи истифодаи ин усулҳои дар боло оварда шуда дар сатҳи гуногун – дар фаъолияти ҷамоатҳо, дар сатҳи миллию байналмилалӣ сӯҳбат гузаронед. Кушиши намоед, ки ҷавонон дар бораи имкониятҳои мавҷуда, инчунин бартарию камбудии ин усулҳо бешитар сухан ронанд.

Бозии 2: «Хати рост»

Дар охири боб муфассалан ба замима нигаред.

Ҳамкорихои байни ҷавонон ва калонсолон

Барои он, ки «овози» ҷавонон шунида шавад ва дар корҳои ҷамъиятӣ иштироки онҳо самаранок шавад, бояд бо одамони калонсол дар алоқаи зич бошанд, аз онҳо бештар маслиҳатҳо пурсанд ва табодули афкор кунанд.

Ҳамкорихои байни ҷавонон ва калонсолон – ин муносибатҳои байнинаслӣ аст ва онҳо ба принципҳои баробарӣ асос ёфтаанд. Хамаи ин муносибатҳо аз ҳамдигар омӯхтан ва ба ҳамдигар гуш карданро дар бар мегирад.

Ҳамкорихои байни ҷавонон ва калонсолон ба ҷавонон имконият медиҳанд, ки:

- ошкоро фикру андешаҳои худро ифода намоянд;
- ба калонсолон эҳтиром зоҳир намоянд;
- ба корҳои хайр даст зананд;
- роҳҳои ифодаи имкониятҳои эҷодии худро дарёбанд;
- бештар мунаққидона фикр намоянд;
- шахси арзишманди лоиҳа ва ҷамъият бошанд.

Муаллими курси маърифати шахрвандиро зарур аст, ки бо ҷавонон оиди то, чи андоза мусбӣ будани муносибатҳои худ бо калонсолон муҳокимарони кунад. Оё ҷавонон хис менамоянд, ки овози калонсолон шунида шуда, эҳтиром карда мешаванд? Ҷавонон барои боз ҳам мустаккам намудани муносибатҳои худ бо калонсолон боз чи корҳоро бояд анҷом диҳанд?

Ҳулосабарорӣ

Ҷавонон идеяҳо ва қувваҳои заруриро барои инкишоф додан ва пеш бурдани ҳаёти ҷамъиятӣ доро ҳастанд. Қонунҳои амалкунандаи Ҷумҳурии Тоҷикистон ва «Созишнома оиди ҳуқуқи кӯдак» ба ҷавонон шароит фароҳам меоранд, ки дар раванди қабули қарор ва ҳаёти ҷамъиятӣ иштироки фаъолона намоянд. Ҷавонони тоҷикро мебояд ин имкониятҳоро ҳаматарафа истифода баранд ва бо ҳукуматҳои маҳаллӣ барои беҳбуд сохтани ояндашон кор баранд. Чи тавре, ки собиқ президенти ИМА Теодор Рузвелт гуфтааст: «Даврони пирӣ ба мисли ҳамаи чизҳои дигар аст. Барои ба муваффақият ноил шудан, шумо бояд фаъолиятро аз овони ҷавонӣ оғоз кунед.»

Вазифаи хонагӣ

Ҷавонро зарур аст, ки нақшаи амали шахсии устувор намоянд. Дар нақша бояд қисмати нав оиди рушди имконот ҷой дода шавад. Дар ин қисми нақша, ҷавонон бояд мисолҳои мушаххасро оиди истифода бурдани мавзӯи рушди имконот муайян намоянд. Бо ин роҳ, онҳо ба мақсадҳои дар нақша пешниҳод гардида, муяссар мешаванд. Мисолҳо бояд қисматҳои зеринро дар бар гиранд:

- Нақшаҳо барои ташкил намудани муҳокимаҳо бо намояндагони мақомотҳои маҳаллӣ дар алоҳидагӣ ё якҷоя бо гурӯҳ;
- Ҷустуҷуи дастгирӣ аз тарафи волидайн, дӯстон ё ҳешовандон, бо дар назардошти фаъолияти шахсӣ.
- Дархост намудани маблағгузориҳо аз ташкилотҳои маҳаллӣ ё шахсони алоҳида барои дастгирӣ намудани ташаббуси ҷавонон.

Замима

Бозии 1: «Манифести ҳуқуқҳои ҷавонон»

Мақсад: Ба ҷавонон кумак расонидан барои хубтар фаҳмидани ҳуқуқҳои, ки аз тарафи «Созишнома оиди ҳуқуқи кӯдак» ҳимоя карда мешаванд.

Пас аз мутолиа намудани бобҳои 12, 15 ва 31 «Созишнома оиди ҳуқуқи кӯдак», хонандагон ба ҷаҳор гурӯҳ тақсими карда мешаванд. Ин маълумотро истифода бурда, ба ҷавонон имконият дода мешавад, ки онҳо лоиҳаи «Манифести ҳуқуқҳои ҷавонон»-ро барои Ҷумҳурии Тоҷикистон тартиб диҳанд. Бо назардошти он, ки Созишнома ба ҳамаи соҳаҳои ҳуқуқи кӯдакон: шахрвандӣ, фарҳангӣ, иқтисодӣ, сиёсӣ ва иҷтимоӣ дахл дорад, аз ҳар як гурӯҳ хоҳиш карда мешавад, то онҳо оиди соҳаҳои гуногуни ҳуқуқи кӯдак мақола (дар маҷмӯъ 5 мақола) нависанд. Хонандагон мақолаҳои худро муқоиса намуда, оиди фарқият ва монандии онҳо муҳокима ташкил медиҳанд.

Сониян, мақолаҳо иваз карда мешаванд (агар онҳо ба ҳамдигар бисёр монанд бошанд) ва ба лоиҳаи умумӣ бо мақсади истифодаи якҷояи ҳуҷҷатҳо бо сарварони ҷамъиятии маҳаллӣ, омӯзгорон ва волидайн барои дастгирӣ ёфтани ҷавонони маҳаллӣ дар соҳаи маълумотгирӣ ва имкониятҳои бо кор таъмин шудани онҳо, ҳамроҳ карда мешаванд.

Бозии 2: «Хати рост»

Мақсад: Ташкил намудани кори якҷоя ва фароҳам оварадни фазои боварӣ дар дохили гурӯҳ, нишон додани он ки дастгирӣ чи гуна метавонад ба шахс барои дар ҳаёт ба «хати рост» рафтан кӯмак мерасонад.

Шахсони ихтиёриро даъват намоед, ва аз онҳо хоҳиш намоед, ки оҳиста-оҳиста дар хати рост дар майдони таҷрибавӣ роҳ гарданд. Пеш аз бо хати рост роҳ рафтан, ба ҷаҳми онҳо бандинае бандед ва онҳоро чанд маротиба гардиш (тоб) диҳед. Бо ин усул онҳо бояд то нуқтаи дигари тарафи муқобил расида раванд. Аз аъзоёни дигари гурӯҳ хоҳиш намоед, ки хомӯш бошанд ва ба иштирокчиёни бозӣ бо ин ё он дастуре кӯмак нарасонанд. Илова бар ин, онҳо на бояд ба иштирокчиёни бозӣ даст расонанд ва роҳнамои кунанд. Вақте шахси бозикунанда ба нуқтаи муқобил мерасад, аз ӯ хоҳиш намоед, ки бандинаро аз ҷашмаш кушояд.

Муқоиса намоед, ки то чи андоза ӯ ба мақсади пешгузошта ноил шуд. Аз ӯ пурсед, ки хангоми аз тарафи дигарон дастури кӯмак нагирифтанд, худро чи гуна ҳис кард. Аз ӯ хоҳиш намоед, ки бандинаро иваз кунад ва машқро такрор намояд. Дар ин вақт ба дигар иштирокчиён иҷозат дода мешавад, ки ба ӯ ба таври шифой маслиҳат диҳанд. Дар ин ҳолат низ дигарон на бояд ба шахси бозикунанда даст расонанд.

Сониян, дар охир, аз шахсони ихтиёрӣ хоҳиш намоед, ки машқро бо доштани дастони дигарон ҳамчун роҳбалад, такрор намояд.

Дар вақти муҳокимаи бози ба саволҳои зерин махсус истода гузаред:

- хангоми иҷро намудани машқ дар ҳолатҳои гуногун худро чи гуна ҳис намуданд?
- Оё дар ҳама ҳолат худро эмин ҳис менамуданд?
- Чи тавр ин бози ба ҳаёти воқеӣ наздикӣ дорад?

- Шумо боре каси дигарро барои бо «хати рост» рафтан кӯмак расонида будед? Кай? Чи гуна кӯмак расонидаед?

Муаллим метавонад, инчунин дигар саволҳои дар натиҷаи бози ба миён омадаро низ муҳокима намояд ва хулосаҳо барорад.

НАҚШАИ ДАРСӢ

Мақсадҳо:		Вазифаҳо:
<ul style="list-style-type: none"> - Омода намудани иштирокчиён ба фаъолияти мустақили пешсафи; - Муфассал шарҳ додани маводҳои дар давоми даҳ ҳафта гузаронидашуда; 		<ul style="list-style-type: none"> - Ба иштирокчиён дастрас намудани иттилоот дар бораи фаъолияти гуруҳҳои ташаббускор ва ташкилотҳои ҷамъияти; - Инкишоф додани қобилияти ҷавонон барои пешниҳод намудани идеяҳои асли ва нав дар қорҳои ҷамъиятӣ; - Баланд бардоштани огоҳии ҷавонон оиди иштироки фаъолонии онҳо дар ҳаёти ҷомеа
Вақт	Фаъолият	Сарчашмаҳо
10 дақиқа	Аз қайд гузаронидани иштирокчиён. Такрори мухтасари дарси гузашта ва омодагии ба дарси нави хотимаи.	Дафтари синф
20 дақиқа	Асосҳои фаъолияти гуруҳҳои ташаббускор ва созмонҳои ҷамъияти.	Флипчартҳо, маркерҳои ранга
15 дақиқа	Фаъолияти созмонҳои ҷамъиятии байналмилали. Лоихаҳо ва амалиётҳо барои рушди ҷомеаҳо, сахми фаъолиятҳои ихтиёри.	
30 дақиқа	Такрори мухтасари курс ва хулосаҳо дар гуруҳҳои хурд.	Флипчартҳо, маркерҳо, қоғазҳои рангаи часпак
100 дақиқа	Пешниҳод намудани нақшаҳои амалии шахсӣ:	Флипчартҳо
20 дақиқа	Баҳогузори кардан ва ҷамъбасти намудани курси маърифати шахрванди	Варақаи баҳогузори
5 дақиқа	Супоридани сертификатҳо Ҷашн гирифтани ба охиerrasидани курс Хотимаи курс	Сертификатҳо
150 дақиқа	Вақти умумӣ	

Мундариҷаи дарс.

Пеш аз оғоз намудани дарси охиринаи курси маърифати шахрвандӣ ба иштирокчиён маълумоти мухтасар оиди мавзӯҳои дарси охиринаи пешкаш намоед.

Дарсро аз додани иттилоот дар бораи фаъолияти гуруҳҳои ташаббускори маҳалҳо оғоз кунед. Дар вақти муаррифии худ метавонед саволҳои кушодро истифода кунед ва ҷавобро ба мубоҳиса ҷалб намоед.

Гуруҳҳои ташаббускори маҳаллӣ дар натиҷаи амалӣ гаштани лоиҳаҳои гуногуни ташкилотҳои маҳаллӣ ва байналмилали «тавлид» шудаанд. Гуруҳҳои аввалини ташаббускор солҳои 1995-2000 дар ноҳияҳои мақсадноки лоиҳаҳо созмон дода шуда барои амали кардани лоиҳаҳои хурди маҳал ҷалб карда шудаанд. Доираи фаъолияти гуруҳҳои ташаббускор хеле васеъ буда аз таъмир намудани роҳу-купуруҳо, мактабҳо, тоза намудани барқарор кардани кубурҳои обгузар, баланд бардоштани сатҳи маърифатнокии модарони ҷавон ва паст кардани сатҳи касалиҳои сирояткунанда ва ғайраҳо иборат аст. Гуруҳҳои ташаббускор одатан аз шахсони ихтиёрии фаъоли ҷомеаҳо иборат буда барои фаъолияти онҳо дар қайди мақомотҳои адлия номнавис шуданишон шарт нест. Аъзоёни гуруҳҳои ташаббускори маҳалҳо синну-соли гуногун ва равиши фаъолияти гуногун дошта метавонанд.

Махсус қайд кардан лозим аст, ки қисми зиёди аъзоёни гуруҳҳои ташаббускорро занону духтарон ташкил менамоянд ва то имруз фаъолияти худро давом дода истодаанд. Бо ташаббуси ин гуна гуруҳҳои ташаббускор бисёр масъалаҳои ҳалталаб дар сатҳи деҳа ва ҷамоатҳо роҳи ҳалли худро ёфтаанд.

Инчунин қисми зиёди ин гуруҳҳо солҳои охир ҳамчун созмонҳои ҷамъияти аз қайди мақомотҳои адлия гузашта мустақилона фаъолияти худро пеш бурда истодаанд.

Созмонҳо/ташкилотҳои ҷамъиятии Тоҷикистон қисми муҳим ва ҷудонопазири равандҳои демократии кишвар мебошанд. Имруз шумораи созмонҳои ҷамъиятии Тоҷикистон аз 2 500 зиёд буда онҳо дар асоси Оинномаи худ дар чорҷӯбаи конунгузории Ҷумҳурии Тоҷикистон мустақилона фаъолият бурда истодаанд. Равиши фаъолияти созмонҳои ҷамъияти гуногун буда нақшаҳои пешгузоштаи худро бо дастгирии грантии ташкилотҳои байналмиллалӣ пеш мебаранд. Хангоми амали намудани фаъолияти худ бевосита бо мақомотҳои маҳаллии давлатии гуногун ҳамкори менамоянд.

Дар ин созмонҳои ҷамъияти дар қатори кормандони асоси ихтиёриён низ фаъолият мебаранд. Ин имконияти хеле хуб барои ҷавонони имруза буда, барои фаъолияти мустақилонаи худро ҳамчун пешсаф ба роҳ мондан мусоидат мекунад.

оло дар Тоҷикистон дар қатори созмонҳои ҷамъиятии маҳали ташкилотҳои гуногуни байналмиллаи низ фаъолият мебаранд. Ҷавонон имруз метавонанд аз фаъолияти онҳо аз тариқи сомонаҳо ва ҷорабинҳои ин созмонҳо бохабар бошанд ва аз он имкониятҳо истифода баранд. Қобили қайд аст, ки имрузҳо барномаҳои зиёд барои ташаббускории ҷавонону духтарон дар кишвари мо амали шуда истодаанд ва ҷавонон бояд аз ин барномаҳо огоҳи дошта бошанд.

Дар анҷоми муаррифии худ оид ба фаъолияти созмонҳои ҷамъиятӣ, ба муҳим будани курси маърифати шахрвандӣ, фаъолияти ихтиёри ва имкониятҳои иштироки ҷавонон дар ҳаёти ҷомеа қайд карда гузаред.

Ба саволҳои иштирокчиён ҷавоб диҳед ва ба қисмати дигари дарс гузаред.
Дар ин қисмат бо иштирокчиён такрори мухтасари курсро дар гурӯҳҳои хурд муҳокима карда бояд хулосаҳо бароред.

Иштирокчиёно ба 4 ё 5 гурӯҳи хурд тақсим намуда ба онҳо вазифаҳо фаҳмонед.

Вазифа: Ҳар як гурӯҳ бояд ба хотир оварад, ки, аз курс чи омӯхтанд ва он донишу малакаҳои гирифтаи худро бо кадом роҳҳо дар ҳаёти худ истифода мекунанд фикру ақидаашонро баён намоянд.

Барои ҳар як гурӯҳ варақҳои ватман ва маркерҳои ранга пешкаш намуда барои иҷрои вазифа вақти муайян ҷудо кунед.

Баъди ба анҷом расидани кор дар гурӯҳҳои хурд муаррифии гурӯҳҳоро гузаронед, ба онҳо имконият диҳед, ки ба саволҳои худ ҷавоб гиранд ва хулосаҳо бароранд.

(Қоидаҳои кор дар гуруҳҳои хурдро ба хотир биёред ва истифода кунед).

Ба хулосаҳои гурӯҳҳои хурд оиди истифодаи донишу-малакаҳои дар курс гирифтаашон така карда, қайд намоед, ки барои иштироки фаъолони ҷавонон дар ҳаёти ҷомеа ба онҳо зарур меояд, ки нақшаи амали худро тартиб диҳанд.

Нақшаи амалии шахсӣ.

Эзоҳ. Супориширо ба иштирокчиён фаҳмонида, маводҳои 1 А ва Б-ро тақсим намоед. Агар вақти иҷроии барои ҳамаи иштирокчиён қифоя набошад, ин машғулиятро метавонед, ҳангоми дарси тачрибавӣ давом дода ба анҷом расонед. Аз руи нақша ба ҳар як иштирокчи то 5 дақиқа вақт бояд ҷудо карда шавад.

БА НАҚША ГИРИФТАНИ АМАЛ ЧИСТ?

Ба нақша гирифтани амал – ин раванDEST, ки ба Шумо барои мутамаРказ кардани фикру андешаҳо кӯмак мерасонад. Он имконият медиҳад, ки Шумо кадом иқдомҳор барои ноил шудан ба мақсадҳои мушаххаси пешгузошта, меандешед. Он ифодаест, ки Шумо чиро дар давоми муддати додашуда, ба даст меоред.

Тайёр намудани нақшаи амал – ин роҳи хубест, ки барои муяссар шудан ба мақсадҳои дар ҳаёт гузошташуда: аз оянда натарс, барои ба нақша гирифтани он шуруъ намоед, кӯмак мерасонад.

Банақшагирии амал қадамҳои зеринро дарбар мегирад:

- муайян намудани мақсаду маромҳои Шумо;
- гузоштани мақсадҳо, ки онҳо амалишаванда ва ченшаванда бошанд;
- муайян кардани иқдомҳои зарурӣ барои ноил шудан ба мақсадҳои гузошта;
- пешниҳод намудани муҳлати муайян барои ба даст овардани натиҷа;
- доштани нақшаи Б;

НАМУНАИ БАНАҚШАГИРИИ АМАЛ

Банақшагирӣ – ин раванди силсилави мебошад ва вақте ки Шумо як давраро гузаштед, метавонед онро бори дигар ва аз аввал оғоз намоед. Ин ҷо чанд саволҳо, ки ҳангоми тартиб додани нақшаи амал бояд ба инбат гирифта шаванд:

- **Ҳоло ман дар кучо қарор дорам?** Ин ҷо Шумо метавонед натиҷаҳо ва пешравихоро дида бароед ва худбаҳогузори кунед.
- **Ман ба чи ноил шудан мехоҳам? дар кучо будан мехоҳам?** Ин ҷо Шумо метавонед мақсадҳои худро муайян намоед.
- **Чи тавр ман метавонам ба мақсади худ ноил шавам?** Ин ҷо Шумо метавонед усулу воситаҳоеро, ки барои расидан ба мақсад заруранд, истифода баред ва мақсадҳои худро ба қисмҳои хурдтар (вазифаҳо) барои зудтар ба он ноил шудан тақсим намоед.
- **Бояд кадом чораҳоро андешам?**
- **Ҳоло ман ба кучо расидам?**

Қадамҳои асосӣ дар тайёр намудани нақшаи амал:

- мақсади равшан доштан («Ман дар кучо будан мехоҳам?»);
- ба чи ноил шуданро аниқ доништан;
- тартиб додани рӯйхати натиҷаҳо;
- ба он чизе, ки ҳоло иҷро менамояд, оғоз кардан;
- набудани зарурат ба ташкил додани нақшаи амал, ки пас аз шаш моҳ оғоз меёбад;
- аниқ муайян кардани иқдомҳои, ки меандешед («Ман ба мақсадҳои худ чи тавр бояд расам? Бо кадом роҳ?»). Фикр намудани ҳамаи он чизҳои, ки Шуморо барои ба мақсад расидан наздик мекунад, муҳим нест, ки он хурд аст ё калон. Иқдомҳои калонро ба қисмҳои хурд тақсим намоед, то ки онҳо барои шумо душвор дастрасшаванд нанамоянд.
- Барои ба мақсад ноил шудан монетаи бузургтарин чи мебошад?
- Чи метавонад ғайричашмдошт таъғир ёбад?

Як нуқтаи интиҳоро пеш аз омода шудани ҷавонон кайд намоед: ҳар шахс бояд мақсаде гузорад ва дар бораи он ва роҳҳои ба он ноил шудан нависад. Мақсад чи гунае набошад, муҳим он аст, ки онро ҷавонон пеш гузоштаанд. Ин нишон медиҳад, ки онҳо ба чи кӯшиши менамоянд ва оиди чи менависанд. Агар ҷавонон ба мақсади гузошта ноил шаванд, аз онҳо хоҳиш намоед, ки мақсади дигарро пеш гузоранд ва дар бораи он нависанд.

Маводҳои барои тақсим намудан 1 Б: Колаби пешкаш намудани нақшаи амали шахсӣ

Марҳамат шарҳ диҳед, ки Шумо дар бораи баромадҳои ҳангоми «Суханронии умумӣ, маҳорати мувоҳисакунӣ ва баромадкунӣ» чиро омӯхтед. Маҳорати худро бо тайёр намудани баромад оиди нақшаи амали шахсӣ намоиш диҳед:

Номи пурра:

Сана:

МАҚСАДИ МАН:	
БАРОИ ЧИ ИН БА МАН МУҲИМ АСТ:	
БАРОИ БА ИН НОИЛ ШУДАН МАРО ЗАРУР АСТ, КИ: <i>Рӯйхати иқдомҳое, ки Шумо меандешед, тартиб диҳед. Муфассал ва мушаххсабаён бошед!</i>	
Ман нақшаи амали худро оғоз менамоям, дар санаи:	Санае, ки ман онро ба итмом мерасонам, ба воситаи:
Қадами 1	
Қадами 2	
Қадами 3	
Қадами 4	
Қадами 5	
Бо кадом намуди проблемаҳо ё мушкилот ман бештар рӯ ба рӯ мешавам?	
Барои паси сар намудани проблемаҳо ман чи бояд кунам?	
Дар охир, ман интизорам:	А. Б. В.

Баъди ба анҷом расидани фаъолияти чавонон аз болои нақшаҳои амалии шахси шароит фароҳам биёред, ки бо тантана анҷоми курси маърифати шахрвандиро дар якҷояги бо иштирокчиён кайд намоед.

Аз иштирокчиён хоҳиш намоед, ки варақаи баҳогузорино пур намоянд (якеашро барои намуна худатон пур намоед).

Ба иштирокчиён имконият диҳед, ки оиди корҳои дар давоми курс кардаи дигарон миннатдорӣ баён намоянд. Дар ин маврид имконияти дар атрофии мизи мудаввар нишаста сӯҳбат карданро фароҳам намоед.

Ба иштирокчиён миннатдори баён намоед ва онҳоро бо муносибати бо муваффақият ба анҷом расонидани курси маърифати шахрвандӣ табрик намуда, сертификатҳоро ботантана супоред.

Фехрист

---

¹ Mario d'Agostino, Jochen Butt-Pošnik, Milena Butt-Pošnik, Pascal Chaumette, Üllý Enn, Heike Hornig, Nerijus Kriauciunas, "Coaching youth initiatives, Guide for Supporting Youth Participation", (http://www.salto-youth.net/downloads/4-17-938/coaching_guide_www.pdf), May 2006.